Coperta: Mircea DUMITRESCU

George Ciorănescu

ROMÂNII
SI
IDEEA FEDERALISTĂ

Ediție îngrijită
de
Georgeta Penelea Filitti

Editura Enciclopedică
București. 1996

Redactor: Marcel D. POPA
Tehnoredactor: Mihaela MIHALACHE

ISBN: 973-45-0186-0

„Benjaminul familiei Ciorănescu a fost George. S-a născut, ca noi toți, la Moroeni, în casa părintească. Mama aștepta ora nașterii, asistată de o moașă, o vecină pe care noi o numeam Vămeșoaia; pe Tota și pe mine ne închiseseră într-o cameră alăturată, cu porunca să nu facem zgomot. Noi căutam, pe șoptite, un nume frumos pentru copilul pe care îl așteptam. Când am aflat că era băiat, Tota a propus numele de Mircea; dacă îmi aduc bine aminte, eu propuneam Mihai. Ideile noastre n-au fost agreate și tata a declarat pe noul-născut cu numele de Gheorghe. Presupun că alesese acest nume în amintirea bunicului lui care îi lăsase terenul pe care se clădise casa noastră. Gheorghe a alternat de multe ori cu George și, între noi, îi spuneam Gică — poate pentru că băiatului popii îi spuneam Gicu. Varianta aristocratică pe care am adoptat-o mai târziu și care i-a rămas a fost Jurj, nume considerat franțuzesc, tradus, de bine de rău, în românește. Mulți prieteni și colegi i-au spus Gogu.

Copilăria lui a fost relativ dificilă. S-a născut cu o alergie pentru lapte, sub toate formele, ceea ce l-a obligat la un regim alimentar complicat și probabil insuficient. Mai târziu, când călătorea cu trenul, legănatul vagonului îl amețea. Noi n-am dat importanță acestor probleme, care nu-l împiedicau să ducă o viață normală, ca toți copiii de vârsta lui. în epoca studenției a contractat o tuberculoză, foarte bine îngrijită între casa părintească și sanatoriul de la Dobrești. S-a vindecat în mod satisfăcător; dar a suportat un pneumotorax, fără

alte repercusiuni sau neajunsuri. După doctoratul în drept a trecut la Paris

și apoi la Munchen, unde s-a căsătorit și a locuit până la sfârșitul vieții, în 1993. Toată viața lui a fost foarte densă, pentru că a vrut să facă multe lucruri, pe care le-a și făcut, fără să-și menajeze niciodată timpul de odihnă. Acesta a fost, de altfel, singurul punct de discrepanță dintre noi. îi plăcea să lucreze și, dacă ar fi putut, ar fi lucrat 24 de ore pe zi, ceea ce n-a intrat niciodată în speculațiile mele. îi plăcea să primească, oricând și pe oricine, pe când eu am considerat întotdeauna vizitele ca o corvoadă. El nu era niciodată liber. După ce plecau vizitatorii, se așeza la mașina de scris. De cele mai multe ori se scula la 4 dimineața, ca să scrie câteva versuri sau o poemă. Când pleca în vacanță, își organiza călătorii cât mai îndelungate și mai laborioase: turismul lui era un turism studios, pe care-l repovestea apoi în fotografii, în note și descrieri din care a publicat impresiile din Canare și din Grecia. Practic, a vizitat toată Europa, afară de Rusia și America de la Valparaiso la Niagara. Unele descrieri de călătorie au rămas amestecate printre hârtiile lui. A avut și o activitate politică impresionantă, pe plan românesc și european, în cadrul criticii comunismului. Ani întregi a vorbit pe undele „Europei Libere", adresându-se românilor subjugați. A scris și a publicat o sută de scrieri personale, versuri, traduceri din poezia străină, studii istorice, literatură în proză; și, pentru românii din exil, a fondat și condus până în ultimele zile Asociația culturală „Apoziția " și revista literară a acestei asociații. I se datorește inițiativa bustului lui Eminescu inaugurat la Munchen. A murit când mai putea să aducă țării multe și mari servicii, chinuit de o suferință pe care n-o merita și pe care a suportat-o cu stoicism. "

(Alexandru Ciorănescu, *Amintiri fără memorie,* I, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 53-55).

NOTA ASUPRA EDIȚIEI[9]

Volumul de față reproduce o copie dactilografiată, păstrată în familie, a tezei de doctorat pregătită de George Ciorănescu și susținută în 1946 la Universitatea din Cluj la prof. George Sofronie.

în arhiva Universității din Cluj, parțial distrusă, nu am găsit vreun exemplar din lucrare.

Textul nu a beneficiat de o ultimă lectură a autorului încât am fost siliți să operăm tacit o serie de mărunte corecturi. Am completat, în măsura posibilului, notele de subsol lacunare, probabil neverificate nici ele de autor pe acest al treilea sau al patrulea exemplar al dactilogramei. Unele note de subsol nu au putut fi întregite deoarece cărțile lipsesc din bibliotecile bucureștene. Altele par a fi trimiteri la articole pe care nu le-am putut depista. La fel am procedat în cazul listei bibliografice atașate textului de autor.

Notele noastre, plasate la sfârșitul capitolelor și marcate în cuprins prin cifre romane, aduc unele precizări utile sau atrag atenția asupra unor incongruențe, datorate, fără îndoială, aceleiași absențe a parcurgerii textului de către autor. în elaborarea lor un aport hotărâtor l-a avut distinsul cercetător dr. Ștefan Delureanu, prieten devotat al familiei Ciorănescu.

Exponent de valoare al exilului românesc, George Ciorănescu începe abia acum să fie cunoscut marelui public de la noi. Iată de ce am considerat potrivită inserarea în volum a unui *curriculum vitae* și a bibliografiei operei sale. Sursele pentru întocmirea acestora au fost dicționarul *Români în știința și cultura occidentală,* publicat de Academia româno-americană, Davis, 1992 (sub voce) și volumul din 1992-1994 al publicației „Apoziția" din Miinchen.

Ediția de față este expresia generozității soției autorului, doamna Galatea Ciorănescu. Domnul profesor Alexandru Ciorănescu a permis reproducerea unui fragment din cartea domniei sale *Amintiri fără memorie.* 1, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p.

53-55, reprezentând un cuceritor portret al fratelui său mezin.

Amândurora le exprimăm gratitudinea noastră pentru prețiosul oficiu de a fi pus cititorul român în contact cu personalitatea și o parte a operei marelui european care a fost George Ciorănescu,

G.P.F.

VII

CRONOLOGIE GEORGE CIORĂNESCU

1918,19 martie 1936 Se naște în comuna Moroieni (Dâmbovița) George Ciorănescu. Absolvent al Colegiului național Sf. Sava din București. Redactor al revistei Colegiului (1935-1936).

1940 1941-1947 Licențiat al Facultății de drept din București. Avocat în baroul București.

1946 Doctor în științe politice al Universității din Cluj cu teza *Românii și ideea federalistă,* susținută la prof. George Sofronie. Beneficiar al bursei pentru studii juridice oferită de Academia Română și constituită de Atanasie și Fotimia Guști.

1947 Devine membru al Institutului de științe administrative din București.

1948 Licențiat în filosofic al Universității din București. Asistent la catedra de Economie politică a Școlii Politehnice din București.

1949 Pleacă la Paris. Cofondator al organizației federaliste *Nouvelles Equipcs Internationales,* NEI (Paris), transformată ulterior în *Union internaționale des democrates-chretiens.*

1950 Contribuie la redactarea *Cartei Sociale* a tineretului democrat-creștin (Hofgastein, Austria).

1952 Diplomat al *Institut des Hautes Etudes Internationales* din Paris. Membru fondator al Fundației Regale Universitare Caro//din Paris. Secretar între 1951-1955, secretar general între 1957-1958 și consilier în 1958 al aceleiași instituții.

1954 Delegat NEI la Comisia a III-a pentru Unitate europeană (Haga); raportor general asupra situației creștinilor de dincolo de Cortina de Fier (Fribourg, Elveția). Textul se publică în limbile franceză, germană și poloneză.

Devine membru în comisia de redactare a doctrinei democrat-creș- tine.

Deputat în primul Parlament european (Viena).

IX

1955 Prezintă în Parlamentul european raportul *La jeunesse de / 'Europe Centrale et Orientale sous I'opression communiste.*
Devine redactor la postul de radio „Europa Liberă" (până în 1965). Director adjunct pentru Departamentul românesc al aceluiași post (1965-1970). Cercetător principal (1977-1982), șef de secție (1982-1984) la aceiași instituție.

1958 Membru al *Academie Internationale Libre des Sciences et des*
Le ttres (Paris).
Secretar al secției a Il-a la *Adunarea națiunilor captive* (Strasbourg).

1961 Raportor cu tema *Europa și lumea a treia* la Parlamentul european (Paris).

1964 Devine membru în *Federation Internationale des Joumalistes* (Bruxelles).

1969 Membru fondator al cenaclului „Apoziția" din Miinchen.

1972 Fondează, împreună cu Ion Dumitru, revista „Apoziția".

1973 Membru asociat al *Institut Franțais des Relations Internationales,* Paris.

1974 Conferință la Paris: *Independența de ieri și de azi a României.* Conferință la New York, Fundația „luliu Maniu": *Independența românească și cea americană.*

1977 Participă la Conferința pentru Europa (Versailles), unde propune ca refugiații din Europa de Răsărit să beneficieze de pașapoarte europene și să aibă drept de vot pentru Parlamentul european.

1980 Membru în *Conseil Federal du Mouvement Europden* (Bruxelles).

1982 Membru în *Fondation de 1 'A* vemr(Paris).
Devine director al revistei „Apoziția" (Miinchen). O va conduce până la sfârșitul vieții.

1984 E ales membru al *Ivfiscării Federaliste Europene,* acționând în cadrul ei până la sfârșitul vieții.
Membru al *Bayrischer Joumalisten* Verband(Miinchen).

1985 Conferențiază la Biroul Drepturilor Omului din Geneva despre *Deportarea românilor din Basarabia și rusiFicarea acestui ținut.*

1986 E ales membru al Academiei Româno-Americane.
Conferențiază la Paris, *Bessarabie terre roumaine,* la Miinchen, *Drepturile românilor asupra Basarabiei* și la Frankfurt/Main, *Pentru ce iubim Transilvania?*

198 Membru fondator al *Institut fur Rumänienforschung,* 7 Miinchen.
Conferențiază la Kbln despre *Sentimentul național al*

românilor basarabeni.
Devine Cavaler al Ordinului de Malta.
încetează din viață la Miinchen George Ciorănescu.

BIBLIOGRAFIE GEORGE CIORĂNESCU

Monografia socială a unui sat de țesători, (Moroieni), teză de sociologie, București, 1947.

Sovietizarea culturii române (semnat losif Moldoveanu), „Luceafărul", 1, Paris, 1948, p. 110-117.

Ystud, poeme amare, il. de Iliu, Paris, 1950,48 p.

La protection sociale de Ia jeunesse europdenne, prefață de Robert Bichet (deputat de Paris), Paris, 1950,44 p.

Autour d'une fiction politique. La federation du Danube, „La Nation roumaine", 54, Paris, 1950.

Situation critique du catholicisme roumain, „L'Observateur catholique", 5, Paris, 1951.

Condee genocide, „România viitoare", 1 .Paris, 1951.

Pe marginea unei experiențe recente în agricultură, „România viitoare", 3, Paris, 1951.

Implicațiile industrialismului american, „România viitoare", 4, Paris, 1951.

Agricultura română și problemele agricole modeme, „România viitoare", 7, Paris, 1952.

Poeme fără răspuns. Paris, 1952,34 p.

Codicil, Paris, 1952,22 p.

Autour de quelquesprojets feddralistes concemant le Bas-Danube, „Revue des etudes roumaines", 1,Paris, 1953,p. 176-200.

Trois ans d'activife en exil (8 decembre 1950-8 ddcembre 1953), Paris, l'Institut Universitaire Roumain Charles 1,1954,19 p.

L 'activife federaliste des exifes roumains (1850-1852), „Revue des etudes roumaines", 2, Paris, 1954, p. 193-212.

Les chfetiens derrfere le Rideau de fer, prefață de W.A.E. de Schryver (consilier al regelui Baudouin), Paris, 1954,56 p.

Poeme prea târzii, Paris, 1954,40 p.

Les jeunesses de l'Europe centrale et orientale sous l'oppression communiste, Paris, 1955.

Les jeunes de l'Europe centrale et orientale. Description indirecte. La cfe des men- songes, „Jeunesse 1 ibre", 1, Paris, 1955, p. 5-6.

XI
GEORGE CIORĂNESCU

De lapodsieproldtarienne ă la poesie communiste, „Jeunesse libre", 4-5, Paris, 1955, p.9-11.

Le Janus rouge, „Jeunesse libre", 1, Paris, 1956, p. 9-10.

Le Don Quichotte de Berne, „Jeunesse libre", 15-16, Paris, 1956, p. 20-21.

Les demiersprisonniers, „Nouvel horizon", 5, Paris, 1956, p. 8-10.

La mdcanisation de l'agriculture roumaine, „Nouvel horizon", 13, Paris, 1956, p. 13-14.

L'apauvrissement du sol roumain et Ies travaux fanciers entrepris pour son amelioration, Paris, 1959,20 p.

Federico Garcia Lorca, Bocet pentru Ignacio Sănchez Mejias, Paris, 1959,28 p.

Antonio Machado, Câmpiile Soriei, Paris, 1960,24 p.

Les travaux d'amelioration fanciere entrepris en Roumanieen 1958-1959,„Bulletin de
1'Academie Internationale Libre des Science et des Lettres", Paris 1960, p. 36-37.

Le nouveau servage des paysans roumains collectivises, ibidem, p. 64-65.

Miguel, Paris, 1961,24 p.

Canare, *1960,* Paris, 1961,50 p.

La *politique agraire de la Rdpublique Populaire Roumaine,* „Revue des etudes rou- maines", 7-8, Paris, 1961,p. 158-165.

Un poete roumain en Espagne, Al. Busuioceanu, Paris, 1962,34 p.

L'exploitation des richesses farestieres roumaines sous le regime communiste, Paris, 1963,18 p.

*Alexandru Busuioceanu, Opt poeme din ciclul Nenumita lumină, introducere de Alexandru Ciorănescu,*Paris, 1963,38 p.

Pământ deșert. Traducere din Thomas Steme Eliot, „Revista scriitorilor români", Paris, 1963,41 p.

L"Union Sovidtique a besoin du ble roumain (semnat I. Moldoveanu), „La Nation roumaine", Paris, 1963.

Minunea de la SchitulProdromului,„Vocea Libertății", Atena, august 1963.

Propaganda religioasă în URSS, ibidem, mai, 1964.

Cum am redescoperit pe Armâni, „România", New York,septembrie-octombrie 1964.

Un federalist dezamăgit, Aurel Popovici, „România", New York, mai-

iunie 1964.

L 'aide sovietique ă I 'industrie roumaine des engrais chimiques, „La Nation roumaine", Paris, februarie 1964.

L'exploitation sovidtique de la Roumanie, „La Nation roumaine", Paris, 1964.

Cuvântdepr/sos.prefațălalon Dumitru,„Flori în furtună", 1 .Miinchen, 1964,p. 5-7.

Hamlet, traducere din Boris Pasternak, „Ființa românească", 2, Paris, 1964,p. 73.

Ein sowjetischer Teilungsplan, „Der Europaische Osten", Miinchen, 118, 1965, p. 23-32.

La crise ddmographique roumaine, „La Nation roumaine", Paris, februarie 1965.

O interesantă contribuție la studiul relațiilor anglo-române, „România", nr. 82, New York, mai-iunie 1965.

Le premier roman de M.E. Averof, „La Nation roumaine", nr. 233, 1965.

XII

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTA

Și-a închis ochii ca să vadă mai bine (despre Alexandrina Mititelu), „Ființa românească", 3, Paris, 1965,p.117-119.

Colindând prin Grecia... Minos, acest Baltic al Greciei, „Vocea Libertății", nr. 136, Atena, 1965.

William Shakespeare, Pătimașul pelerin, cu 14 desene de Eugen Drăguțescu, Paris, 1966,56 p.

La cooperation agricole roumaine ou le collectivisme mal ddguisd, „La Nation rou- maine", Paris, 1966.

L 'affaire des rdacteurs nucldaires, ibidem.

Robert Schumann, ibidem.

Revirement politique, în *Aspects des relations russo-roumaines. Retrospective et orientations,* Paris, 1967,p. 227-239.

How efficient is Rumanian agriculture, „East Europe", 9, New York, 1967, p. 9-13, cu o trad. în limba germană: *Wie leistungsfâhig ist die rumänische Landwirtschaft,* „Osteuropaische Rundschau", 10, Miinchen, 1967, p. 17-20.

Le parti communiste roumain et la Bessarabie, „La Nation roumaine", Paris, 1967. *Un român prin Grecia,* Paris, 1967,134 p.

Traducere din *Dante, Paradisul, Cântul XVIII,* „Revista scriitorilor români", 6, Miinchen, 1967, p. 125-129.

Un cardinal cu tundră de oier (despre luliu Hossu), „Pro azione cattolica romana", Roma, 138, 1968 (trad. în italiană și engleză), reprodus în „Unirea", Cleveland, 6-7,1968,p. 11-14.

Prezentări critice: Ionel Teodoreanu, *La Medeleni;* Ion Agârbiceanu, *Legea minții;* Dimitrie Bolintineanu, *Legende istorice;* Petre

Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor;* Miron Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la Aaron Vodă încoace de unde e părăsit de Ureche vornicul de la Tara de giosu;* Sextil Pușcariu, *Limba română;* Dimitrie Bolintineanu, *Manoil;* Ion Slavici, *Mara; Meșterul Manole;* Alexandru Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău;* Ion Luca Caragiale, *Momente;* Ioan Slavici, Moara *cu Noroc;* Victor Ion Popa, *Mușcata din fereastră;* George Coșbuc, *Nunta Zamfirei;* Cezar Petrescu, *1907;* Ion Neculce, *O seamă de cuvinte;* St. O. losif, *Patriarhale;* Ion Creangă, *Povestea lui Stan Pățitu;* Dosoftei, *Psaltire în versuri; Psaltirea scheiană; Psaltirea voronețeană;* Alexandru Vlahuță, *România pitorească;* Udriște Năsturel, *Varlaam și loasaf; Viețile și petrecerile sfinților,* în *Kindler Literatur Lexikon,* tom. 4—7,1968-1972.

Amurg în Djugarden, „Revista scriitorilor români", 8. Miinchen, 1969, p. 84—89.

Romania after Czechoslovakia: Ceaușescu walks the tightrope, „East Europe", 6, New York, 1969, p. 2-7; „Bulletin europeen",67, Roma.

Un orientaliste peu connu: Stanislas Bellanger et sa mission litteraire en Turquie, „Revue des etudes roumaines", Paris, 38, 1970, p. 55-73; „Revue des etudes islamiques", XXXVIII, 1/1970.

Patimile și învierea Domnului în poemele literaturii universale, „Buna Vestire", 1, Roma, 1970, p. 19-30.

*Preacurata în literatura universală, ibidem, 3,*1970, p. 24—34.

XIII

GEORGE CIORĂNESCU

O colindă de Crăciun, adaptare dramatizată după Charles Dickens, *ibidem,* 4, 1970, p. 27-50.

Sfântul Francisc din A ssisi se roagă și predică pentru noi, ibidem, 4,1971, p. 14-21,60.

Mâine neîntâmplat, „Revista scriitorilor români", nr. 10, Miinchen, 1971, p. 33.

Miercurea pocăinței și Patru quartete, traduceri din T.S. Eliot, „Revista scriitorilor români", Paris, 1971.

Psalmi implorând ajutorul lui Dumnezeu împotriva vrăjmașilor, „Buna Vestire", 4, Roma, 1971,p. 96-103.

Rugăciuni, meditații și cântări pentru săptămâna luminată, ibidem, 5, p. 42-67.

La politique de russification (de Ia Bessarabie roumaine). Aspects des relations so- vidto-roumaines, 1967-1971. Securite europeenne, Paris, 1971, p. 170-207.

Rescrierea istoriei poporului român, „Destin", nr. 24—25,1972,p. 113-127.

Biografii: *Constantin Argetoianu, Ion Brătianu, I.I.C. Brătianu, Constantin I.C. Bră- tianu, VintilăBrătianu, Gheorghe Brătianu, ArmandCălinescu, P. P. Carp, Lascăr Catargiu, Nicolae Filipescu,*

Spiru Haret, Ion Heliade Rădulescu, Nae Ionescu, Take Ionescu, MihailKogălniceanu, C. A. Rosetti, Gheorghe Tătărescu,în Biographisches Lexikon Siidosteuropa.tom. 1-3,Munchen, 1972-74.

Ai-Ae, „Apoziția", 1,Munchen, 1973,p.71-81.

Ce este Apoziția (nesemnat), *ibidem,* p. 5-12.

Quelques reflexions sur 1'independance de la Roumanie, ibidem, 2, 1974, p. 5-22 (versiune prescurtată în „Le XX-e siecle federaliste", 1, Paris, 1974, p. 25-27.

Ion Barbu, poet de circumstanță, „Apoziția" 2, Miinchen, 1974, p. 29-54.

La carte de la MoldavieparD. Cantemir, „Revue des etudes roumaines", 13-14,1974, p. 107-119.

Le portrait de hospodar valaque du Musde de Rouen, ibidem, 15-16, 1975, Paris, p. 85-96.

Contribution de D. Cantemir aux etudes orientales, „Turcica", 7, Strasbourg, 1975, p. 205-232.

Vicleimul castilian: Trei Crai de la Răsărit, „Buna Vestire", 3-4, Roma, 1975, p. 103-113.

L'alphabetde l'avenir,„Apoziția", 3, Miinchen, 1975, p. 5-10.

Ileana Cotrubaș ca Violeta: o stare poetică pură, ibidem, p. 143-148.

Mircea Popescu, ibidem, p. 169-171.

Semnalări, ibidem, p. 193-207.

Opoetă a gândirii creștine, prefață la volumul Mihaelei Ghelmegeanu-Lauch, *Versuri,* Miinchen, Colecția *Apoziția.* 1976.

Un polemiste recrit I'histoire moldave, „Apoziția", 4-5,1976-1977, p. 5-21.

Les esquisses inedites d'inspiration roumaine de Fillustrateur Hercule Catenacci, ibidem. p. 205-222.

Liberalizarea internă, condiție „sine qua non" a independenței României, ibidem, p. 276-286.

Este colaborarea cu regimul de Ia București o datorie patriotică a exilărilor?, ibidem, p. 272-276.

XIV

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Contribution â l'iconographie cantdmirienne, „Siidostforschungen", Miinchen, 1977, p. 222-229.

Zum 100. Jahrestag der Unabhăngigkeit, „Osteuropa", Miinchen, 1977, p. 1048-1056.

Tezaurul liric amerindian, prefață la Nicolae Novac, *Tălmăciri din lirica amerindiană,* Miinchen, Colecția Apoziția, 1977,p. 5-10.

lancu de Hunedoara, 1386-1456, „Romanian Sources", nr. 4, University of Pittsburgh, 1978, p. 33-47.

La bataille de Baia, „Hungam Jahrbuch", Munchen, 1978, p. 15-29.

Prefață la lucrarea *Mwenzw Mungolo ou le village ressuscitd,* de

Kabongo Bujitu, Kinshassa, 1978,2 p.

Une gravure rare reprisentant D. Cantemir â *cheval,* „Sudostforschungen", Munchen, 1979,p. 223-225.

Poezia americană: de la apatie Ia frenezie lirică, prefață la Nicolae Novac, *Tălmăciri din lirica americană,* Colecția Apoziția, Miinchen, 1979, p. 5-8.

Prefață la volumul lui Ion Dumitru, *Flori în furtună.* Versuri, ediția a Il-a, Miinchen, editura Ion Dumitru, 1979.

Nicholaus Olahus (1493-1568), „Romanian Sources", nr. 5-6, University of Pittsburgh, 1979-1980, p. 29-40.

Disputa dintre demonul geometric și cel poetic sau poezia supremă a geometriei, „Apoziția", 6-7, Miinchen, 1980-1981 ,p. 5-12.

Ceva nou despre o căsătorie din rațiune de stat, ibidem, p. 113-125.

Păreri mai noi și mai vechi asupra actului de la 23 August, ibidem, p. 151-153.

La *zece ani, ibidem,* p. 154-161.

Alegerile parlamentare europene, ibidem, p. 162-168.

Moriorergo sum, ilustrații de Radu Maier, Colecția Apoziția, Miinchen, 1981,45 p.

Une description de / 'organisation de Tinstruction publique de l'Empire ottoman faite par Stanislas Bellanger, „Turcica", Louvain, Paris, Strasbourg, 1981, p. 123-152.

La *mission de Stanislas Bellanger dans l'Empire ottoman,* Thessalonique, Institut des Etudes Balkaniques, 1981,296 p.

Alexandru Busuioceanu, istoric și poet al luminii, „Revista scriitorilor români", 19, Miinchen, 1982,p. 143-146.

Caste aventuri erotice, „Apoziția", 8-9, Miinchen, 1982-1985, p. 27-39.

Hallo, New York, ibidem, p. 105-122.

In Memoriam: Constantin S. Antonescu; Brutus Coste; Constantin Marinescu; Horia Roman, ibidem, p. 227-241

O plângere justificată a pictorilor români, ibidem, p. 174—175.

Recenzii de cărți românești apărute în exil, ibidem, p. 207-219.

Ștefan Eleutheriades: un poet al luminii mangaliote, ibidem, p. 149-159.

O dublă comemorare: 90 de ani de la înființarea și 30 de ani de la reînființarea Fundației Carol I, „Revista scriitorilor români", 10, Miinchen, 1982, p. 185-189.

O carte de mult așteptată, prefață la volumul Alexandru Gonța, *Românii și Hoarda de Aur, 1241-1502,* Miinchen, Editura Ion Dumitru, 1983, p. 7-11.

XV

GEORGE CIORĂNESCU

Bessarabia, Disputed Land Between East and West, Munchen, Ed. Apoziția, 1985, 374 p.; reeditare, București, 1993, Editura Fundației

Culturale Române, 354 p.

L 'Occident, option politique du peuple roumain, „Construction de 1' ligii se Orthodoxe Roumaine",Genfeve, 1985,p. 44—45.

Romania and its Allies, în Vlad Georgescu, *Romania: 40 years (1944-1984),* The Center for Strategic International Studies, Georgetown University, 1985, p. 40-60.

[în colab. cu Roland Eggleston, Ronald D. Asmus și Bill Murphy], *The Stockholm Conference, în* vol. *Soviet/East European Survey 1983-1984,*edited by Vojtech Mastny; foreword by Zbigniew Brzezinski, 1985, p. 97-109.

Le sdjoură Constantinople du baron de La Rue (1834), în vol. *L'Empire ottoman, la rdpublique de Turquie et la France,* Istanbul, 1986, p. 169-178.

Mai aproape de îngeri, traduceri de lirică religioasă, Munchen, 1986,144 p.

luliu Maniu cere sprijinul anglo-american pentru România, „Apoziția", nr. 10-11, Munchen, 1986-1988, p. 37^5.

luliu Maniu: O scrisoare inedită despre încheierea și aplicarea armistițiului, ibidem, p. 47-58.

23 August: două teze infirmate de istorie, ibidem, p. 59-66.

Pentru ce iubim Transilvania, ibidem, p. 73-77.

Das Abendland: ein neues Kanaan, ibidem, p. 93-96.

Corespondența lui fon Barbu cu N. Ciorănescu, ibidem, p. 169-184.

Colegiul Sfântul Sava acum 50 de ani, ibidem, p. 195-200.

Dirk Jachomowski, Die Umsiedlung der Bessarabien-Bukovina-und-Dobrodsha- deutschen, ibidem, p. 218-222.

Zece ani de la plecarea părintelui Vasile, ibidem, p. 235-237.

Virgil Veniamin, ibidem, p. 238-239.

*Catrene definitorii diezate,*Miinchen, 1987,115 p.

Zece Mai 1987, marea sărbătoare a Românilor. O nouă mărturie a voinței de unitate și acțiune în exil, Ed. Ion Dumitru, Miinchen, 1987, p. 7-18.

The Three Periods of Independence in Romanian History, „Journal of American Romanian Academy", 10, Davis, California, 1987, p. 120-124.

Le passage du baron de la Rue par les Principautds Roumaines, Festschrift zum 70. Geburtstag von Emmanuel Turczynski, Munchen, 1987, p. 185-191.

L 'activity de Demitre Cantemir pendant la campagne russe en Perse (1722), „Cahiers du monde russe et sovietique", XXIX, aprilie-iunie, 1988, p. 257-272.

The Moldavian Clan in the Kremlin Power Struggle, „Journal of American Romanian Academy", 12,1989, p. 160-169.

Cele trei revendicări ale „opoziției" din Republica Moldovenească, „Buletinul Bibliotecii Române, studii și documente românești". Volum jubiliar (1949-1989) XV (XIX), serie nouă, Freiburg i.Br., 1989, p. 211-224; republicat în „Moldova", nr. 1 și 2-3, Iași, 1990, p. 6-10; *The Moldavian Republic: the Three Cultural Claims of the*

„opposition”, „Journal of American Romanian Academy", nr. 13-14, 1990, p. 223-234.

Metaerotismulimaginar, Munchen, Ed. Apoziția, 1990,68 p.

XVI

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Fericitul Augustin, Confesiuni, „Procesul", Iași, 1990, p. 8.

C. Noica, trad, din engleză, Rugați-văpentru fratele Alexandru, „Procesul", 6 aprilie, 1990, Iași, p. 6-7.

George Ciorănescu, prezentare de Crisula Ștefănescu, urmată de versuri: *Crez vechi, Rusalii, Sirenele bătrâne uitaseră să cânte, Fapt divers, Negație, Aproximare,* „Tribuna", nr. 15,12 aprilie 1990.

Partidul Național al Românilor din Transilvania, „Observator", III, nr. 2-3, apri- lie-august 1990, p. 6-9.

Trialog faustic,„Procesul", Iași, 7 octombrie, 1990,p. 3.

Iluzie. Complicitate (versuri) „Jurnal literar", București, martie 1990, p. 9.

Centenarul Eminescu, Miinchen, 1991,„Apoziția“,nr. 12-13, Miinchen,p. 95-103.

Eminescu. 100 Todestag, ibidem, p. 9-16.

Deutschland und die Bessarabien Frage, ibidem, p. 67-76.

Mesaj transmis de la dezvelirea bustului lui Eminescu din Miinchen. La dezvelirea bustului lui Eminescu din Chișinău, ibidem, p. 212-213.

24 Ianuarie 1868-24 Ianuarie 1991. O paralelă istorică, ibidem, p. 202-205.

Bessarabia in Romania’s Foreign Policy, „Journal of American Romanian Academy", 15,1991, Davis, California, p. 203-210.

Fermentul național moldovenesc, „Moldova", nr. 4(9), Iași, 1991, p. 10-18.

Occidentul: un nou Canaan, „Apoziția“,nr. 14—15,1992-1994, p. 26-28 (republicat).

Solidari cu revolta de la Brașov, cuvânt rostit la 15 noiembrie 1989 pe treptele domului din Miinchen, *ibidem,* p. 89-91.

| Scrisoare adresată lui Mircea Dinescu la 1 iulie 1989], ibidem, p. 91-92.

Scrisoare deschisă către scriitorii moldoveni, 3 august 1989, ibidem, p. 92-93.

Manifest de solidarizare cu demonstranții din Piața Universității București, ibidem, p. 93-95.

Importanța secretului comercial (literatură), *ibidem,* p. 113-121.

Undeva, departe..., Rugă, în grădină, Febră, O veste minunată (scenariu în staulul din Betleem), versuri, *ibidem,* p. 122-128.

Un captivant roman istoric [Cavalerii ordinului Basarab de Ion Dan|, *ibidem,* p. 129-131.

Traduceri din: preafericitul Augustin, *Confesiuni;* Constantin Noica,

Rugați-văpentru fratele Alexandru; Psalmul al CXXXVII-lea, *Tânguirea poporului evreiesc robit în Babilon;* Dante Aligheri, *Di vina Comedie, Paradisul,* Cântul al XVII-lea; Patrice de La Tour du Pin, *Singura problemă;* Juan Ramon Jimenez, *Veghe, ibidem,* p. 132-153.

Cu Ion Vlad în laboratorul creației, ibidem, p. 154-155.

Pictura spațială, ibidem, p. 156.

Localizarea bătăliei de la Podul înalt, ibidem, p. 159-160.

Un luptător basarabean: Pan Halippa, ibidem, p. 161-164.

CUPRINS

CAPITOLUL I.
PRIMELE PLANURI FEDERALE DANUBIENE

Regiunea dunăreană are o istorie bogată în proiecte federale. Popoarele Europei centrale au cunoscut stăpâniri unificatoare ca: Imperiul carolingian, Sfântul Imperiu romano-german și Imperiul austro-ungar. Ignatie Martino- vici, autorul unui prim proiect de federație danubiană. Napoleon I voia să facă o federație a Dunării, barieră anti-rusă. Mihai Sturdza și Nicolae Roznovanu pledau pentru o federație dunăreană filo-rusă. Mânați de interese variate, Bois-le-Comte, Cesare Balbo, Friederich List, David Urquhart și
Viktor Andrian Werburg preconizau o federație a Dunării.....1

CAPITOLUL II.
PLANURI FEDERALE REVOLUȚIONARE

1
Izbucnirea revoluției în Franța și în Austria și Ungaria. Kossuth, partizan al statului unitar maghiar. Simion Bărnuț, antiunionist, propune federarea ro- mâno-maghiară. Adunarea din Blaj fixează cererile antiunioniste ale românilor. Memoriile lui Andrei Șanuna în chestia autonomiei Transilvaniei. Sasul Roth, autiunionist și federalist. (Ideile lui Constantin Românul). Dieta din Frankfurt, în favoarea unei federații danubiene germane. Un autor necunoscut despre o federație slavă a Dunării.....7

2
Izbucnirea revoluției în Țara Românească. Politica externă a guvernului revoluționar. Ion Maiorescu propune Dietei din Frankfurt federarea Principatelor dunărene cu Germania. Răsunetul proiectului lui Maiorescu. Dumitru Brătianu propune guvernului maghiar o federație româno-maghia- ră. N. Kretzulescu poartă discuții în același sens. Gh. Sion și o corespondență anonimă din București vorbesc despre o federație a Europei întregi. Reprimarea revoluției valahe…13

3

Revoluționarii români refugiați în Imperiul austriac continuă politica de împăciuire cu maghiarii. Personalitatea lui Lajos Kossuth. Ion Dragoș mediator între Kossuth și Avram lancu. Teleki acceptă federația cu respectarea integrității teritoriale a Ungariei. O conferință la Paris continuă discuțiile asupra federației Dunării. Bălcescu duce tratative cu maghiarii la Debrețin asupra federației Dunării. Și cehii, prin Palacky sunt federaliști.

Kossuth voiește o împăcare *in extremis* cu Avram lancu. Reprimarea revoluției maghiare.....22

CAPITOLUL III.

PLANURI FEDERALE DIN EXIL

Exilații valahi duc o viață aventuroasă de conspiratori politici, plină de lipsuri și suferințe, dar fără a uita să facă propagandă românească. Personalitatea și concepția federală a revoluționarului G. Mazzini și contactul său cu revoluționarii valahi. Emigranții din Londra discută despre federația Dunării. Bălcescu redactează un plan românesc de federație dunăreană.

Kossuth acceptă ideea federației, dar fără autonomia Transilvaniei. Mazzini înființează la Londra un comitet revoluționar român. D. Brătianu, agent român la Londra, prezintă lui Mazzini ziarul .Junimea română". Comitetul revoluționar adresează românilor un manifest federal. Comitetul național român acceptă propunerea lui Mazzini. Magheru lucrează la Viena pentru federația Dunării. Eliade Rădulescu apare ca un adept al ideilor federale ale lui Saint Simon și Mazzini...28

CAPITOLUL IV.

SPECULAȚII FEDERALISTE ÎN JURUL RĂZBOAIELOR AUSTRIECE

1

Conflictul franco-piemontezo-austriac și planurile federale danubiene. Generalul Klapka duce tratative federale cu vodă Cuza. Proiectul federal al lui Kossuth. Marco Antonio Canini, agent garibaldian, pregătește revolta popoarelor orientale și federarea lor. Activitatea agentului mazzinian Eugeniu Carada. Războiul pruso-austriac și speranțele puse în el. Jdrome Napoleon și federația Dunării.....49

2

Curentul federalist din Senatul imperial austriac. Cererile autonomiste ale lui Andrei Șaguna și ale lui Andrei de Mocioni. Ideile federale ale lui Ion Maniu, Vegezzi Ruscalla, von Keyserling, Alexandru Mocioni și Luigi Sailer. Instaurarea regimului dualist austro-ungar. Activitatea deputaților români la Pesta. Publicația „Federațiunea". Planurile

federale ale lui Prochaska și Pozza. Declinul activității federale.....57

XX

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTA

CAPITOLUL V.

PROIECTELE FEDERALE ALE LUI FRANZ FERDINAND-AUREL POPO VICI

Partidul Național Român din Ardeal cere autonomia Transilvaniei. Ziarul „Tribuna" luptă pentru federalizarea monarhiei. Ideile federale ale arhiducelui Franz Ferdinand. Lupta pentru trialism și federalism. Noii federaliști și relațiile lor cu Franz Ferdinand: Partidul Social Democrat austriac, Karl Renner, Otto Bauer, G. Grigorovici, Aurel Popovici și Vaida Voevod

Aurel Popovici, autor al memoriului studențesc din 1891, în care se găsește embrionul gândirii sale federale. Analiza lucrării din 1906 *Statele Unite ale Austriei-Mari.* Răsunetul european al acestei lucrări. Emulii federali ai lui Aurel Popovici: Coriolan Brediceanu, Ion Scurtu, Isopescu Grecul. Primirea făcută proiectului Popovici de către N. Filipescu, Take Ionescu, Titu Ma- iorescu. Constantin Stere. Aurel Popovici susține statul unitar român și luptă pentru dezagregarea imperiului. Moartea lui Aurel Popovici.....65

CAPITOLUL VI.

POLITICA GERMANIEI ÎN SPAȚIUL DUNĂREAN

Apariția unei noi puteri în câmpul politic european: Germania. Fazele de evoluție ale statului german: federația statelor germane. *Rheinbundul,* confederația germanică, confederația Germaniei de Nord, Imperiul federal german. Doctrinarii pangermanismului proiectează o Europă centrală federală sub dominație germană. Ideile lui Paul Dehn, Paul de Lagarde, Constantin Frantz, Wilhelm II, lulius von Eckardt, Otto Richard Danneberg, generalul von Bernhardi, Konrad von Winterstettein, Franz von Liszt, Eugen Philippovich și Fr. Neumann. Acțiunea de răsturnare a dinastiei române și înlocuirea ei printr-o dinastie filogermană. Atitudinea lui Al. Averescu, P. P. Carp,C. Stere, Al. Marghiloman și Al. Vaida Voevod în chestiunea dinastiei. Tatonările de pace ale Austro-Ungariei. Carol IV, Károly Mihaly și Jâszi Oskăr oferă prea târziu autonomia naționalităților. Dezagregarea Imperiului austro-ungar și constituirea statelor naționale.....86

CAPITOLUL VII.

MICA ÎNȚELEGERE (1920-1930)

Take Ionescu propune o înțelegere balto-egeică. Eduard Benell e partizanul unei înțelegeri tripartite cehoslovacă-iugoslavă-română. Ziarul „Pești Hirlap" dă acestei înțelegeri numele de Mica Antantă.

Mica înțelegere e ostilă întemeierii unei federații danubiene. Mica înțelegere se opune reînvierii Austro-Ungariei și reinstalării Habsburgilor. Analiza convențiilor de bază ale Micii înțelegeri din 1920. Politica externă a Micii înțelegeri până în anul 1930.....101

XXI

GEORGE CIORĂNESCU

CAPITOLUL VIII.

STATELE DUNĂRENE ÎN FAȚA PLANURILOR BRIAND ȘI TARDIEU

1. Planul Briand

Personalitatea lui Aristide Briand. Axa franco-germană la baza politicii federale a lui Aristide Briand. Statele Micii înțelegeri susțin politica de unificare a Europei. Conținutul memorandului Briand. în răspunsurile date de statele dunărene se confruntă teza revizionistă cu cea antirevizionistă.

Atitudinea marilor puteri.....111

2. Planul Tardieu

Tardieu reia planul Briand pe scară dunăreană. Concepția politică a planului Tardieu: stăvilirea expansiunii germane. Concepția economică: constituirea blocului statelor agrare. Tardieu, influențat de doctrina economică a lui Fr. Delaisi și de mișcarea spontană de colaborare a Sud-Estului. Eșecul conferinței de la Londra. Opinii maghiare asupra planului Tardieu: E16m£r Hantos, Gustav Gratz, Walko, Eckhard și Bethlen. Opoziția agrarienilor slovaci și austrieci. Partidul național țărănesc român, favorabil planului Tardieu prin luliu Maniu, Al. Vaida Voievod, V. Madgearu etc. O rectificare primejdioasă a concepției Delaisi: Mihail Manoilescu. Atitudinea negativă a guvernului român față de planul Tardieu-Delaisi.....116

CAPITOLUL IX.

NAȚIONAL-SOCIALISMUL ȘI STATELE DANUBIENE

Național-socialiștii germani iau puterea în 1933. Politica externă național- socialistă e întemeiată pe superioritatea rasială și pe necesitatea lărgirii spațiului național. Mesianismul cultural al Germaniei, Loesch, Wicksmann, Lange, Steinacher consideră Europa Centrală drept un spațiu de expansiune pentru Germania. Nicolae Titulescu propagă ideea rezistenței la agresiunea germană și organizează un sistem de securitate europeană. Mica înțelegere își dă un nou pact de organizare, apropiindu-se de o schemă federală. Conferința din Viena, 1935. Mica înțelegere și U.R.S.S. Stojadinovic sparge unitatea Micii înțelegeri. Anschluss-ul. Dezagregarea Cehoslovaciei, României și a Iugoslaviei.....128

CAPITOLUL X.
SPRE O NOUĂ COOPERARE DANUBIANĂ?

Deputați și soldați cehi, slovaci și poloni propun o nouă federație danubiană. Ideile lui Milan Hodza. Declarațiile guvernelor ceh și polon. Atitudinea Angliei și a U.R.S.S. în privința federației Dunării. Tratativele româno-maghiare pentru o nouă cooperare.....152

XXII

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTA

CAPITOLUL XI.
CONCLUZII

Spațiul danubian este o expresie geografică abstractă și variabilă, câmp de dezvoltare al unor forțe politice străine. Federaliștii germani urmăreau expansiunea politică națională în spațiul Dunării. Politica franceză căuta în federația Dunării un aliat care să restabilească echilibrul european. Federaliștii austrieci încercau prin federalism să evite prăbușirea imperiului și mai târziu să scape de criza economică. Federaliștii maghiari urmăreau o revizuire deghizată a granițelor. Federaliștii cehi, slovaci, români, sârbi și italieni urmăreau realizarea autonomiei naționale în monarhia austro- maghiară. Sârbii și românii sunt atrași spre o federație balcanică 158

CAPITOLUL I

PRIMELE PLANURI FEDERALISTE DANUBIENE

Cercetarea obiectivă a istoricului ideii de federație dunăreană nu trebuie influențată de concluziile la care ajungem cu privire la oportunitatea realizării unei atari organizări, în conjunctura politică actuală.

Cunoașterea istoricului problemei e cu atât mai interesantă pentru noi, cu cât multe din aceste proiecte au fost elaborate de români, care căutau să dobândească în acest fel fie autonomia transilvană în cadrul Imperiului, fie unitatea națională sub sceptrul habsburgic.

Un adevărat curent federalist pentru Europa Centrală apare, după cum era și natural, dacă pornim de la premisa că federalismul este o emanație a concepției democratice aplicată la organizarea internațională, abia în timpul revoluției democratice din 1848. Nu putem trece însă cu vederea câteva momente istorice din viața Europei, anterioare anului 1848, care au o importanță deosebită pentru regiunea desemnată sub numele de Europa Centrală. După disoluția Imperiului roman de Apus (476), Carol cel Mare a reușit să reînchege o împărăție după model roman. în sufletul poporului trăia încă imaginea împărăției romane, simbol al ordinei și al unității[1]. Imperiul carolingian, ale cărui granițe erau Ebrul, Oceanul Atlantic, Marea Nordului, Elba și Adria- tica, până la sud de Roma, cuprindea pe lângă Galia, Germania occidentală și meridională, Țările de Jos, Elveția și ținuturile Dunării de jos, Austria, Boemia și Ungaria. Pentru contemporani, imperiul lui Carol cel Mare

1 Kleinclausz A., *Charlemagne,* p. 128

care lua naștere în anul 800, reprezenta Imperiul roman sub un rege franc, condus de principiile moralei creștine.

După stingerea dinastiei carolingiene, se va ridica Otto cel Mare, reprezentant al dinastiei saxone care, unind în anul 962 Germania cu Italia, a format Sfântul Imperiu romano-german. Desigur că nici Imperiul carolingian, nici noul Imperiu romano-german nu pot fi considerate ca formațiuni politice cantonate geografic în zona Dunării de Jos, căci apar mai mult ca niște încercări de unificare a Europei Occidentale.

Acest imperiu va dura până în 1806, când va fi desființat de Napoleon I. împărații germani purtau trei coroane, una de argint a Germaniei, una de fier a longobarzilor și una de aur, pe care o primeau la Roma și le conferea titlul de împărat sfânt, spiritual.

Despre acest imperiu Voltaire va spune că nu era nici sfânt, nici roman, nici chiar occidental.

Imperiul carolingian și cel romano-german trebuiesc amintite ca organizații politice în care populațiile centro-europene au trăit sub o conducere unitară.

Cu Ferdinand I de Habsburg, care poate fi privit ca primul suveran austro-ungar, centrul imperiului se va muta mai spre răsărit. Ferdinand I obținuse de la fratele său Carol V, împăratul romano-german și regele Spaniei, domeniile austriece, prin convențiile din 1521-1522. Prin soția sa Ana dobândește, în 1526, la moartea lui Ludovic II, fratele Anei, coroanele devenite vacante ale regențelor Ungariei și Boemiei. Pretențiile succesorale ale Anei și ale soțului ei au fost recunoscute de dieta Boemiei la 23 octombrie 1526 și de dieta Ungariei la 29 iunie 1527. Uniunea Austriei, Boemiei și Ungariei a fost la început o simplă uniune personală în care însă monarhul a început să creeze organe centrale de conducere, în materie militară, politică și financiară.

Uniunea a căpătat un caracter contractual prin Pragmatica Sancțiune a lui Carol al VI-lea din 19 aprilie 1713, care fusese acceptată de dieta Ungariei prin legea 1 și

11 din 1723. Pragmatica Sancțiune stabilea un drept succesoral perpetuu în favoarea dinastiei Habsburgilor, până la stingerea ei. Continuând politica inaugurată de Ferdinand I, monarhii viitori vor accentua tendința centralistă, creând organe comune în sferele de interes primordial politic, militar și financiar.

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

în această împărăție austriacă primele gânduri de organizare federală vor apare abia peste două sute de ani la șeful iacobinilor maghiari, Ignatie Martinovici. Acest prim militant în favoarea unei federații republicane a Dunării număra printre republicele componente ale marii confederații Valahica (adică Ardealul și Banatul), Ilirica, Slavonia și Ungaria redusă la granițele sale etnice. Realizarea acestui plan, care ar fi avut și aprobarea lui Robespierre, trebuia să aibă loc prin mijloace revoluționare. Revoluția trebuia să izbucnească la Arad și Timișoara, dar mai înainte ca Martinovici să-și pună planul în aplicare, el e decapitat pentru ideile profesate la Vermezo (Câmpia Sângelui) în 1795[2].

Ignatie Martinovici este una dintre cele mai remarcabile figuri ale epocii sale, fiind ales membru a zece academii europene și anume: Berlin, Paris, Leyda, Dijon, Dublin, Stockholm, Hessen, Petersburg etc. Martinovici ocupă catedra de științe naturale la Universitatea din Viena, publicând în același timp și un interesant tratat asupra impozitelor și teoriei fiscalității. Dar proiectele sale republicane îi înstrăinează simpatia cercurilor conducătoare din Viena și îl sortesc în cele din urmă pieirii.

îi va fi dat unui alt fiu al revoluției franceze, lui Napoleon I, să se ocupe de organizarea federală a regiunii Dunării, dar nu în cadrul proiectului general de federație europeană, la care se gândea atunci când punea pe tronurile statelor europene pe frații și pe surorile sale, ci ca un proiect pur politic, ca o stavilă împotriva expansiunii ruse[3].

2 A. Tătaru, *Colaborarea economică,* p. 24
3 Yves Trocquer, *L'union douaniere,* p. 19

în foarte interesantul memoriu asupra situației din Valahia și Moldova, care se prezintă ca o documentată monografie, datorat baronului de Bois-le-Comte, pentru informarea superiorului său, contele de Rigny, după ce se face un istoric asupra ținuturilor românești, sunt expuse și gândurile lui Napoleon I cu privire la soarta populației românești.

Pentru marele împărat ținuturile românești nu prezentau un interes deosebit decât ca pământ cu care să sature setea imperialistă a vecinilor

noștri. Astfel el înștiința, prin consulul Wilkinson, Cabinetul de la Londra că se gândește să cedeze Moldova și Valahia Austriei, ca să formeze astfel o barieră împotriva Rusiei. Intr-un al doilea proiect, Napoleon înclina spre o „confederație a Dunării", care ar fi cuprins Moldova, Valahia, Serbia și la care s-ar fi unit cândva și Bulgaria. Titlul de ministru rezident pe care l-a dat în 1803 contelui Reinhard, trimisul său la Iași, cât și reputația de care se bucura acesta, trădează importanța nouă ce se acorda ținuturilor românești, fără a se ajunge însă la concretizarea acestor planuri[4].

într-un raport neiscălit, dar care prin ideile sale filoruse indică pe Mihai Sturdza ca autor, sub titlul *Consideration! asupra Moldovei și Valahiei la începutul anului 1825,* se găsesc de asemeni unele aluzii federaliste în aceste regiuni, sub oblăduirea Rusiei. Se exprimă părerea că Valahia și Moldova, trecând sub suzeranitatea țarului tuturor rușilor, și-ar păstra totuși regimurile lor proprii, devenind primele verigi dintr-o „asociație politică mai mare“[5].

Colecția de documente Hurmuzaki păstrează și un foarte interesant proiect de federalizare, tot sub auspicii rusești, care nu a fost relevat încă de juriști. Autorul este boierul moldovean Nicolae Roznovanu, care remitea în 1826 baronului Stroganov un memoriu cu destinația Petersburg. Despre conținutul memoriului nu avem cunoștință decât din

4 E. Hurmuzaki, voi. XVII, p. 380
5 E. Hurmuzaki, vol. VI, supliment I, p. 65

relatările baronului de Bois-le-Comte, care deținea informațiile chiar din convorbirile avute cu Roznovanu. Acesta afirma că proiectul său primise aprobarea unor personalități ruse, cum erau contele Voronțov, generalul Diebici și generalul Gorceakov. Roznovanu arăta mai întâi că, dacă Rusia ar urma față de Principate o politică de simplă anexiune, și-ar înstrăina simpatiile românilor. Rusia nu-și va putea întinde granițele spre Apus sau spre Sud, dacă nu va ști să-și atragă simpatia vecinilor săi imediați. De aceea primul obiectiv al politicii ruse trebuie să fie reunirea popoarelor slave [I] din Imperiul turc într-o „confederație a Dunării" sau un „Regat al Daciei", care să stea sub influență rusă. Această confederație ar pune la dispoziția Rusiei o

armată danubiană sau dacică de 200 000 de oameni, care, ca armată prietenă, ar acoperi spatele armatei ruse și ar constitui un flanc solid în încercările de înaintare spre Apus. Prin ajutorul Confederației Dunării, a cărei graniță apuseană ar atinge Italia, Rusia ar putea izbi cu mai multă ușurință Austria și chiar Franța, dacă acestea s-ar opune planurilor sale orientale[6].

Finul observator care era acest baron de Bois-le-Comte, fiind întrebat de boierul muntean Știrbei în 1834 care trebuie să fie atitudinea țării față de rușii ocupanți, îi răspunde că românii nu trebuie să aibă o atitudine ostilă atât timp cât pacea se menține în Europa și o dată cu ea și influența rusă în Principate. Românii trebuie numai să tempereze influența rusă, făcându-se în acest timp cât mai cunoscuți în Europa.

„Puneți în discuție, dacă vreți, spunea Bois-le-Comte, ideea atât de răspândită printre voi, de a reface din Principate un mare ducat al Daciei, sau o Confederație danubiană"[7] [8].

în rândul celor care preconizau în acea epocă o confederație danubiană se numără și autori italieni care sunt

6 E. Hurmuzaki, vol. XVII, p. 401
7[1] *Ibidem, p.* 198
8 *Ibidem,* p. 398

preocupați de soarta conaționalilor lor supuși austrieci. De pildă istoricul Cesare Balbo în lucrarea *Le speranze d 'Italia,* din 1845, după ce spune că există o monarhie austriacă, dar nu o națiune austriacă, arată că interesele națiunilor care trăiesc subjugate de austrieci și turci se concentrează toate pe Dunăre, în jurul căreia ar trebui să se federeze. („Gli interessi di tutti questi si concentran tutti sul Danubio...")

Vorbind despre români, care trebuie și ei să intre în federație, Cesare Balbo repetă greșeala lui V. Gioberti, căruia de altfel îi și dedică „speranțele" sale, de a ne considera de rasă slavă.

Iată că și tiparnițele din Londra ne dau, în 1838, prin David Urquhart care călătorise prin răsăritul Europei, un proiect de federație danubiană care să cuprindă și pe sârbi și pe bulgari. Cartea purta titlul: *The spirit of the East illustrated in a journal of travels through Roumelia during an eventful period*.*

GEORGE CIORĂNESCU

în 1841 apărea *Das naționale System derpolitischen Oekonomie* a teoreticianului protecționismului economic, Friedrich List. El își dase seama la fața locului că prosperitatea americană se datorește în bună parte sistemului federal care crease un mare spațiu economic american și voia să-i imite exemplul în centrul Europei. El vedea în germani „poporul destinat de Providență pentru a conduce afacerile lumii întregi", vis de grandoare perpetuat până la Adolf Hitler. Germanii trebuiau să stăpânească Țările de Jos, Danemarca și mai ales centrul Europei, pe unde trec drumurile importante ale Mării Roșii, Mării Mediterane și al Golfului Persic.

Un an mai târziu se publică la Hamburg o carte asupra viitorului Austriei, *Osterreich und dessen Zukunft,* al cărei autor, deși rămânea anonim, a fost identificat în persoana baronului Viktor von Andrian- Werburg. Cu toate că această carte critica ordinea internă a imperiului și trebuia să apară în străinătate și cu toate că i-a fost interzisă intrarea în Austro-Ungaria [II], ea a cunoscut un mare succes, înregistrându-se trei ediții. Baronul Viktor Andrian-Werburg,

socotit ca precursor al federalismului austriac, era adversar al birocrației centralizatoare austriece și al politicii de opresiune a naționalităților imperiului, cerând o largă descentralizare cu respectarea deosebirilor provinciale și naționale[9].

Prin aceste proiecte se propuneau deci soluții care să dea satisfacție naționalităților, chiar înainte de marea zguduire a conștiinței popoarelor, care avea să însemne revoluția din 1848. Planurile de reorganizare a Europei, din timpul și de după revoluția pașoptistă, sunt în atât de strânsă corelație cu desfășurarea evenimentelor istorice și sociale ale timpului, încât nu pot fi înțelese în afara cadrului care le-a produs. De aceea vom prezenta întâi scheletul istorico-social pe care se grefează soluțiile politice propuse la problema naționalităților subjugate din anul 1848.

NOTELE EDITORULUI

I. Citește: *creștine!*

II. Autorul folosește noțiunea în sens spiritual. *Austro-Ungaria* apare ca stat constituit abia în 1867. Vezi și *infra.*

CAPITOLUL II

PLANURI FEDERALE REVOLUȚIONARE

1.

La 20 februarie 1848 Parisul era agitat pentru că Guizot interzisese un banchet la care trebuiau să participe 87 de deputați opoziționiști. Acesta e motivul aparent care va dezlănțui una din cele mai importante și mai extinse revoluții sociale și naționale europene: revoluția de la 1848. în Franța, Guizot și regele Ludovic-Filip sunt răsturnați și se proclamă republica, întronându-se un guvern provizoriu liberal. Socia-

9 C. Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand,* p. 166 și urm.

liștii, care luaseră o parte activă la înlăturarea vechiului regim, agitând masele muncitoare, vor fi la rândul lor reprimați între 23 și 26 iunie de generalul Cavaignac și ordinea legală va fi restabilită în Franța abia la 12 noiembrie 1848, prin votarea unei constituții republicane.

Mișcarea revoluționară de pe malurile Senei se întinde cu iuțeală în Italia, Germania, Austria, ajungând până în Principatele Române. Ea și-a adăugat la caracterul socialist inițial și un caracter național în Imperiul austriac, din cauza numeroaselor naționalități care sufereau sub jugul absolutist al împăratului Ferdinand și al lui Metternich.

Revoluția izbucnea la Viena la 15 martie 1848 în strigătul de „jos Metternich[14] și se întindea în curând și asupra Ungariei care voia să obțină independența față de Austria, în timp ce refuza croaților și românilor dreptul de autodeterminare.

Când se răspândi știrea izbucnirii revoluției la Viena, a asedierii palatului imperial și a fugii lui Metternich, șeful opoziției liberale maghiare, Lajos Kossuth deveni stăpânul dietei din Bratislava, care-i aprobă legile pentru constituirea unui stat maghiar independent și unitar. O dietă a Transilvaniei trebuia să se întrunească la 29 mai 1848

la Cluj pentru a se pronunța asupra uniunii cu Ungaria. Pentru români uniunea era sinonimă cu maghiarizarea, de aceea la propaganda unionistă maghiară, care avea ca lozincă „Unirea sau moartea[11], românii răspund prin glasul lui Simion Bărnuț. La 25 martie 1848 acesta lansează un manifest prin care cerea mai întâi recunoașterea românilor din Imperiul Austro-Ungar ca națiune liberă și egală cu celelalte, conform principiilor enunțate de revoluția din 1848 și apoi discutarea unirii cu Ungaria. Mobilizați de chemarea lui Simion Bărnuț, românii dovedesc că într-adevăr există ca națiune conștientă în Transilvania, întrunindu-se la 3/15 mai 1848 în număr de 40 000 în Câmpia Blajului. Acolo, în biserica Blajului, Simion Bărnuț, acest teolog care va deveni profesor de drept natural la Iași, ține celebrul său discurs, ce

va rămâne ca un exemplu strălucit de elocință românească. Adresându-se mulțimii, în care voia să trezească simțămintele naționale, el spune: „O! de v-ați înfiora de această leșinare lungă a națiunii noastre, ca și când ar fi căzut numai ieri la râul Căpușul domnul nostru Gelu!“[1]. El demască pe Lajos Kossuth, în activitatea sa ziaristică și politică, ca pe un continuator al politicii de dominare maghiară, care începuse cu cucerirea voievodatelor române din Ardeal, cu acea „Unio trium nationum“ din 1437, prin care poporul român era înlăturat de la viața politică a Transilvaniei și pecetluită prin legislația din 1655-1669, *Approbatae et compilatae constitutiones Transylvaniae.*

Bămuț, după lungul său rechizitoriu împotriva politicii de maghiarizare dusă de unguri, spune, în limbajul său latinizant: „Numai după ce va fi constituită și organizată și națiunea română, pe temeiul libertății ecari (egale), atunci să facă federăciune (federațiune) cu ungurii, pentru apărare comună, cum face o națiune liberă cu altă națiune liberă. Fără condiciunea libertății ecari românii să nu păşească cu ungurii la nece un gen de uniune, ci să se unească cu națiunile care recunosc libertatea națiunilor și o respectează în fapt. Ver ce chemare la uniuni, afară de condiciunea libertății naționali, e chemare la șerbi- tate, la care toată națiunea liberă va răspunde cu despreț, va protesta [10]

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

sărbătorește (solemn) în contra ei și se va apăra. Așa se cade să facă și românii“[11].

Adunarea de la Blaj precizează în 16 puncte deziderateleromânilor, cerând în baza principiilor democratice ale revoluției autonomia politică a națiunii române. Viața politică a românilor va fi îndrumată de un comitet compus din 12 membri. Națiunea română va ține câte o adunare generală anuală. Ea va fi reprezentată în raport cu numărul membrilor ei în dietă, în administrație și justiție. Limba română poate fi întrebuințată în toată libertatea, în administrație și opera

10 Simion Bămuț, *Discursul...,* p. 35
11 *Ibidem,* p. 217

legislativă. Biserica română va deveni autonomă. Unirea cu Ungaria va fi amânată până când românii se vor organiza din punct de vedere politic.

Aceste propuneri minimale ale Adunării din Blaj sunt importante nu numai pentru că vor rămâne un îndreptar al revendicărilor românești din Ardeal până la realizarea idealului național, ci fiindcă reprezintă o formulă de colaborare, care, dacă nu este chiar una federală, este totuși în spirit federativ și absolut necesară pentru dezvoltarea și consolidarea ideii federaliste. Chiar dacă rezoluția de pe Câmpia Blajului nu va avea efecte imediate, amintirea ei va dăinui în spiritele luminate ale Europei și, cu ocazia procesului Memorandului, Georges Clemenceau, în articolul *Lupta de rase* din ziarul său *„La justice",* va arăta contemporanilor săi că la Blaj românii ceruseră „o administrație națională autonomă, atât din punct de vedere politic cât și bisericesc și conchideau la o constituțiune bazată pe principiul federațiunii"[12].

Adunarea de la Blaj fusese în primul rând preocupată cu afirmarea românilor ca o entitate politică deosebită de cea maghiară și săsească și numai după ce ar fi obținut recunoașterea lor ca națiune independentă, ar fi venit în discuție modul de colaborare cu celelalte națiuni conlocuitoare din imperiu, care nu se putea realiza în acea epocă decât prin acordarea de autonomii naționale în cadrul imperial federal, cum vor propune în curând reprezentanții diverselor naționalități: Ion Maiorescu pentru români, Palacky pentru cehi și Roth pentru sași.

GEORGE CIORĂNESCU

Netinând seama de voința poporului român, așa cum se manifestase pe Câmpia Blajului, dieta din Cluj declara la 29 mai 1848 că acceptă cu recunoștință unirea Transilvaniei la Ungaria, primind aprobarea împăratului la 10 iunie 1848. Episcopul care convocase împreună cu Lemenyi Adunarea din Blaj, Andrei Șaguna, acest voievod neîncoronat al românilor ortodocși din Transilvania, cum îl numea N. lorga,

12 George Moroianu, *Luptele de emancipare.* p. 1431

se va arăta drept cel mai iscusit diplomat român pe lângă Curtea din Viena. Șaguna, care protestase fără nici un efect pe lângă Ferdinand al V-lea împotriva unirii votate la Cluj, se prezintă plin de speranțe, după abdicarea acestuia (2 decembrie 1848), în fața noului împărat Franz Joseph, care se anunța a fi un monarh mai liberal. El înainta împăratului, la 25 februarie 1849, un memoriu în numele românilor din imperiu purtând iscăliturile lui: A. Șaguna, I. Stoica, I. Popassu, A. Tr. Laurian, I. Popp, V. Ciupe și I. Bologa pentru Transilvania; dr. Hurmuzaki și M. Botnar pentru Bucovina; Ioan Mocioni de Foen, dr. I. Dobran și Lucian Mocioni de Foen pentru Banat; și dr. C. Pomuțiu pentru românii din Ungaria. Acest memoriu depășește cererile de autonomie formulate la Blaj, căci se pretinde ca românii din imperiu să formeze un ducat național și independent, cu o administrație politică și religioasă proprie, fără să părăsească cadrul imperial, căci împăratul ar fi cumulat și funcția de mare duce al românilor. Națiunea română va avea un șef ales de Adunarea generală națională și confirmat de împărat. Revine adunării generale anuale misiunea de a cerceta toate problemele de interes național. Senatului român îi va reveni funcțiunea administrării ducatului. Românii vor fi reprezentați în Cabinetul imperial[13].

Națiunea română se organiza așa dar, prin memoriul lui Șaguna, ca o națiune independentă, prevăzută cu organe legislative (adunarea națională), administrative (senatul român) și o jurisdicție proprie.

Era fatal ca imperiul ca întreg să evolueze spre o structură federală, din momentul în care s-ar fi recunoscut fiecărei națiuni componente

autonomia națională. Astfel croații se bucurau de oarecare autonomie sub conducerea unui ban național, care din 1848

13 I. Moga,*Luttesdea Roumainsde Transylvanie,* p. 593; Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni.* p. 26

era foarte popularul Josip Jelacic. Ei refuzaseră recunoașterea noului guvern maghiar și Viena le promisese o largă autonomie provincială și desfacerea regatelor Croației, Slavoniei și Dalmației de Ungaria[14].

Sârbii își delimitaseră un teritoriu național, Voivodina sârbească, alegându-și chiar un voievod în persoana colonelului Suplicat.

Cehoslovacii din Boemia, Moravia și Silesia cereau, sub imboldul lui Palacky și a societății „Slovenska Lipa", un stat ceho-slav propriu.

în sfârșit, românii voiau să constituie un mare ducat, iar slovacii, sub conducerea lui Hurban, Hodza și ătur, luptau tot pentru autonomia națională și eventuala alipire de cehii din Boemia și Moravia.

Noua constelație a națiunilor autonome, care își manifestau loialis- mul față de coroană, trebuia să conducă la o formulă de colaborare federală.

Baronul de Șaguna continuă să lupte pentru reorganizarea monarhiei pe baza principiului etnic și după ce ministrul Stadion, însărcinat cu examinarea memoriului din 25 februarie, îi dă un răspuns negativ. De data aceasta el lucrează în comun cu reprezentanții celorlalte națiuni oprimate, semnând memoriul din 26 aprilie 1849 împreună cu dr. Kozacsek, M. Hodza, Hurban și Stur pentru slovaci; Ambros Vranyezany, Ivan Kukuljevic, Qujnoic și I. Mazuranic pentru croați. Dar și acest memoriu va rămâne o piesă de arhivă.

Ideea unirii Ardealului cu Ungaria trezise nu numai protestele, de altfel desconsiderate, ale românilor, ci și pe ale sașilor. Un scriitor sas pe nume Roth, a cărui identitate rămâne încă de stabilit, tipărea în mai 1848 la Sibiu o lucrare cu titlul *Von der Union und nebenbei ein Wort iiber eine mbgliche daco-romanische Monarchic unter Osterreich 's Krone.*

Nu numai că Roth repudia ideea unirii Ardealului cu

14 S. Albini, *Introducere. Anul 1848 în Principatele române,* vol. VI, 1910, p. 28

Ungaria, ci propunea chiar soluția contrară, a contopirii Transilvaniei cu celelalte două principate românești într-un regat al Daciei, sub oblăduirea

Austriei. Motivul pentru care i se părea lui Roth preferabilă uniunea cu românii față de cea cu maghiarii era că naționalitatea germană din Transilvania va putea subzista și se va putea dezvolta alături de cea română, „pe când lângă naționalitatea ungurească nu mai poate subzista de aci înainte nici o altă naționalitate fără a se lepăda de sine însăși".

Lucrarea citată este atribuită de istoricii A.D. Xenopol, N. lorga și Silviu Dragomir pastorului Stephan Ludwig Roth, pe care îl întâlnim ca reprezentant al sașilor în dieta din Cluj, unde, în contradicție cu ideile profesate în scris, proclamă în limba maghiară aderarea conaționalilor săi la uniune[15].

1. Moga și Constantin Graur socotesc că este vorba de medicul și poetul sas Daniel Roth, care ar fi împrumutat ideea Daciei în mediul lașilor, unde trăise câtăva vreme[16].

Dar ideea Daciei avea o largă circulație în toate ținuturile românești. Așa se explică și faptul că profesorul ardelean Constantin Românul, în apelul către „frații de peste Carpați", transmis prin A. G. Goles- cu, spunea într-un limbaj fără înconjur că „să nu mai ascundem pisica în sac", ci să ne concentrăm într-o singură națiune, pe teritoriul dacic, sub ocrotirea Austriei.

în timp ce românii își îndreptau gândul spre Austria, cu care voiau să se federeze, în parlamentul liberal de la Frankfurt un curent puternic, cunoscut sub numele de *gross Deutsch,* cerea ca toate statele Confederației germane și toate posesiunile Casei de Austria să formeze un organism politic unitar.

15 A. D. Xenopol, *Istoria românilor,* vol. XII, p. 26,34; N. lorga, *Istoria românilor.*
IX, Unificatorii, București, 1938, p. 189

16 I. Moga, *op. cit.,* p. 404; Constantin Graur, *op. cit.,* p. 246

în cele din urmă se impune însă în parlament curentul contrar, *klein Deutsch,* care mărginea confederația la Germania propriu-zisă.

Dacă Germania se gândea să stăpânească Europa Centrală cu ajutorul unei federații, nu au lipsit proiecte simultane, care să dea prin intermediul aceleiași formule, stăpânirea slavilor în Orient. La 16 mai 1848 un autor necunoscut a publicat în „La Reforme" un articol în care

spunea că polonezii pot fonda în sudul Europei o republică slavă care să cuprindă pe: iliri, dalmați, muntenegreni, croați, boemi, sârbi, bulgari, slavii din Transilvania, din Ungaria și din Lausitz [Lusacia], la care s-ar alipi și cele 12 milioane de moldo-valahi din Principate, Basarabia, Banat și Bucovina[17].

2.

Freamătul revoluționar nu se putea opri la fruntariile Țării Românești. Primele mișcări de răzvrătire se fac simțite la 18 aprilie 1848, dar revoluția propriu-zisă izbucnește abia în luna iunie a aceluiași an.

Guvernul provizoriu, compus din Ion Eliade Rădulescu, Nicolae Golescu, Christian Tell, Gheorghe Magheru și Ion Scurtu, având ca secretari pe Costache Rosetti, Nicolae Bălcescu, Alex. Golescu și Ion Brătianu, oameni cu care ne vom întâlni mereu de aci înainte, e constituit la 11 iunie 1848. Guvernul revoluționar se găsea într-o poziție critică, înconjurat din trei părți de împărățiile absolutiste ale Austriei, Turciei suzerane și Rusiei protectoare. în materie de politică externă revoluționarii munteni intră de la început în divergență, împărțindu-se în două partide. Partida moderată, reprezentată mai ales prin Ion Eliade Rădulescu, își afirmă loialitatea față de Turcia suzerană, înțelegând să lupte numai împotriva rușilor și a Regulamentului Organic

17 O. Boitoș, *Raporturile românilor cu radicalii francezi,* p. 105

impus de ei. Partida radicală, din care făceau parte tineri plini de entuziasm și patriotism, dar lipsiți de prevedere politică precum Bălcescu, Rosetti, Brătianu, Bolliac etc. cerea ca lupta să se poarte simultan pe trei fronturi, în contra Austriei, Rusiei și Turciei, pentru realizarea vechii Dacii. La cele două partide trebuiesc adăugați reacționarii, în frunte cu coloneii Odobescu și Solomon, care susțineau vechea ordine, atât internă cât și internațională. Poziția revoluționarilor valahi era mult mai dificilă față de Austria absolutistă, atât timp cât frații lor ardeleni sprijineau pe împărat și luptau împotriva revoluției maghiare. Revoluționarii munteni vor simți ca o datorie a lor să apropie pe românii ardeleni de maghiari, pe baza principiilor democratice profesate de revoluție și

pentru triumful revoluției împotriva tiraniei austro-ruse coalizate. Ion Brătianu, aruncând în 1851 o privire retrospectivă asupra revoluției din 1848, în ziarul [I] editat la Paris, „Republica română", găsește că revoluția a eșuat din cauza moderaților care în București strigau trăiască sultanul, iar în Transilvania trăiască împăratul.

Cele 10 000 000 de români trebuiau să lupte în comun pentru triumful republicii ce trebuia să fie una pentru toți[18].

Guvernul provizoriu, neputând găsi nici un sprijin în statele vecine, reprezentante ale reacțiunii, caută prin emisarii săi să intre în legătură cu celelalte guverne revoluționare din Europa, unde putea avea înțelegere și eventual un sprijin diplomatic și chiar militar.

In acest scop Alex. G. Golescu era împuternicit la 29 iunie 1848 pe lângă toate puterile europene „să ceară ajutor de arme și oameni pentru a libera o nație slabă ce piere sub loviturile inamicului"[19] [20]. El se fixa la Paris, căutând să

18 A.D. Xenopol, *op. cit.,p.* 81

19[1(1] *Anul 1848 în Principatele române,* vol. VI, București, 1910, p. 7

20 *Ibidem,* p. 27

obținâ pentru revoluționarii munteni 50 000 de puști[11]. Ion Ghica plecase chiar înainte de 11 iunie la Constantino- pole cu delegația specială de a capta bunăvoința turcilor, în timp ce tratativele cu Ungaria trebuiau conduse de fratele mai mare al lui Ion Brătianu, Dumitru, iar postul de agent diplomatic la Frankfurt revenea lui Ion Maiorescu. Gândindu-se cum să-și servească mai bine țara și revoluția, mulți dintre acești agenți vor deveni propagandiști ai fede- rării noastre cu alte state.

Ion Maiorescu, în calitate de reprezentant al guvernului provizoriu român, numit prin decretul din 22 iulie, înaintează guvernului german două memorii, unul datând din 17/29 septembrie 1848, iar cel de al doilea din 4/16 noiembrie 1848. în ambele memorii, părintele lui Titu Maiorescu propunea germanilor să realizeze o federație care să se întindă de la țărmurile Balticei până la ale Mării Negre, înglobând și pe români și unguri în ea.

în lumina celor expuse până aici, planul nu apare surprinzător de nou, mai ales dacă se ține seama de originea ardeleană a profesorului

Ion Maiorescu. Noutatea apare numai în schimbarea patronului austriac prin cel german, căci revoluționarul nu putea bate la ușa palatului din Viena cu aceiași sorți de înțelegere ca la guvernul liberal din Frankfurt.

Pentru a reuși să intereseze politica germană la un plan atât de temerar, Ion Maiorescu înfățișa germanilor spectrul amenințător al unei federații slave, care, după ce și-ar fi încorporat ținuturile românești și Ungaria, ar fi izbit tot în Germania.

împotriva acestei federații slave, de care vorbea și autorul anonim din „La Reforme'[1], revoluționarul român ridica o Românie Mare în limitele vechii Dacii și o Ungarie mai puternică, prin faptul că ar deveni un stat național dacă ar renunța la Croația-Slavonia și Transilvania, „alipite amândouă de Germania printr-o legătură de stat[11].

„... Eu nu cred nici pe departe, spunea Ion Maiorescu, la

realizarea panslavismului sub forma unui stat unic și nedespărțit; cât pentru aceasta populii slavi sunt prea despărțiți prin datine, limbă, literatură și religie. în punctul acesta populii slavi stau unii către alții tot în acele relațiuni în care stau și populii romani: români, italieni, spanioli. Este însă realizarea panslavismului cu putință și probabilă în formă de staturi confederate sau în formă de o alianță, legătuință de stat[1112].

Continuându-și demonstrarea tezei propuse în cel de al doilea raport, care este și cel mai interesant, Ion Maiorescu spune: „Precum este de învederat că numai peste cadavrul acestor două națiuni (adică română și maghiară) sau peste al sașilor ce locuiesc printre ei, vor putea a-și da mâna slavii despre răsărit și miază-noapte cu cei de la miază-zi, spre a realiza un imperiu universal slav, tot așa este de sigur că numai prin întemeierea unui stat maghiar liber și fundarea unui asemenea stat român tare, mai încolo spre răsărit și prin alegerea lor de Germania va deveni panslavismul cu neputință, iar maghiarii și românii în stare de a-și îndeplini misiunea lor, ca înainte gardă a populilor civilizați în răsăritul Europei... O astfel de Ungarie, legată prin alianță ofensivă și defensivă cu România și alipite amândouă de Germania printr-o legă-

[12] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848,* vol. I, p. 129

tură de stat, cum am propus pentru Principatele danubiene în memorandul meu de la 17/29 septembrie, înlătură pericolul panslavismului, asigură Răsăritul Europei și câștigă Germaniei o influență necesară ce i se cuvine până la Marea Neagră".

Desigur că Ion Maiorescu discutase cu prietenii săi politici unele din punctele memoriului său mai înainte de a-l fi așternut în scris, căci într-o scrisoare din august 1848 pe care A. G. Golescu i-o adresa [II] găsim această idee a

captării interesului Austriei prin intrarea tuturor românilor într-o confederație germană.

„Nimic nu le surâde mai mult austriecilor, scria A. G. Golescu, ce au cugetat oarece despre destinul statului lor, decât înființarea uniunii române și intrarea ei în confederația națiunilor austriace, ca să cumpănească influența preponderentă ce caută a lua pe de o parte elementul maghiar, iar pe de alta elementul croat."

Proiectele lui Maiorescu căutau să evidențieze mai ales avantajele pe care le-ar avea Germania din punerea lor în aplicare, dar scopul urmărit de Maiorescu nu era nicidecum ca să asigure o supremație a germanilor până la Marea Neagră, ci să reunească cu ajutorul german pe toți românii într-un singur mănunchi. El declarase chiar din primul său memoriu că „... Principatele, nu numai că ar vrea, ci ar fi încă bucuroase a intra amândouă într-o unire intimă de stat între sine și altă relație de stat cu Austria sub principe de casă aceasta și sub protecția Imperiului german."

în urma acestor rapoarte, Maiorescu va fi considerat filogerman de către cercurile conducătoare din Constantinopole. El va căuta să se disculpe într-o scrisoare adresată generalului Magheru, care la rândul său scria lui Ion Ghica la Constantinopole spre a explica atitudinea agentului de la Frankfurt. Maiorescu spunea generalului Magheru că „toată lucrarea mea este în interesul Turciei, unit cu interesul Principatului" și că el nu a făcut decât să se întrebe care ar fi poziția românilor față de Europa și în special față de Germania „când o totală metamorfoză în Europa ar lovi Turcia în temeliile sale"[13]. în același [21] [22]

sens îi scria el lui N. Bălcescu, susținând că nu are o atitudine antiturcă, din momentul în care consideră necesar și consimțământul Turciei pentru alipirea Principatelor de Germania[23].

Propunerile lui Ion Maiorescu au stârnit un interes destul

21[13] Ibid., p. 153

23 Ibid., p. 161

de viu în cercurile diplomatice ale timpului, cu atât mai mult cu cât ideea cedării Principatelor române către Austria în schimbul obținerii libertății pentru teritoriile italiene de sub controlul austriac avea circulație mai ales printre diplomații francezi. însuși Gagem, președintele guvernului revoluționar german și Schmerling, ministrul său de Externe, ceruseră lui Ion Maiorescu un memoriu informativ asupra situației politice din Principatele române. Cele două memorii ale lui Ion Maiorescu provoacă cinci interpelări, la diferite date, în parlamentul de la Frankfurt.

Astfel, Forster von Hiinfeld, luând cuvântul la 4/16 octombrie 1848, declara: „Un imperiu romanic de sud, legat firește de Germania, are tot atât de mare însemnătate ca și cel german, ba încă și mai mare“[24] [25] [26].

Răspunzând atât interpelării deputatului Schulz, de la 1/13 octombrie, cât și a lui Forster, ministrul de Externe, cavalerul von Schmerling, spunea la 4 octombrie că îi este cunoscută importanța chestiunii danubiene și știe că soarta ținuturilor românești depinde de răspunderea pe care Germania vrea să și-o asume. El arăta că s-a consfatuit cu cunoscători ai problemei danubiene și când va pleca un reprezentant diplomatic german pentru Constantinopole, se va trimite un reprezentant și în Principate[16].

La 11 octombrie ministrul Schmerling răspundea din nou deputatului Jucho, asigurându-1 că are mereu în vedere numirea unui reprezentant cunoscător al situației în Principate. Dar deputatul Schulz nu se mulțumea numai cu o promisiune care întârzia să se realizeze și cerea, la 19 octombrie, instituirea unei comisii speciale care să discute problema dunăreană, în sensul propunerilor lui Maiorescu. De data aceasta parlamentul dă un răspuns negativ, respingând cererea lui

Schulz pe motiv că „evenimentele sunt schimbătoare, iar noi suntem departe de teatrul acestor evenimente[44].

24 *Anul 1848 In Principatele române,* vol. V, București, 1904, p. 11
25 *Ibidem,* p. 217

Adevărul este că însăși autoritatea dietei de la Frankfurt pe Main suferea, nefiind un organ recunoscut nici de puterile străine și nici chiar de statele membre[17]. Dieta nu se mai poate preocupa de chestiunea dunăreană, absorbită de propriile griji, care o vor face în curând să părăsească Frankfurtul și să se refugieze la Stuttgart, unde deputății vor fi împrăștiați de trupe la 19 iunie 1849. Discuțiile din sânul adunării rămân numai în amintirea istoriei, neputând fi traduse în fapt și cu atât mai mult nerealizată va rămâne și propunerea profesorului ardelean care, ca și ceilalți frați ai săi din împărăția habsburgică, se frământase să găsească un mijloc pentru realizarea unirii tuturor românilor. Activitatea lui Maiorescu nu se va dovedi cu desăvârșire sterilă căci prin memoriile sale reușise să atragă atenția asupra Principatelor române, care, dintr-o problemă a Orientului, vor deveni o problemă a Europei întregi.

Soarta Principatelor române nu va interesa numai marile imperia- lisme înconjurătoare ci și Germania lui Gagem, Anglia lui Palmerston și Franța lui Lamartine.

Din scrisoarea pe care Maiorescu i-o adresa lui Magheru rezultă că la convorbirile din 13 octombrie, care au durat 3 ore, a participat arhiducele Ioan, administratorul revoluționar al imperiului, baronul Richthofen, fostul consul al Prusiei la Iași și istoricul Fallmereyer, cunoscător al problemelor din Imperiul otoman[27] [28]. Arhiducele Ioan declara chiar reprezentantului român că poporul român nu va mai avea mult de suferit[29]. „Eu nu pot lăsa cauza baltă, după ce partida democratică aci primește cu căldură planul meu de o Românie mare și ne încredințează că de va triumfa democrația, 100 000 germani vor alerga în ajutorul Principatelor[44] [30].

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

27 *Ibidem,* vol. IV, București, 1903. p. 278
28 *Ibidem,* vol. I, p. 613
29 *Ibidem,* p. 69
30 *Ibidem,* p. 37

în speranța acestui ajutor german, care să alunge trupele țarului din Principate, Maiorescu punea în octombrie 1848 ambele Principate sub protecția Germaniei. „Sub însemnatul, în puterea plenipotenții sale, care prin starea cea nelegală a Principatelor nu a încetat, pune amândouă Principatele române, Moldova și România, subt protecția Germaniei, cu rugămintea ca cu cât se va putea mai curând să se pue în lucrare această protecțiune, într-un mod proporțional și intereselor Germaniei și intereselor Principatelor". O lună mai târziu, Maiorescu iscălea cu A. G. Golescu un memoriu către deputății francezi prin care cerea protecția republicii pentru poporul român, spre a-1 conduce spre emanciparea națională[31].

Dieta din Frankfurt mai are ocazia să se ocupe de chestiunea românească pe care Maiorescu știuse să o actualizeze atât de bine.

„Le Courrier frangais" se grăbea să comenteze la 28 octombrie 1848 tratativele care se desfășurau la Frankfurt, cu aceste cuvinte: „Se va înțelege în sfârșit în Franța, cum s-a înțeles la Frankfurt, că această afacere moldo-valahă este o afacere europeană prin consecințele ei, și se va permite țarului să lanseze astfel hoardele sale de cazaci pe teritoriul austriac, atunci când forțele despotismului se unesc deja pentru a combate și strivi principiile democratice ale revoluției din Viena".

Desigur că realizarea planului Maiorescu prezenta și serioase pericole pentru existența națională, dintre care primejdia gcrmanizării nu era cea mai mică. Nu au lipsit nici voci care să demaște această primejdie, ca cea a memoriului anonim care spunea că: „Existența Imperiului austriac este lanțul care nituiește (sic!) robia slavilor și a românilor pentru prezent și pentru viitor și care îi amenință cu germanizarea"[32].

O misiune mai ingrată decât a lui Ion Maiorescu, care se luptase să deștepte interesul lumii asupra unui colț al

31 O. Boitoș, *op. cit.,* p. 175
32 A. D. Xenopol, *op. cit.,* p. 1(M)

Europei retras până atunci în umbra otomano-rusă, revenea lui Dumitru Brătianu. El trebuia să trateze cu oameni care ne cunoșteau, dar aveau interese contrare idealului românesc de atunci.

încă din mai 1848 îl întâlnim pe D. Brătianu ca emisar al comitetului revoluționar valah la Budapesta, ducând tratative cu șeful guvernului maghiar L. Batthyány.

D. Brătianu propunea, în numele partidei revoluționare, o alianță româno-maghiară, care ar fi mers până la realizarea unei confederații ridicate împotriva tiraniei austro-ruse. Maghiarii însă cer în prealabil ca revoluționarii valahi să convingă pe românii transilvăneni să lupte împotriva Austriei și apoi să se treacă la stabilirea în amănunte a colaborării româno-ungare pe baze federale. Dar Adunarea ținută la Blaj în chiar această lună va arăta tuturor care sunt intențiile românilor transilvăneni, punând în acest chip capăt misiunii lui D. Brătianu.

Totuși, la 11 iunie 1848, deci în prima zi a revoluției valahe, tot D. Brătianu va fi acreditat ca agent diplomatic pe lângă guvernul austriac și cel maghiar. Brătianu pleacă la Viena și la Pesta, fără să nutrească prea mari iluzii, căci era convins din prima sa vizită că „cu ungurii nu e nimica de făcut"[33].

Mult mai optimist se arăta în această privință Nicolae Kretzulescu, primul român care purta titlul de doctor în medicină de la Paris, autorul unui manual de anatomie în limba română (1848). în august 1848 el scria lui A. G. Golescu la Paris despre simpatia cu care era privită în Ungaria cauza românilor[34]. El discută, la bordul vasului care îl transporta de la Viena la Pesta, cu unii deputați unguri care reveneau de la Frankfurt despre o confederație româno-

33 Al. Cretzianu, *Din arhiva lui D. Brătianu.* vol. I, p. 23

34 A. D. Xenopol. *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui. 18/2-1900,* București, Tip. Socec, 1915, p. 34

maghiară. în vizitele făcute de aceiași deputați maghiari în timpul șederii sale la Pesta, i s-au reînnoit promisiunile că Ungaria va sări în ajutorul Țării Românești în cazul unei invazii ruse, împotriva căreia voiau să ridice confederația. Dacă ungurii se arătau dispuși să ajute pe munteni în cazul unei invaziuni ruse, în schimb exilații moldoveni își puneau speranțele în munteni, ca să invadeze din București Moldova, proclamând unirea Principatelor sub formă republicană. Gh. Sion ne informează că pașoptiștii moldoveni, refugiați în Bucovina, vroiau să-și pună acest

plan în aplicare, trecând din Austria în Țara Românească, cu scopul ultim al întronării revoluției în lașul lui Mihai Sturdza. Refugiații moldoveni nu se mulțumeau numai cu ideea unității moldo-valahe și nici cu cea a unei federații restrânse la un grup de popoare, ci visau o unitate europeană pe baza formulei federale. „Aceste idei erau pe atunci în aerul atmosferei, căci toate naționalitățile se deșteptaseră: în toate părțile se făceau revoluțiuni și nu lipsea decât o înțelegere între popoare pentru ca să se facă o republică universală în Europa"[35].

Se vede că „aerul atmosferei'[4] era atât de îmbibat cu proiecte republicane și democrate încât aceste idei pătrunseseră chiar și în amintirile atât de romantice și subiective ale lui Gh. Sion, care punea pe primul plan aventurile sentimentale ale eroului autor, făcând numai rare aluzii politice, cum ar fi mențiunea despre o republică „universală" de dimensiunile Europei.

Nu numai Gh. Sion vorbea despre republica Europei, atât de scumpă și lui Mazzini, ci și o *corespondență anonimă* din București, publicată în ziarul lui Kossuth de la Budapesta, „Pești Hirlap", la 13 octombrie 1848, în care se spunea: „Rămâne-vor oare și mai departe, în veci, regalurile fondate, adică întemeiate pe absolutism și tiranism, sau fi-va cea mai mare parte a Europei Republică confederată pe baza egalității și a frățietății? Asta e curata întrebare de viață a

35 Gh. Sion, *Suvenire contimpurane,* p. 416

popoarelor și a regilor"[36].

Răspunsul nu se lasă multă vreme așteptat, căci în curând „tirania" își va recâștiga unul din posturile abandonate în mâinile revoluționarilor: Țara Românească.

Iată desfășurarea cronologică a faptelor încheiate prin exilarea șefilor revoluției muntene.

Guvernul provizoriu valah fusese transformat în locotenență domnească în urma sosirii în țară a trupelor turce de sub comanda lui Soliman Pașa. La 13 septembrie 1848 avusese loc ciocnirea dintre trupele noului trimis turc Fuad Efendi și pompieri în Dealul Spirii și

două zile mai târziu intrau în țară și trupe ruse sub comanda generalului Liiders. Vechea ordine reprezentată de Regulamentul Organic va reînvia și un caimacam va fi numit în persoana boierului Constantin Cantacuzino. Șefilor mișcării revoluționare li se va îngădui trecerea în Ardeal, ca lui Eliade Rădulescu și lui Tell, sau vor fi transportați pe Dunăre până la Orșova, pe teritoriul austriac. Acești exilați politici se vor răspândi la Paris, Londra sau Brussa, de unde vor lucra pentru redobândirea puterii, păstrând contactul cu conducătorii revoluționari ai altor naționalități victime ale reacțiunii, împreună cu care vor făuri cele mai frumoase planuri federale între popoarele lor.

3.

între revoluționarii români exilați și șefii revoluției maghiare încep o serie de tratative care vizau un dublu obiectiv. Continuând tradiția transfugilor politici care contaseră în tot cursul istoriei pe ajutor de dincolo de Carpați pentru reînscăunarea lor, N. Bălcescu spera să coboare cu trupe românești în Valahia pentru a izgoni pe ruși. Pe de altă parte, se vor depune sforțări pentru a apropia punctul de vedere al revoluției românești din

36 *Anul 1848 în Principatele române,* vol. V, București, 1904, p. 138

Transilvania cu cel maghiar pentru a duce o luptă comună împotriva absolutismului austriac.

Personalitatea cea mai proeminentă a revoluției maghiare era fără îndoială Lajos Kossuth. Revoluția sa ideologică e plină de interes, în legătură strânsă cu atmosfera politică a acestei epoci atât de fecunde în planuri federale. Kossuth era un slovac maghiarizat care se remarcase prin spiritul său combativ în conducerea gazetei „Pești Hirlap“, ridicată împotriva politicii de lentă maghiarizare preconizată de Szechenyi, susținând că: „sau să se topească toate națiile țării și să se facă din ele o nație ungurească mare și tare, sau Ungaria trebuie să piară". Kossuth părăsea maxima conducătoare a guvernării Sfântului Ștefan „regnum unius linguae imbecille et fragile est"[37]. Acest punct de vedere era menținut atunci când, la o interpelare a deputatului

Dragoș, Kossuth răspundea că a acorda națiunii române o existență proprie înseamnă a distruge statul unitar maghiar. Dilema, spunea Kossuth, este sau ca Ungaria să se descompună singură sau ca sabia să transeze această chestiune. Când, la începutul lunii mai 1849, același Ion Dragoș, deputat de Bihor, mijlocea un armistițiu între Kossuth, al cărui trimis era, și Avram Iancu, el va fi călcat în picioare ca trădător de moți, căci în timpul tratativelor sale, Hatvani, din ordinul lui Kossuth, ataca prin surprindere și cucerea Abrudul.

Dacă în Transilvania puterea armelor își spunea cuvântul, în același timp, la Paris, inițiativa rămânea în mâna diplomaților. Reprezentantul lui Kossuth la Paris, contele Teleki, pronunța cu voce joasă ceva despre o confederație a popoarelor din monarhie, voind însă să salveze și ideea lor atât de scumpă a statului unitar maghiar. Teleki răspundea prin secretarul său Szarvady, că situația românilor din

37 1. Găvănescu. *Din durerile și luptele românilor din Transilvania./Mișcarea de Ia 1848.* Iași, 1914, p. 17/

Ungaria va fi identică cu cea a croaților și sârbilor, remițându-le un răspuns asemănător cu cel dat contelui Zamoyski cu privire la poziția slavilor. în scrisoarea sa din 9 martie 1849 Szarvady declara că „Uniunea strânsă a popoarelor promitea să devină deviza timpurilor noi, politica exclusivă a Curților părea să-și fi sfârșit rolul“. Dar pentru realizarea acestei uniuni trebuia îndeplinită întâi o condiție prealabilă: suprimarea oricărei gelozii naționale. Ungaria își arăta bunăvoința, lăsând „să cadă un văl asupra trecutului".

Croaților li s-ar admite eventual independența. Sârbilor li s-ar face „toate concesiile posibile", deși „dificultățile unei înțelegeri cu ei sunt foarte mari". Slovacii ar găsi în reprezentarea națională, libertatea învățământului și a cultului garanții pentru „a înlătura ultimele îndoieli asupra sincerității noastre". „Valahilor, pentru a nu-i uita în acest expozeu, li s-au făcut toate propunerile posibile în persoana episcopului lor, Șaguna. Dar totul era zadarnic. Vedem la lucru la această naționalitate cauze asemănătoare ca și la sârbi. Valahii din Principatele dunărene, într-o oarbă gelozie, și-au întărâtat frații contra guvernului maghiar", în planul lui Teleki „monarhia ar forma o confederație ai cărei membri și-ar garanta menținerea mutuală a drepturilor lor. Această confederație ar avea sorți de izbândă, fiind sprijinită de Germania și în

același timp ar paraliza politica austriacă obișnuită să ridice o naționalitate împotriva alteia.[11] Teritoriul ungar, în planul Teleki, trebuia să cuprindă și Transilvania, „căci acest teritoriu este o unitate naturală, cu aceleași interese materiale și morale"[38].

A. G. Golescu, care discutase cu Ion Maiorescu în august 1848 despre eventualitatea participării românilor la o federație austriacă, spunea, comentând răspunsul lui

38 Ion Ghica, *op. cit.,* vol. 1, p. 168 și urm.

Szarvady: „Pentru a salvgarda interesele comune legătura federală este suficientă; cât despre istoria comună despre care se vorbește, ea este imaginară și nu poate întări nimic. în Ungaria nu este o istorie comună diverselor rase care locuiesc acest regat, căci tot ceea ce constituie gloria cuceritorilor face umilința raselor cucerite, ceea ce exaltă orgoliul primilor incită întotdeauna resentimentul celorlalți. Istoria nu seamănă decât diviziune. Interesul viitorului poate singur uni și pentru acest interes legătura federală este suficientă[11].

Tratativele continuă la Paris și în conferința ținută la 18 mai 1849 la principele Czartoryski, unde au luat parte contele Teleki, trimisul guvernului maghiar pe lângă guvernul Republicii franceze, Pulszky, agentul ungar pentru Anglia și Rieger, deputat ceh în dieta austriacă, s-a încheiat un proces-verbal în care se recunoaște necesitatea de a se recurge la o soluție federală pentru a concilia diferitele naționalități din Ungaria. 1 se recunoștea Ungariei însă, în baza inițiativei pe care o avusese în răscoala contra Austriei, o situație preponderentă. Se spunea anume că maghiarii, fără a atinge autonomia statelor federate, vor putea să asigure noii federații un grad indispensabil de putere. Pe de altă parte, se recunoștea populațiilor italiene și germane din teritoriul ex-austro-maghiar dreptul de a refuza să participe la blocul federal, atașându-se centrelor naționale respective. Se preconiza să se acorde Croației, Voivodinei și românilor, o deplină autonomie de care nu s-ar fi bucurat însă slovacii. Celorlalte naționalități necompacte li se acorda dreptul de a întrebuința limba națională în școli, biserici și tribunale[39].

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Nu cunoaștem în amănunte discuțiile între exilații valahi de la Paris și reprezentanții guvernului maghiar, dar într-un discurs pe care Ion Brătianu îl ținea în Cameră la 1869, răspunzând acuzațiilor primu- lui-ministru austro-ungar

39 *Ibidem,* vol. II, p. 141 și urm.

Beust, că își înarmează țara cu intenții dușmănoase la adresa Austro-Ungariei, el ținea să răspundă: „Vecinii noștri maghiari știu, d. Andrassy, d. Klapka și repausatul Teleki, a cărui țărână o aduc martoră, știu și pot spune că nici chiar când eram pe tărâmul revoluționar, când luptam atât pentru noi cât și pentru dânșii în 1849, în mijlocul Parisului chiar, atunci n-au găsit nici un cuvânt, nici o idee din partea noastră că voim să cucerim Transilvania și nu le-am cerut altceva decât să fie consecinți cu principiile care le declarau lumii și cu drepturile pe care le reclamau pentru dânșii, adică să dea și românilor drepturile pe care le dau și celorlalte națiuni"[40].

Schimbarea de atitudine a cercurilor maghiare, vădită și în noile tratative dintre Kossuth și Avram Iancu, era în strânsă legătură cu desfășurarea defavorabilă a operațiilor militare. La 26 mai 1849, Nicolae Bălcescu se găsea la Debrețin pentru a continua tratativele cu Kossuth. Bălcescu se arăta optimist în privința evoluției relațiilor româno-maghiare. Acest istoric cu vederi atât de interesante în domeniul economic și politic lucra în mod sincer pentru o apropiere directă româ- no-maghiară, fără a mai apela, ca Șaguna, la intermediul Austriei, sau ca Ion Maiorescu la ajutorul Germaniei, căci i se părea evident ca locul românilor să fie alături de revoluționarii unguri, iar nu lângă Austria reacționară. El își explica revolta românilor împotriva maghiarilor ca având un substrat economic, iar nu unul național.

Românii se ridicaseră împotriva ungurilor numai pentru că aceștia reprezentau clasa avută, „ciocoii"[41], sperând ca prin această acțiune să primească drept răsplată de la împărat un „voievod național". Concesiile pe care le obținuse cu privire la întrebuințarea limbii române erau socotite ca un început ce aștepta o continuare, prin acordarea de drepturi

40 Gheorghe Adamescu, *Elocuența română,* București, 1915, p. 207

41 *Anul 1848 în Principatele române,* vol. V, p. 652, scrisoare din 16 decembrie
1848, din Belgrad, către Ion Ghica

mai largi, dacă cererile ar fi prezentate o dată cu ale slavilor din

imperiu. Bălcescu trimetea emisari lui Avram lancu spre a-1 convinge de necesitatea unei lupte mai mult „transilvane", a tuturor naționalităților din Ardeal împotriva Austriei, pe când „Craiul Munților" ducea o luptă națională împotriva maghiarilor. „Pentru unguri, spunea Bălcescu, chiar n-au fără numai un mijloc a-și păstra naționalitatea lor și aceasta este federația, iar nu supremația; altmintrelea vor avea soarta ce amenință pe turci. într-adevăr, ungurii, viță concherantă, este foarte mică la număr, ca și turcii și din zi în zi piere. Este de observat că această viță nu se înmulțește ca românii și celelalte nații. Ungurii loviți de sterilitate se vor stinge ca și turcii". De aceea, ei nu trebuie să ducă o politică de supremație, ci, apărându-se împotriva panslavismului, trebuie să devină sau o „Ungarie austriacă" sau o „Ungarie română"[42]. Dacă împăcarea maghiaro-română ar fi fost realizată în anii critici 1848-1849, cursul istoriei noastre ar fi fost deviat, în sensul preconizat de gânditorii politici transilvăneni, la care se raliaseră și unii reprezentanți ai Țării Românești.

Preocupări de acest fel nu frământau numai cercurile românești, căci anul 1849 vede apariția programului marelui istoric și politician ceh Palacky. Socotind că poporul ceh este numericește prea mic spre a putea fonda un stat independent, el se gândea la păstrarea unității politice a imperiului sub formă federală, prin constituirea a opt state naționale, legate prin legături federale. Aceste state, după proiectul lui Palacky, trebuiau să fie: Austria germană, Austria cehă cu Slovacia, Polonia cu Galiția și cu o parte a Bucovinei și partea ruteană care aparținea în același timp Ungariei; Iliria, ținuturile italienești din Austria, ținuturile ungurești și în sfârșit toate ținuturile românești ale monarhiei. Kautsky, în *Habsburgs Gliick und Ends,* spune că dacă acest proiect, care respecta individualitatea fiecărui

42 Ion Ghica, *op. cit.,* vol. II, p. 105 și urm.

grup etnic, cu excepția rutenilor ce erau împărțiri între mai multe state, ar fi fost realizat în 1849, monarhia austriacă ar fi putut străbate mai ușor cataclismele care i-au adus prăbușirea[43].

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTA

Se poate spune deci că această epocă era saturată de planuri federale. Totuși Kossuth scria la 5 iulie lui Avram lancu că o federație cu românii transilvăneni ar fi o absurditate căci a „împărți o țară după limbile vorbite în ea și a acorda fiecărei părți naționalitate politică deosebită, pe teritoriu deosebit, înseamnă a fărâmița această țară, adică a o desființa, ... dar poate că românii au în vedere, deși neclar, ideea unei federațiuni. Ungaria se poate federaliza cu Țara Românească, Serbia etc. însă cu sine însăși, adică cu cetățenii locuitori în sânul său, nu poate intra în federațiune. Aceasta ar fi o absurditate". Kossuth rămânea consecvent politicii sale de intransigență națională atât timp cât nu pierduse speranța victoriei armate, care prin forță să susțină statul unitar maghiar. Dar la 29 iunie 1849, când numai câteva zile îl despărțeau până la abdicare, el recunoștea printr-o lege națiunea română. Curierul trimis să ducă această știre lui Avram lancu nu poate să străbată până la Câmpeni prin rândurile rușilor, tocmai în momentul când conducătorul românilor, înșelat în speranțele puse în austrieci, era foarte dispus să se înțeleagă direct cu maghiarii. Bălcescu însuși trebui să se retragă la cartierul lancului, spre a nu cădea prizonier la ruși.

Kossuth abdică la 13 august 1849 în favoarea lui Gorgey, care peste două zile capitula la Șiria (Vilăgos). După această tristă experiență, soldată cu eșecul revoluției ungare, din cauza perseverării în ideea statului unitar maghiar și a ignorării celorlalte naționalități, Kossuth va reflecta în exil la soluții mai echitabile și în proiectul său de constituție din 1851 va acorda naționalităților o autonomie teritorială și dreptul de a avea un șef național propriu.

43 Const. Graur, *op. cit.,* p. 195 și urm.

NOTELE EDITORULUI

I. „Republica română" era revistă.

II. Scrisoarea e adresată capilor revoluției din Țara Românească (cf. *Anul 1848,* III, București, 1902,p. 150-153).

CAPITOLUL III

PLANURI FEDERALE DIN EXIL

Revoluția din 1848, care poate fi considerată ca o reacție împotriva aranjamentelor artificiale ale diplomaților din Viena și a politicii de autoritate dusă de directoratul european, primea o lovitură puternică prin reprimarea maghiarilor. Centrul intereselor românești se schimbă acum mai spre Apus, unde exilații valahi vor duce timp de nouă ani o existență mizeră, lipsiți de bani și roși de boli.

Trei dintre surghiuniți nu vor mai revedea pământul țării, [?] Fili- pescu, Bălcescu, doborât de ftizie și Voinescu, ros de aceeași boală. Chiar C. A. Rosetti va nota în jurnalul său, în 1854: „Azi am scuipat sânge și astă seară scuiparea e deasă și sângele mai mult decât în 1849“[44]. Abia la iunie 1857, patru dintre emigranți și anume C. A. Rosetti, D. Brătianu și doi dintre frații Golești, reintrau în țară pe la Giurgiu.

Dar acest contact forțat cu Apusul nu a prilejuit numai suferințe pribegilor români, ci le-a procurat satisfacția de a fi luptat pentru țară și pentru revoluție, făcând cunoscută cauza românească și în străinătate, contribuind astfel într-o largă măsură la realizarea unității naționale. După înăbușirea revoluției în întreaga Europă, exilații nu vor mai

44 *Lui C. A. Rosetti,* p. 273

excela prin legături ortodoxe cu guvernele celorlalte state în care acum se instalase reacțiunea, ci vor intra în asociații secrete, ducând o viață de conspiratori. în afară de relațiile notorii ale unora dintre exilații români cu cercurile francmasonice, refugiații politici, care nu-și pier-

duseră speranțele în victoria revoluției, intră în contact și cu Giuseppe Mazzini, care dirija activitatea tuturor acestor desțărați. Activitatea de conspiratori va culmina în străinătate prin condamnarea și încarcerarea lui Ion C. Brătianu la S-te Pelagie, pentru participarea la complotul de la Hipodrom și „Opera comică" [I], prin care se urmărea eliminarea lui Napoleon al III-lea și instaurarea republicii[45], fără a mai vorbi despre sfârșitul tragic al lui Rosenthal în închisorile maghiare, când fusese prins cu manifeste incendiare pe care trebuia să le răspândească în Transilvania. încetul cu încetul însă, această partidă a radicalilor români, democrați și republicani, cunoscută și sub numele de partida roșilor, va părăsi calea revoluționară, socotind că pot fi mai utili țării lor urmând drumul lung și întortochiat al pertractărilor diplomatice. Aceasta nu înseamnă că în activitatea lor politică viitoare, desfășurată după 1857 pe plan intem, foștii pașoptiști își vor uita cu totul metodele revoluționare.

Acuzați că pregătesc o răscoală împotriva lui Cuza, la 2 august 1865, Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti, Constantin Golescu și E. Carada vor fi încarcerați. Răsturnarea lui Cuza vodă, la 10 spre 11 februarie 1866 e pusă la cale tot de aceiași revoluționari în casa lui C. A. Rosetti. în revoluția de la Ploiești a căpitanului Candiano-Popescu, din august 1870, prin care se urmărea răsturnarea regelui Carol I, autorii principali sunt tot pașoptiștii, Ion Ghica și Ion Brătianu fiind chiar arestați, în timp ce C. A. Rosetti e pus sub urmărire[46]. Puțin a lipsit ca Ion Brătianu să nu-și încheie cariera politică,

45 Constantin Răutu,*Ion C. Brătianu. Omul. Timpurile. Opera*(1821-189l),Turnu Severin, Ed. Datina, 1940, p. 48

46 Constantin Răutu, *Eugeniu Carada. omul și opera,* p. 141 și urm.

atât de plină de evenimente, sub cuțitul atentatorului Ion Pietraru, la 2 decembrie 1880.

Nu se putea ca acești roșii, reprezentanți extremiști ai revoluției valahe reuniți la Paris, să nu fie atrași de puternica personalitate a revoluționarului profesionist Giuseppe Mazzini, care tocmai în acest timp (1850), după eșuarea planului republicii, își căuta în exil prozeliți pentru pregătirea unei Europe noi și mai bune. Genovezul Mazzini, arestat în 1830 pentru activitatea sa carbonară, se gândea în închisoare

la realizarea unei republici italiene, prin mijlocul revoluției, pe care știuse să o provoace și să o conducă în 1843, ’44 și ’45. Marea revoluție din 1848 îi dă prilejul ca în tovărășia lui Saffi și Armellini, prin triumviratul roman, să guverneze republica romană de la 29 martie la 3 iulie 1849 [II]. Ca fruct al experienței sale revoluționare el elaborează o teorie politică proprie, opusă teoriei tiranilor. După Mazzini popoarele sunt „instrumente ale marii legi prin care se înfăptuiește gândul lui Dumnezeu pe pământ: evoluția. Fiecare națiune, fiecare popor are o datorie de împlinit față de această lege, deoarece ea ne va duce pe toți la fericirea umanității, la republica universală, Dumnezeu și poporul"[47].

Acest inconsecvent evoluționist, care profesează un revoluționarism intransigent, propune o Sfântă Alianță a popoarelor confederate împotriva alianței tiranilor. Astfel, Mazzini, pomit inițial cu gândul de a libera Italia de dominația străină și de a o unifica, se ridică la o concepție europeană, de liberare a tuturor națiunilor asuprite și de integrare a lor într-o republică democratică și laică întinsă cât întreaga Europă.

Această „Europă tânără" [III], cum o denumise Mazzini, formată prin federarea republicilor naționale din Europa, pe baza principiilor libertății, egalității și fraternității nu numai a cetățenilor, ci și a popoarelor, va avea ca principiu conducător respectarea naționalității lor, căci „e sacra la

47 Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații,* p. 17

naționalitate"[48]. Pentru realizarea „Europei tinere", din care trebuia să facă parte o „Italie tânără", o „Franță tânără", o „Germanie, Polonie, Elveție, Spanie, Ungarie tânără", adică organizate conform principiilor mazziniene, G. Mazzini intră în legătură cu exi- lații politici ai tuturor națiunilor răsculate în 1848, pregătindu-i pentru o nouă revoluție, care, pentru a prezenta toate garanțiile de reușită, trebuia să izbucnească simultan în toate statele europene și să fie condusă dintr-un centru comun pentru toate națiunile. Spre a evita greșelile ce se dovediseră fatale mișcării din 1848, Mazzini înscrie în programul luptei revoluționare europene principiul revoluției generale, sincrone și cu unitate de comandament, pentru înfăptuirea Europei federale democrate și republicane, având la bază statul național.

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Din nenorocire și această frumoasă concepție federală, democratică și națională, era alterată de unele reminiscențe istorice și gelozii naționale, vădite prin conflictul latent din sânul comitetului democratic european, dintre reprezentantul Franței, Ledru-Rollin și Mazzini. Pierre Leroux îi dezvăluie lui Ledru-Rollin adevăratul substrat al politicii mazziniene: Mazzini era convins că Franța e în plină decădere și că rolul de conducătoare a lumii trebuie să revină Italiei, patria atâtor oameni de geniu. Revoluția însemna pentru Mazzini numai un mijloc pentru realizarea unei noi dominații romane[49].

Sub vraja lui Mazzini căzuseră mulți dintre revoluționarii români. Dumitru Brătianu îi va fi la Londra un devotat și intim colaborator; Nicolae Bălcescu, prin *Comitetul Național Român* va păstra contactul [IV] cu acest revoluționar italian, iar C. A. Rosetti, chiar după întoarcerea în țară, îi va ține portretul în biroul său de la redacția ziarului „Românul".

48 Christian Lange, *Histoire de la doctrine pacifique internaționale*

49 Al. Cretzianu, *op. cit.,* vol. I, p. 50

Apropierea dintre revoluționarii români și Mazzini nu era greu de realizat, dacă ținem seama de identitatea crezului lor revoluționar, care plutea în „aerul atmosferei" acelei epoci și de lungile tratative diplomatice urmate între români și maghiari în vederea înjghebării unei federații danubiene.

Nicolae Bălcescu îl informa pe Ion Ghica, într-o scrisoare din Paris, din 25 ianuarie 1850, că exilații politici din Londra lucrau pentru realizarea unei confederații republicane a Europei Orientale, ca o continuare a discuțiilor avute în conferința de la Paris din 1849. Era vorba să participe la această federație nu mai puțin de 6 națiuni și anume: românii, ungurii, polonii, rușii, bohemii și moravii și slavii din sud. Reprezentanții naționali în comitetul secret pentru federația orientală erau: prințul Lubomirski și contele Branicki pentru Polonia; generalul Klapka, Teleki și Pulszky pentru Ungaria; Ivan Golovin pentru Rusia; N. Bălcescu pentru România, care recomanda și pe conaționalii săi Ion Ghica și Golescu-Arăpilă. Klapka propusese ca limbi federale germana și franceza, cele mai răspândite în aceste regiuni, în timp ce N. Bălces-

cu cerea această favoare pentru limba latină, „foarte întinsă în Polonia și Ungaria și care ar fi favoritoare nouă, deși necunoscută"[50].

Bălcescu păstra contactul cu acest comitet secret revoluționar, căci în martie 1850 îl informa pe Ion Ghica despre apropiata apariție a publicației „Le federal" a lui Ivan Golovin, unde i se ceruse și lui colaborarea[51]. Tot acum N. Bălcescu se gândește să expună punctul de vedere românesc cu privire la proiectele de federalizare ale răsăritului Europei, într-un memoriu amănunțit, care să fie răspândit printre toți exilații din Paris și Londra. Acest memoriu ajunge, prin intermediul lui Mazzini [V] în mâinile lui Kossuth, provocând o replică în care tribunul maghiar revine în apărarea statului unitar maghiar. Informația că Bălcescu

50 Ion Ghica, *op. cit.,* vol. II, p. 199 și urm.
51 O. Boitoș, *op. cit.,* p. 66

lucra la redactarea proiectului „Staturilor Unite ale Dunării", cum le denumea el, o avem tot din corespondența atât de prețioasă cu Ion Ghica și anume dintr-o scrisoare ce poartă data de 6 aprilie 1850, din Paris, în care dă și un rezumat românesc al ideilor sale călăuzitoare[52]. Textul francez al acestui memoriu se găsește în Muzeul Național de la Budapesta și a fost publicat pentru prima dată în 1930 de Al. Marcu, după o copie a lui Teleki, găsită în Muzeul Risorgimentului din Roma[53].

Pacea nu se va putea stabili în regiunea Dunării de Jos, spune Bălcescu, dacă nu se va întemeia o federație bazată pe principiul egalității națiunilor conlocuitoare. Trebuie recunoscute trei națiuni de sine stătătoare: cea maghiară, cea iugoslavă, cuprinzând pe croați, dalmați, sloveni și sârbi și cea română, cuprinzând pe românii din Transilvania, Banat și Ungaria, la care se vor adăuga românii din celelalte provincii românești. Determinarea teritoriului național se va face pe cale plebiscitară, urmându-se indicațiile majorității. Fiecare națiune se va îngriji de administrația internă, culte, justiție, finanțe locale și instrucție publică, care sunt de competența statului național, fără ca guvernul federal să se poată amesteca în acest domeniu domestic. Fe-

derației îi revine conducerea politicii externe, apărarea teritoriului și rezolvarea chestiunilor comerciale și financiare de interes general. Titularii celor trei portofolii federale, adică ministrul de Război, al pricinilor din Afară și al Comerțului și Comunicațiilor, care formează guvernul federal, vor fi numiți pe termen de un an de către Adunarea federală — spune Bălcescu în scrisoarea către Ion Ghica, pe când în memoriul prezentat emigranților termenul era ridicat la trei ani.

Adunarea centrală federală va fi formată din 150 de deputați, câte 50 de fiecare națiune, și va avea să se

52 Ion Ghica, *op. cit.,* vol. II, p. 232 și urm.
53[1(1] Al. Marcu, *op. cit.,p.* 10 și urm.

pronunțe în primul rând asupra limbii federale: „franțuzească", „nemțească" sau alta. Adunarea va hotărî și repartizarea „dăjdiilor" pe fiecare grupă națională, ținându-se seama de numărul membrilor componenți ai grupărilor etnice și de veniturile lor.

Prevăzând reacția ce va produce în rândurile maghiare ideea recunoașterii unei autonomii naționale, Bălcescu caută să-i convingă că nu ar avea nimic de pierdut dacă și-ar da consimțământul la realizarea federației așa cum o preconiza el. Separarea naționalităților este necesară pentru a se da satisfacție instinctului național. Ea nu înseamnă o divizare a teritoriului Ungariei, căci diviziunea este fictivă atât timp cât cele trei popoare vor continua să trăiască în comun. Mai mult încă, teritoriul federației va fi considerabil mărit prin intrarea Principatelor române în sânul federației. Prin acceptarea Principatelor în cadrul federației, nu numai că s-ar realiza unitatea națională a românilor, ci și-ar câștiga și cele 22 000 000 de locuitori ai confederației o ieșire la Marea Neagră.

Bălcescu ținea să adauge că detalii la planul său urmau să se înscrie în prima reuniune a dietei federale.

Ca și ceilalți fii ai secolului, nici N. Bălcescu nu a putut scăpa de tirania principiului naționalității, a cărui satisfacție o căuta în primul rând în soluția federală. Ideea unității poporului român, *panromânis- mul* cum îl numea Bălcescu, era scopul suprem al străduințelor politice ale tuturor bărbaților luminați, într-o epocă în care românii trăiau risipiți în mai multe teritorii și sub jugul despotic a trei imperialisme. Bălcescu spune aceasta în *Mersul revoluției la români* cu următoarele

cuvinte: „Copleșiți și amenințați astăzi de panslavism, mâine poate și de pangermanism, noi nu ne putem mântui fără numai opunându-le panromânismul. Pe lângă el vor alerga firește a se alia maghiarismul și mahometismul, elemente

eterogene din Europa orientală, care spre a se păstra și mântui au nevoie de dânsul"[11].

Cercetătorul minuțios al operei lui N. Bălcescu, care este prof. Gh. Zâne, crede de asemenea că mobilul activității federaliste a lui Bălcescu era realizarea idealului național[54] [55]. Nutrit de visul măreț al vechii Dacii, vizionarul Bălcescu striga: „România noastră există deci, am convingerea nestrămutată. Orb e acela ce nu o vede"[56].

Când Bălcescu își pierde speranța de a mai vedea vechea Dacie realizată prin „desmădularea" Transilvaniei și Banatului de Ungaria și alipirea lor de Principate[57], el nu ezită să încerce dobândirea aceluiași rezultat pe căi contrare, adică prin alipirea Principatelor române la Transilvania, la care maghiarii renunțau atât de greu. El își dă seama că marele obstacol în calea realizării idealului național românesc și a idealului federal îl constituia intransigența maghiarilor, care nu voiau să renunțe la privilegiile acumulate în decursul istoriei. După zece secole de experiență sângeroasă, spune Bălcescu, Ungaria trebuie să renunțe la politica deznaționalizării forțate și, schimbându-și structura internă prin instaurarea unui regim liberal, să pășească cu sinceritate la realizarea federației Dunării. Altfel regimul de tiranie și de persecuție națională va conduce la deznodământ fatal, care se numește război civil și război de rase[58].

Când ia cunoștință de proiectul Bălcescu, prin intermediul lui Mazzini și Teleki, Kossuth răspunde prin acel *Expose desprincipes de la future organisation politique de la Hongrie,* redactat la Kutahya la 25 aprilie 1851. Kossuth reia vechea sa argumentare, ridicându-se

54 N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor,* p. 105
55 Gh. Zâne, *Introducere* la *N. Bălcescu, Opere,* vol. I, p. 9
56 A. D. Xenopol, *Istoria românilor,* vol. XII, p. 81
57 *Anul 1848 în Principatele române,* vol. VI, p. 653 și urm.
58 Ion Ghica, *op. cit.,* vol. II, p. 251 și urm.

împotriva românilor transilvăneni, care nu-și dau seama că Ardealul e numai o parte a Ungariei, de care nu poate fi detașat.

El recunoaște independența Croației și Slavoniei, dar nu poate abandona Transilvania, frontiera naturală a Ungariei, o regiune plină de bogății, cu o populație neomogenă și care adăpostește pe secui, „acea rasă războinică a maghiarilor, gloria națiunii mele“.

Dacă transilvănenii sunt sfătuiți să nu se mai gândească la lucruri extravagante, moldo-valahii sunt de asemenea invitați să renunțe la visul vechii Dacii, prin anexarea Transilvaniei. în proiectele românești de confederație se spune că nu vor mai exista frontiere, în timp ce se dorește trasarea unor granițe în interiorul cărora să guverneze cutuma și limba valahă. Și expozeul adresat lui Mazzini continuă, spunând că românii trebuie să-și îndrepte privirile către răsărit, spre Bucovina și Basarabia, iar nu spre cucerirea Ungariei, care nu are alt spațiu de expansiune decât cel național. Ungaria nu refuză federația fraternă cu Polonia, Moldo-Valahia, Serbia, Croația, Slavonia și Dalmația, dar nu poate acorda transilvănenilor decât libertate, egalitate și fraternitate[59]. Kossuth rămăsese pe poziția inițială pe care o adoptase atât în tratativele cu Dragoș, cât și cu Avram Iancu, salvarea statului unitar maghiar, spunând că ceea ce cer valahii din Transilvania e o „extravaganță", căci pun Ungaria în situația de a lupta pentru dezagregarea sa.

Mazzini, care voia să colaboreze atât cu maghiarii cât și cu românii, se găsea în situația grea a mediatorului lipsit de speranțe. în vara anului 1850 el întemeia „Comitetul central democratic european", în care Franța revoluționară era reprezentată prin Ledru-Rollin, Polonia prin Albert Darasz și Germania prin Arnold Ruge. Mazzini căuta să capteze și adeziunile românilor și ale maghiarilor la Comitetul central democratic european din Londra. La 15 august 1850, voind

59 Al. Cretzianu, *op. cit.,* vol. I, p. 282

să atragă pe Kossuth, îi scria: „Vreau să fundăm o confederație liberă, italieni, slavi, maghiari pot intra în ea fără să se teamă de imputări reciproce".

în septembrie 1850, exilații valahi de la Paris erau convinși că trebuie să colaboreze cu Comitetul de la Londra și rolul de agent român

pe lângă revoluționarul genovez trebuia să revină lui N. Bălcescu. Dar Bălcescu, absorbit de lucrările sale istorice și dând ascultare sfaturilor de moderație ale lui Ion Ghica, prietenul său care, din Constantinopole, îi scria să se ferească să dea prilej guvernelor legale de a-1 eticheta drept anarhist, va lăsa această misiune în sarcina lui Dumitru Brătianu.

D. Brătianu sosea la Londra în aprilie 1851, având scrisori de-reco- mandație [VI] către Mazzini și Ledru-Rollin, din partea lui Ed. Quinet și J. Michelet, maestrul său de la *College de France;* acesta avea totdeauna cuvinte de măgulire pentru fostul său elev. („Oh!, que je me remercie d'avoir senti votre genie au *College de France*" >[7]; sau cu altă ocazie: „votre role de pacificateur dans une discorde vous met devant mes yeux comme un objet sacre**)[60 61 62].

D. Brătianu primise această misiune plină de riscuri, care avea să-i închidă în curând granițele Franței, atât pentru a sluji cauza revoluției căreia se dedicase și fiindcă cunoștea Londra și își făcuse relații acolo, încă din iarna anului 1848, până în mai 1849, intervenise în diferite rânduri pe lângă Ministrul de Externe și prezentase memorii ministrului Palmerston. La Londra reușise să-și creeze simpatii și va culege mai târziu aprecieri măgulitoare din partea lordului Palmerston, care va declara în Camera Comunelor: „Am onoarea să cunosc pe dl. Brătianu, e o persoană foarte

60 *Idem*
61 O. Boitoș, *op. cit.,ț>.* 19
62 Al. Crctzianu, *op. cit.,* vol. I, p. 35

inteligentă și din cele mai respectabile*[1,9].

într-adevăr, acest romantic politic, care știuse la fel de bine să cucerească stima profesorilor săi și să se impună gravilor politicieni englezi, nu va da greș nici acum când trebuia să câștige simpatiile revoluționarilor din Londra pentru cauza românească.

Relațiile lui cu Mazzini vor deveni atât de strânse încât în mai 1851 acesta va primi de la D. Brătianu lecții de limba română, pe revista exilaților din Paris „Junimea română**. Desigur că Mazzini era mulțumit de activitatea românilor; la scurt timp după desemnarea unui delegat pentru Londra, ei arătau din nou că lucrează în spiritul său, tipărind

„Junimea română", ca expresie a dorinței de a se integra, alături de celelalte națiuni june, în Europa jună a lui Mazzini.

Scrisoarea plină de entuziasm, pe care D. Brătianu o adresează cu această ocazie secretarului de redacție al „Junimii române", D. Flo- rescu, purtând data de 21 mai 1851, merită să fie cunoscută, căci dezvăluie strânsa camaraderie dintre revoluționarii de diverse naționalități din Londra, dornici să se cunoască cât mai mult unul pe altul, pentru ca victoria generală să nu-i surprindă nepregătiți pentru marea operă a Europei federale: „N-am trebuință să vă spui bucuria ce mi-a pricinuit «Junimea română»; dacă străinii chiar, italieni, poloni, francezi, germani, toți exilații de aici, au salutat cu bucurie nașterea acestei mândre ființe a democrației. Lui Mazzini i-am dat o lecție de românește cu «Junimea română». O parte dintr-însa am citit-o împreună. Articolul ei cel d-întâi i se va reproduce în revista democrației italiene, cu o notă a lui Mazzini, și în jurnalul democrației polone, cu o notă a colegului lui Mazzini, Darasz... Cum să nu mă bucur când văz pe fiica voastră, pe speranța mea, pe «Junimea română», lăsându-se pe brațele celui mai mare bărbat al secolului? Draga mea, d-abia ai scos un țipăt și cele d-întâi nații ale Europei împresor leagănul tău! De azi până mâine poate începe hora voinicească, hora democrației europene; și românul caută să înceapă el danțul,

căci hora voinicească este danțul românului"[63].

Comitetul revoluționar din Londra nu putea să nu ia act de activitatea pro-mazziniană a românilor din Paris. De aceea, după o înțelegere prealabilă cu delegatul român la Londra, comitetul redactează, în iunie 1851, *un manifest către populațiunile române,* ce va fi semnat de Ledru-Rollin, Arnold Ruge, Mazzini și Darasz. Publicarea corespondenței lui Mazzini cu D. Brătianu ne permite astăzi să stabilim că autorul acestui manifest a fost însuși Mazzini, bazându-ne aserțiunea nu numai pe ideile mazziniene ce sunt înscrise în manifest, ci și pe mărturia lui Mazzini: „je ne vous ai pas envoye l'adresse, ni averti, car je n'ai plus rien su apres *l'avoirecriteet* remise ă L[edru] R [ollin]"[64].

Este posibil ca primul concept al lui Mazzini să fi primit adăugirile lui Ledru-Rollin, sau ale celorlalți membri din comitet, fără însă a se Impieta asupra fondului mazzinian al manifestului, care este recunoscut ca opera lui Mazzini și de C. A. Rosetti.

Manifestul era primit cu mare entuziasm de emigranții români din Paris și C. A. Rosetti însemna în jurnalul său activitatea febrilă desfășurată de Ion Brătianu pe la redacțiile ziarelor ca să obțină difuzarea lui prin presa franceză. La 29 iunie 1851 el nota aceste rânduri: „Noi însă l-am primit (e vorba de manifestul lui Mazzini — n. a.) ieri și în câteva ore Brătianu Ion mai ales izbuti a intra la «Presse», la «Eve- nement» și la «Siecle» și «National» și astfel astăzi manifestul fu reprodus în șase jurnale. Apoi îndată Brătianu Ion se duse la tipografia «Evenimentului», stătu acolo până se puse sub tipar, luă apoi 50 de numere, le duse pe la câțiva juni francezi și pomi printr-nșii și pe la câteva ziare din provincie. Iată ce poate face un om care are inima și judecata dreaptă"[65].

63 *Ibidem,* p. 263-264
64 *Ibidem,* p. 268

65 *Lui C. A. Rosetti,* p. 219

„Comitetul revoluționar român de la 48“, cu sediul la Paris, se îngrijește să apară și o traducere română a manifestului, datând din 29 iunie 1851, Paris, publicat cu litere chirilice, pe foiță subțire, spre a putea fi ascuns la percheziții și ușor de transportat în țară, unde trebuia difuzat.

„Populii sunt indivizii umanității[41], suna traducerea. „Intrați dar în familia cea mare; în căminul ei veți găsi titlurile viitoarei voastre naționalități. Confederația cea mare a Dunării va fi o faptă a epocii noastre. Această gândire să vă conducă în toate lucrările voastre. Podul lui Traian are acum numai un stâlp pe amândouă țărmurile Dunării. Este simbolul stării de astăzi. Trebuie ca cu mâinile voastre să-i puneți arcuri noi, aceasta este datoria voastră pentru viitor[11].

Profesorul Al. Marcu, care ne dă atât de prețioase informații în legătură cu activitatea conspiratorilor români pașoptiști, comentând acest text, opinează că traducerea s-ar fi făcut în supravegherea lui N. Bălcescu[66]. Dar în jurnalul grandilocvent al romanticului exaltat

C. A. Rosetti se strecoară din când în când și unele informații istorice prețioase, în fața cărora ipoteza italienistului român cade. în însemnarea pe care o face la 9 iulie 1851, C. A. Rosetti se indică pe sine ca traducător al manifestului lui Mazzini. El spune: „Lipsa unei slujnice care îngrijea de copii, boala unuia, mutatul și suferințele de amor în care se află I. B. (desigur e vorba de Ion Brătianu și de legătura sa cu Matilde Kestner) îmi luară toate zilele acestea în care pot zice că n-am făcut nimic. Abia din când în când am furat câte o oră spre a citi și *am tradus proclamația lui Mazzini către români “*[24].

Socotim deci ca adevărat traducător pe C. A. Rosetti și fiindcă stilul manifestului e mai conform modului mai neglijent de expresie al lui Rosetti și fiindcă datele istorice concordă. Căci e foarte plauzibil ca la 9 iulie 1851 C.A.

66 Al. Marcu, *op. cit.,* p. 50

Rosetti să lucreze la traducerea manifestului și la 29 iulie textul să iasă de sub presă.

La sfârșitul lunii iunie 1851 aflăm pe D. Brătianu la Paris, unde venise probabil și pentru a se consfătui cu tovarășii săi de acțiune asupra răspunsului ce trebuia dat comitetului de la Londra. Din discuțiile avute cu membrii Comitetului cât și din corespondența cu Mazzini, rezultă că D. Brătianu primise instrucțiuni pentru a menaja susceptibilitățile maghiare, amânând rezolvarea litigiului transilvan după victoria revoluției. Aceasta nu împiedică însă pe D. Brătianu să polemizeze la Paris cu Daniel Iranyi în ziarul „La Presse". Iranyi voia să disculpe pe maghiari, cărora li se imputa că au pierdut revoluția fiindcă și-au înstrăinat simpatiile slavilor și românilor, care au trecut astfel în rândurile imperialilor. Fostul secretar al lui Kossuth spune însă că în intenția tribunului maghiar era să se acorde libertate tuturor naționalităților, fără a se ajunge însă până la dezmembrarea Ungariei. Ungaria nu respinge ideea unei alianțe cu Polonia, România, Serbia și celelalte state din răsăritul Europei, alianță care poate merge până la o formulă de integrare federală, cu condiția respectării frontierelor maghiare. Românii să nu creadă că prin ajutorul federației vor smulge Transilvania Ungariei pentru a-și reface ei Dacia veche. [67] [68]

GEORGE CIORĂNESCU

Dumitru Brătianu, după ce vorbește de persecuțiile maghiare și eșecul misiunii lui Bălcescu, din cauza lipsei de bunăvoință de care au dat dovadă ungurii, își exprimă totuși speranța că realizarea confederației danubiene va fi opera epocii lor. De aceea ungurii, românii și iugoslavii să-și dea mâinile „pe deasupra mormintelor martirilor noștri și această mare operă să fie gloria noastră, a tuturor"[69]. în alt articol D. Brătianu vorbea în același sens: „... noi voim o

67[24] *Lui C. A. Rosetti,* p. 220

68

69 Al. Marcu, *op. cit.,* p. 32

confederație, o mare asociație danubiană astfel cum o vor vroi-o popoarele noastre devenite libere... să lucrăm deci pentru a realiza această frumoasă idee de viitor, marea fraternitate a popoarelor Dunării..."

Continuând a urmări peregrinările acestui atât de activ exilat politic, cum se arată a fi D. Brătianu, îl vom găsi la începutul lunii septembrie 1851 din nou la Londra, unde la 11 ale lunii este cooptat ca al cincilea membru al comitetului revoluționar.

La manifestul pe care *Comitetul central democratic european* îl adresase în iunie 1851 poporului român, D. Brătianu înaintează, în numele *Comitetului național român,* un răspuns ce poartă data de 11 septembrie, fiind trimis din localitatea Brighton.

Răspunsul românesc, caracterizat prin mari perioade și un stil înflăcărat, este o pledoarie românească, arătând rolul civilizator și de apărători ai civilizației al românilor așezați la limita răsăriteană a Europei și este în același timp și o pledoarie federală, exprimând credința și speranța că federația danubiană va prinde ființă în cele din urmă. Răspunsul românesc înseamnă o acceptare publică a colaborării federale a românilor cu celelalte națiuni din bazinul Dunării. Dând urmare repetatelor sfaturi ale lui Mazzini, care îi cerea să amâne până la victoria revoluției disputa cu maghiarii, spre a nu arăta lumii că sunt neuniți, răspunsul românesc va fi conciliant în această privință. Mazzini îl asigura în scrisorile sale, că la baza federației danubiene va sta votul universal și prin urmare libera exprimare a voinței populare. în sfârșit, într-o scrisoare din 21 august 1851 el adăuga, adoptând o atitudine împăciuitoare față de unguri: „Vous ne risquez rien. Vous serez tou-

jours â temps de vous livrer en protestant si on vous fera injustice. Ce qu'il faut aujourd'hui c'est la Treve de Dieu"[70].

Răspunsul Comitetului român este interesant nu numai

70 Al. Cretzianu, *op. cit.,* vol. I, p. 270

prin cuprinsul său ideologic, ci și prin eleganța exprimării, care indică drept autor pe un bun mânuitor al condeiului. Credem, de aceea, că cel puțin acele pasaje din răspuns merită să fie reproduse.

După ce se afirmă că menirea poporului român este „să reprezentăm în Europa răsăriteană gândul de libertate individuală și de progres colectiv", răspunsul continuă: „Uitați, neprețuiți de popoarele din Apus, de frații noștri de sânge din familia latină, neînțeleși de popoarele din Răsărit, hărțuiți de vecinii noștri, singuri, am luptat cu fruntea sus, de-a lungul vremurilor și a nesfârșitelor vijelii ce se abăteau asupră-ne dinspre Asia. Cu fiece lovitură ce ne ajungea, cu fiece mușcătură ce ne sfâșia, ne simțeam devenind mai mari cu o palmă, după cum devenea și barbarul: căci mușcându-ne se înfrățea cu civilizația".

Părăsind domeniul istoric, care îl făcuse un moment să se înflăcăreze, autorul răspunsului își arată și cunoștințele sociologice, atunci când exprimă nădejdea că federația Dunării se va înfiripa, căci răspunde necesității de asociere a ființelor, în speță necesității de asociere a statelor, care în baza concepției organiciste sunt asimilate organismelor vii. însă o asociere viabilă — și aci se face aluzie la maghiari — nu se poate realiza decât în mod voluntar iar nu forțat. „Marea Confederație dunăreană va fi un fapt al epocii noastre", ne-ați spus; „ da, deoarece libertatea popoarelor de la Dunăre va fi un fapt al epocii noastre. Instinctul propriei noastre conservări și al dezvoltării bunului trai face asocierea să devină lege a tuturor ființelor însuflețite, din motive de natură mai înaltă. Din motive de ordin moral această lege devine și mai necesară pentru om, dar libertatea e atât de înnăscută în noi, încât indivizii și popoarele, chiar și cele mai firesc simpatice între dânsele, se vor depărta unele de altele și se vor respinge rând pe rând dacă forța vrea să-i silească a se uni. Fără libertate nu există asociație cu putință între popoare."

După acest atac împotriva imperialismului, care vrea să unifice popoare și moravuri prin forță, după ce se arată atât de clar că federalismul este o concepție democratică, bazată pe respectul individualității naționale, autorul răspunsului insistă asupra acestei ultime idei și, pentru a fixa poziția fiecărui stat membru al federației față de întregul federal, recurge la exemplul asociației constituite după prescripțiile codului civil: „Confederația dunăreană, ori dacă se preferă strânsa alianță a popoarelor de la Dunăre, nu va fi o societate universală, un consorțiu al tuturor bunurilor. în asociația noastră fiecare asociat va continua să se bucure de libera dispunere de averea sa și nu va fi angajat decât cu o parte a sa. Fiecare își va păstra individualitatea și acțiunea"[71].

Textul de mai sus este redat după traducerea din limba italiană a prof. Al. Marcu, căci răspunsul românesc apărea, o lună după înmâ- narea sa Comitetului din Londra, în ziarul „II progresso" din Italia [VII], Dăm în notă și versiunea românească, așa cum e publicată în volumul lui C. A. Rosetti[72].

---

71 Al. Marcu, *op. cit.,* p. 55 și urm.

72 „Uitați, descunoscuți de populii Occidentului, de frații noștri d'un sânge din familia latină, ne'nțeleși de populii Orientului, hărțuiți de vecinii noștri, singuri merserăm cu capul în sus prin timpuri și furtuni fără număr ce năpădeau peste noi din Asia. La fiece lovitură ce ne da, fiece mușcătură ce ne făcea ne simțeam crescând și cu noi creștea și barbarul căci mușcând, comunica cu civilizația...

Confederația cea mare a Dunării, ne ziceți voi, va fi un fapt al epocei noastre. Trebuințele conservației și ale desvoltării binelui fac din asociație o lege trebuincioasă pentru toate ființele însuflețite și pentru om; considerații d-un ordin mai înalt, considerații ale ordinului moral o fac și mai trebuincioasă. Dar libertatea atâta este din esența noastră, încât chiar indivizii din populii care se unesc se atrag unii pe alții prin natura lor, sub apărarea milei și a puterii ce depărtează, se împing unii cu alții. între populi nici o asociație nu este prin putință fără libertate... Vecinii noștri pot fi liniștiți; Confederația danubiană, sau de voiți mai bine strânsa alianță a populilor de la Dunăre, nu va fi o societate universală, o societate de toate averile. în asociația noastră fiecare soț se va bucura cu deplinătate de bunurile sale; se va angaja numai pentru ceea ce va depune. Va păstra fiecare propria sa individualitate și acție".

Manifestul Comitetului revoluționar român din 19 septembrie 1851 era iscălit de D. Brătianu în numele întregului comitet, rămânând deschisă pentru cercetători problema paternității sale.

Al. Cretzianu, cercetătorul arhivei lui D. Brătianu, nu ne dă o dezlegare, mulțumindu-se să ne spună că „manifestul apărea cu semnătura lui Dumitru Brătianu"[73].

O. Boitoș enumeră printre eventualii redactori ai manifestului, atât pe D. Brătianu cât și pe C. A. Rosetti, „cei mai romantici dintre radicalii români"[74]. Dar, în notele intime ale lui C. A. Rosetti se găsește însemnarea „în timpul acesta (data 27 octombrie 1851), publicarăm un răspuns către Comitetul european. îl puserăm în 5 jurnale"[75]. Mai întâi trebuie stabilit că C. A. Rosetti vorbește despre *manifestul nostru,* deși data e de 27 octombrie. într-adevăr, nu cunoaștem decât un singur răspuns al Comitetului român către Comitetul european și C. A. Rosetti vorbește despre publicarea lui, nu despre înmânarea care avusese loc la 11 septembrie. în luna septembrie jurnalul său nu cuprinsese nici o însemnare, iar în luna octombrie o singură pagină, în care se plânge că din august, de când a aflat despre moartea prietenului Rosenthal și a fost percheziționat de poliție, care i-a găsit niște manifeste către românii din Ardeal, nu a mai avut un moment de liniște. „Ce-am făcut în aceste două luni, de când n-am mai scris? și de ce n-am urmărit (notele). Una din pricinile tăcerii mele este că ne mai putând ține nici o hârtie fără pericol de a fi expuse și profanate de ochii străinilor, n-am mai cutezat, n-am mai putut scrie"[76].

(Lui C. A. Rosetti, p. 255 și urm.)

73 Al. Cretzianu, *op. cit.,* vol. I, p. 50
74 O. Boitoș, *op. cit.,* p. 96
75 *Lui C. A. Rosetti.* p. 222
76 *Ibidem,* p. 222

Nu putem deci considera pe C. A. Rosetti ca autor al răspunsului, căci după mărturisirile sale chiar, în toată această perioadă nu a avut liniștea sufletească pentru a compune un memoriu căruia emigranții îi acordau o atât de mare însemnătate. Un fapt atât de important, ca însărcinarea de a da un răspuns Comitetului mazzinian, nu ar fi trecut fără să lase urme în jurnalul lui Rosetti, care se mărginea să-și arate par-

ticiparea, împreună cu ceilalți membri ai Comitetului român, numai la publicarea manifestului când spune: „publicarăm un răspuns[41], „îl puserăm în 5 jurnale[14].

Prof. Al. Marcu socotește că răspunsul Comitetului a fost redactat de N. Bălcescu, care, fiind bolnav și dezamăgit de intrigile dintre emi- granții români, lăsase pe D. Brătianu să păstreze legătura cu Londra[77]. Dar, cu drept cuvânt, prof. Gh. Zâne spune că niciodată Bălcescu nu ar fi făcut greșeala să afirme că românii sunt „avantgarda rasei gre- co-latine" [VIII] și nici nu ar fi lăsat să se strecoare în manifest unele idei, cum ar fi aceea că forța nu poate fi un mijloc pentru rezolvarea problemelor politice, care sunt contrare concepției sale[78].

Pentru noi problema paternității manifestului Comitetului revoluționar român este definitiv tranșată în favoarea lui D. Brătianu. Citind cu atenție corespondența, discursurile și memoriile diplomatice înaintate de D. Brătianu, nu va fi greu să recunoaștem stilul înflăcărat al acestui poet care a ajuns să facă politică, față de exprimarea stereotipă a diplomatului de profesie. Peste tot această poetizare a istoriei, care îl va face să scrie și acel imn închinat României, pe care îl prezenta lui J. Michelet. în manifestul Comitetului român se recunosc nu numai repetarea ideilor agentului român de la Londra, ci chiar repetarea unor figuri de stil specifice lui: „La fiece lovire ce ne da, fiece mușcătură ce ne făcea, ne simțeam crescând și cu noi creștea și barbarul, căci mușcând

77 Al. Marcu, *op. cit.,* p. 60 și urm.

78 N. Bălcescu, *Opere,* Ed. Gh. Zane, tom I. partea a Il-a, p. 286 și urm.

comunica cu civilizația[44], spunea manifestul Comitetului revoluționar român. „Până acum tătarul muscal și tătarul turc, mușcând în cărnurile noastre, ar fi primit și ei altoiul civilizației[44] [79], spune D. Brătianu într-un manifest adresat locuitorilor din Principate.

Dar dacă analiza stilistică nu pare prea concludentă, nu avem decât să ne raportăm la corespondența purtată de Mazzini cu D. Brătianu, în care primul spune: „Vous vous etiez ă peu pres engage avec L[edru] R[ollin] ă ecrire une adresse en reponse ă la notre. II faudrait le faire. Et il faudrait dans cette adresse parler des paroles de paix aux

hongrois". Urmează sfaturile de conciliere cu maghiarii, după care Mazzini atinge chiar miezul discuției noastre: „Vous nous communi- querez l'adresse avant de la publier. *Et elle pourrait etre signee par vous, pour le Comite National Roumain.* Songez-y, on insiste ici pour le demander"[80].

D. Brătianu a urmat întocmai prescripțiile maestrului Mazzini și nimeni mai bine decât el nu putea ști ce se aștepta la Londra din partea românilor și cum trebuia întocmit un răspuns mulțumitor.

Am insistat atât pentru a repune în drepturi pe D. Brătianu, arătân- du-1 ca adevărat autor al acestui manifest federal, pentru că îl socotim, alături de Ion Maiorescu și N. Bălcescu, drept unul dintre cei mai interesând luptători federaliști români ai epocii.

Desigur că în perioada de timp cuprinsă între sfârșitul lunii iunie și începutul lunii septembrie 1851, în care D. Brătianu se afla la Paris, el a făcut cunoscut răspunsul său și membrilor Comitetului național român, cu atât mai mult cu cât, cu un an și jumătate în urmă, fusese admonestat de Tell, Eliade și N. Golescu pentru ideile exprimate fără prealabilul consimțământ al șefilor emigranților, cum se considerau cei

79 Al. Cretzianu, *op. cit.,* vol. I, p. 291

80 *Ibidem,* p. 268 și urm.

trei[81].

Discuțiile cu prietenii politici din Paris nu alterează întru nimic nici fondul nici forma brădenistă a manifestului discutat, care poate fi trecut în rândul operelor lui D. Brătianu.

înainte de a părăsi pe D. Brătianu, care va reintra în curând pe drumul legalității, chiar cu consimțământul lui Mazzini, rămâne să vedem, ca și la N. Bălcescu, dacă năzuințele sale federaliste nu ascundeau alte intenții. E lesne de înțeles că și D. Brătianu vedea în federația danubiană numai un mijloc pentru realizarea unității naționale, pe care o dorea cu toată pasiunea sa patriotică, cum rezultă din următoarele cuvinte: „Țara românului, care e unită cu celelalte surori ale ei, Moldova, Bucovina, Țara Banatului, Basarabia și Țara Românească va fi țara întreagă ce se numește România, pentru care trebuie să trăim, să mun-

cim și să ne batem, căci numai în sânul ei vom putea fi tari, slobozi și fericiți"[82].

D. Brătianu, fiind convins că revoluția universală va izbucni în 1852, făcuse agent de legătură la Atena pe Nicolae Golescu și în Serbia pe Ștefan Golescu. Acesta îi scria (la 5 noiembrie 1851) despre rezultatele unei vizite de informare făcută în Germania, Boemia și Austria propriu-zisă, dând relații prețioase asupra activității lui Magheru, exilat în acest timp la Viena. Magheru luase contact cu conducătorii revoluționari de la Praga, stabilind ca în momentul prăbușirii Austriei să instaleze un guvern provizoriu al „Staturilor Unite ale Austriei", având grijă ca în același timp să proclame și unitatea românilor și a sârbilor cu frații lor din Imperiul otoman[83], înscriindu-se astfel pe aceeași linie politică națională a luptei pentru dobândirea unității

81 *Ibidem,* p. 201

82 O. Boitoș, *op. cit.,* p. 81
83 Al. Cretzianu, *op. cit.,* vol. I, p. 274

neamului.

în timp ce radicalii români se constitui seră la Paris ca o partidă separată, fostul locotenent domnesc Eliade se pierdea în certuri sterile asupra șefiei pe care o visase pentru sine încă din vremea când își adăugase la numele părintesc pe acela de Rădulescu, cu gândul la destinul descălecătorului Radu Negru, pe al cărui tron arăta că s-au urcat în trecut „țărani, soldați, preoți și boieri"[84]. Francmason și adept al ideilor saint-simoniste, foarte la modă la Paris în acest timp, Eliade se deosebește de ceilalți pașoptiști care, deși roșii, erau pătrunși de crezul național românesc. în *Odă Românilor,* scrisă în 1851, Eliade se adresează românilor, ungurilor și slavilor spunându-le că trebuie să-și unească eforturile și să lupte pentru o patrie comună, unde privilegiile de clasă vor fi desființate:

„Maghiari și slavi, românilor!
E timp de-nfrățire
D-ajuns sângele bravilor A curs în amăgire.
Jos casta privilege! Și ori-que făr-de-lege! Jos fumuri de magnați!"

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Eliade face apel la spiritul de înțelegere al maghiarilor; acordând și celorlalți libertate, aceștia se vor ralia la cauza lor, luptând împreună pentru o patrie comună, o federație a naționalităților:

„Maghiari, geloși de glorie, Român, croat vi-e frate, Cu toții la victorie, Cu toții la libertate.
Luptați-vă-mpreună.
O patrie comună Cu toții invocați"[85]

Eliade era un progresist nu numai atunci când se arăta partizanul unor înnoiri îndrăznețe pentru acel timp în ordinea internă, ci și când își dezvolta concepția internaționalistă, vorbind despre identitatea oamenilor, care nu ar trebui să cunoască deosebiri de naționalitate, de limbă,

84 I. Eliade Rădulescu, *Amintirile și impresiile unuiproscrisu,* p. 153

85 Cf. „Curierul de ambe sexe", vol. VI, București, 1893, Tip. Cucu, p. 62-63

religie și moravuri, concepție care îl va conduce la ideea statului universal: „...Unul rob, altul slobod, altul român, altul grec, altul neamț, o grămadă de amestecătură. Se miră oamenii ce să mai scornească ca să nu se mai înțeleagă, bieții creștini. Oameni suntem toți. Eu nu văd nici o deosebire"[86]. Dorind în cele din urmă: „să fie odată o nație, o limbă, o religie și o lege“.

într-o scrisoare adresată la 25 iulie 1856 lui C. Racotă, saint-simo- nistul Eliade va apare acum influențat și de ideile mazziniene, când vorbește despre o Europă unificată pe baze republicane, ținându-se seama în stabilirea granițelor interstatale de criteriul etnic, naționalitatea determinându-se după limba maternă a locuitorilor. în fața Congresului sau a Tribunalului republicii universale a Europei, „al cărui prim temeiu să fie solidaritatea populilor, iar nu a guvernelor", românii vor revendica Transilvania și Banatul, ca ținuturi de limbă română[87].

Mișcarea federală pașoptistă nu se încheie cu aceste gânduri. Exi- lații vor mai avea ocazia să intervină în mișcările insurecționale ce se pun la cale în Imperiul habsburgic, frământați de aceleași gânduri

federale, cărora nu le va fi dat să se realizeze până astăzi. Dar ideile lor de federație dunăreană vor rămâne de actualitate și o sută de ani de la emiterea lor, în discuții politice la fel de aprinse ca și atunci când constituiau noutatea zilei.

NOTELE EDITORULUI

I. De fapt l.C. Brătianu a fost condamnat pentru deținerea ilegală a unei prese tipografice.

II. Republica romană a funcționat între 9 februarie și 3 iulie 1849.

III. Formula consacrată a fost cea de „Tânăra Europă", „Tânăra Italie" ș.a.

86 N. lorga, *Istoria presei române,* p. 52
87 Al. Marcu, *op. cit.,* p. 49

IV. Contactul lui N. Bălcescu cu G. Mazzini a fost doar indirect.

V. Memoriul a ajuns la Kossuth, aflat la Kutahya, prin Comitetul revoluționar maghiar de la Paris. (Vezi, de altfel, mai departe.)

VI. Observăm totuși că Dumitru Brătianu îl cunoștea pe Mazzini încă din 1849. Recomandarea putea fi doar un gest în plus de solicitudine din partea profesorilor francezi.

VII. E vorba de ziarul „II progresso" din Torino.

VIII. Amintim totuși că exista un anumit limbaj de la care revoluționarii români nu se puteau abate. Expresia „rasă greco-latină" aparținea lui Mazzini. Făcând referire la „populations roumaines" autorul trebuia să adauge și componenta greacă, văzută de Mazzini ca elementul unei sinteze.

CAPITOLUL IV

SPECULAȚII FEDERALISTE ÎN JURUL RĂZBOAIELOR AUSTRIECE

1.

După momentul de febrilă activitate federală reprezentat de revoluția din 1848 și de exilul fruntașilor revoluționari, ideea federării în regiunea Dunării nu va declina, ci se va pune la dispoziția politicienilor ori de câte ori imperiul austriac va trece prin perioade de criză. Federația dunăreană va apare nu numai ca o soluție de salvare a imperiului, ci mai ales ca mijloc de cooperare între naționalitățile oprimate. Mai ales Italia, intrată pe calea realizării unității naționale, va trimite agenți, va căuta aliați și va întreține tot timpul spiritul de revoltă împotriva Imperiului habsburgic, din care avea de revendicat și ea importante teritorii naționale.

Este demnă de admirat abila și fructuoasa activitate diplomatică italiană din epoca Risorgimentului, care a știut să scoată din toate evenimentele europene un profit pentru cauza italiană. Când, la Plombieres, alianța franco-piemonteză ia naștere, în perspectiva unui conflict cu Austria, politica oficială reprezentată prin Cavour este cel puțin acum de acord cu politica desțăratului Mazzini, de a profita ca de niște auxiliari prețioși de naționalitățile din imperiul dușman.

în vederea unei insurecții maghiare, pentru reușita căreia se solicita și sprijinul românilor din Principate, Napoleon al IlI-lea dăruia 20 000 puști complotiștilor unguri: Sardinia se obliga să le transporte de la Marsilia la Galați, de unde să ia drumul spre frontiera austriacă. Generalul maghiar Klapka, însărcinat cu organizarea revoltei ungurilor, trata în 1859,

din împuternicirea lui Kossuth, cu vodă Cuza, a cărui țară trebuia să servească drept bază de pornire a acțiunii sale și cu

principele Obrenovic, pentru a se ajunge la o înțelegere între ungurii, românii și sârbii din Imperiul austriac. între punctele platformei sale de înțelegere, demnă continuare a tratativelor din Paris cu 10 ani în urmă, după ce se repetau dezideratele de fraternitate, libertate și egalitate dintre naționalitățile subjugate, se ajungea și la repetarea acelui ideal obsedant federalist: cele trei țări dunărene, Ungaria, România și Serbia vor constitui o federație. Care putea fi atitudinea proaspătului domnitor român, care reușise să unifice cele două principate românești, pentru care lordul Clarendon propusese nu de mult o legătură federală, ce i se părea mai mult în spiritul tradiției noastre istorice?[1]

Klapka mărturisea că domnitorul român, „avec son instinct de grec, il en a parfaitement compris toute 1'importance" și se gândea poate chiar să fie „le seul et unique profiteur"[88] [89]. Klapka, lucrând pentru o federație sub conducerea lui Kossuth, nu putea admite ca tribunului maghiar să i se substituie vodă Cuza, în care conspiratorii unguri vedeau cu teamă un viitor conducător al Daco-României și de aceea nici nu angajează activ pe domnitorul Cuza la insurecția pregătită dincolo de Carpați. Klapka era un simplu traducător al gândurilor lui Lajos Kossuth. Acesta nu renunțase la ideea înmănuncherii popoarelor orientale într-o vastă confederație, păstrându-se bineînțeles unitatea statului maghiar: „... Scopul eforturilor mele, experiența mea, aceasta este crearea unei vaste confederațiuni cuprinzând Ungaria, Polonia, Croația, Serbia și Țările Române"[90]. Când,în 1862, proiectul kossuthist al federației danubiene ajunge și la cunoștința opiniei publice maghiare,

88 N. lorga, *op. cit.,* p. 114
89 Al. Marcu, *op. cit.,* p. 259
90 A. Tătarii, *op. cit.,* p. 26

aceasta nu-1 mai urmează cu același entuziasm pe calea federației, cum îl urmase atunci când Kossuth îi arătase drumul maghiarismului.

Nici în vâltoarea războiului franco-piemontezo-austriac soarta nu se arătă mai bună cu Lajos Kossuth și cu reinstalarea sa, căci revoluția maghiară nici nu izbucnise încă pe când Austria capitula la Villafranca.

în același timp cu misiunea kossuthistului Klapka, Principatele primeau și vizita unor agenți garibaldieni pentru Balcani. Giuseppe

Garibaldi, care în timpul războiului franco-piemontezo-austriac comandă două regimente de „cacciatori" în Alpi, repurtând victoriile de la Varese și San Fermo, este cea mai populară figură a Risorgimen- tului. Debutează ca mazzinian în politică, fiind membru al organizației „Giovine Italia", sare chiar în ajutorul Republicii romane când aceasta cădea sub loviturile francezilor, servind cu multă credință și regalitatea, pentru atingerea aceluiași ideal al unității italiene. După o viață eroică și aventuroasă, în care republicanul convertit la monarhism obține și titlul de generalisim al forțelor din Uruguay, găsim pe luptătorul italian gata să intervină și pentru libertatea națiunilor din Imperiul austriac și chiar din cel otoman, punându-se în fruntea mișcărilor naționale de acolo.

Cel mai interesant dintre agenții lui Garibaldi în Balcani pare a fi Marco Antonio Canini [I]; imitând exemplul maestrului său, duce o viață agitată și plină de aventuri. A fost un mânuitor al condeiului, având încercări în poezie, filosofic, politică și filologie. A cunoscut și zidurile închisorii la Veneția, fiind acuzat de socialism; s-a îndeletnicit cu negoțul la Constantinopole și a fost expulzat ca primejdios ordinei publice din București. Ca formație ideologică el este în egală măsură un elev al lui Mazzini și un admirator al operei lui Saint-Simon. După părerea lui Canini, unitatea poporului italian nu se putea realiza decât în strânsă

legătură cu revoluția și emanciparea popoarelor din Imperiul austriac și cel otoman.

Revoluția sincronă a românilor, croaților, bulgarilor, sârbilor și ungurilor ar fi condus la prăbușirea tiraniei și la federarea liberă a acestor popoare, sub privegherea unei Italii unificate, căreia i-ar fi revenit rolul civilizator îndeplinit altădată cu atâta strălucire pe aceste meleaguri de stăpânirea romană și apoi de cruciați. Pentru realizarea acestor scopuri făcea el o călătorie la București în 1859, unde, expulzat fiind, se va întoarce peste câțiva ani, animat de aceleași gânduri.

Canini împărtășise planurile sale, de fapt ale lui Mazzini, de revoltă sincronă și de federalizare în sud-estul Europei, atât primului-ministru Cavour, cât și regelui Victor Emmanuel, a cărui simpatie se lăuda că a câștigat-o. El se vedea omul destinat să pună în aplicare planurile

mazziniene sau kossuthiste cu ajutorul oficialității italiene. în 1862 ministrul Rattazzi îl trimetea din nou în Orient, ca agent politic secret, cu o proclamație a lui Garibaldi către populațiile de acolo, îndemnân- du-le să se pregătească de răscoală în vederea apropiatei treceri a lui Garibaldi din Serbia și România în Austria, pentru răsturnarea ordinei imperiale.

Și de data aceasta maghiarii pretindeau o federație în care lor să le revină rolul de conducători, căci după cum rezultă din scrisoarea filoromânului G.V. Ruscalla către Papiu-Ilarian (30 mai 1862), Canini venise la București „spre a-i converti pe români la visata federație a șerbilor, rutenilor, slovacilor, bulgarilor, epiroților și maghiarilor, care își rezervă partea directivă".[91]

Ca și Mazzini, el va fi silit să medieze între pretențiile maghiare și aspirațiile românești, dar cum era o fire optimistă i se va părea că a ajuns la un rezultat pozitiv

91 Al. Marcu, *op. cit.,* p. 308

spunând că la cuvintele lui Garibaldi s-a răspuns în capitala României cu: „Trăiască frăția cu Italia și cu Ungaria"[92].

în același sens, al apropierii româno-maghiare în vederea răscoalei sincrone, lucra și maestrul lui Canini, însuși Garibaldi care, de la Caprera, îi scria Dorei d'Istria (Elenei Ghica), rugând-o să intervină pe lângă compatrioții săi, convingându-i să lupte pentru înfrățirea popoarelor din centrul și orientul Europei.

„Șerbi, croati, dalmati, aderirono alle aspirazioni nazionali dei magiari. I Moldo-Valacchi debbono imitare un tale esempio, e io metto illimitata speranza nella vostra alta influenza sui compatriotti voștri per stringere il nodo fraterno, che deve or mai tenere unite le razze orientali colle razze sorelle del centra ed delle occidente dell'Europa"[93]. (Scrisoarea lui Garibaldi către Dora D'Istria, din 16 iulie 1861).

Dar problema româno-maghiară, acest nod gordian al federației danubiene, pe care nu-1 putuse dezlega abilitatea lui D. Brătianu, bunăvoința lui N. Bălcescu sau prestigiul lui Mazzini și Garibaldi, nu

va putea fi depășit nici de Marco Antonio Canini. Acesta culegea și de la Belgrad aceleași știri asigurătoare, că sârbii sunt gata să se înțeleagă cu ungurii în vederea stabilirii federației Dunării și în așteptarea marșului garibaldian în Europa Centrală — care nu va avea loc niciodată. Totuși, popoarele asuprite din imperiu vor rămâne în suflet cu speranța, exprimată și de ziarele din Novi Sad: „Așteptăm pe Garibaldi"[94], deși condotierul italian era acum (1876) bătrân.

Este sigur că proiectul unei răscoale și a unei federații orientale nu-1 părăsiseră pe septuagenarul erou al celor două lumi, căci în 1876 el scria agentului său, generalul maghiar Tiirr, despre „o confederație de state libere, udate

92 N. lorga. *op. cit.,* p. 13
93 Al. Marcu, *Romanticii italieni și românii,* p. 81

94 N. lorga, *op. cit.,* p. 23

de Sava, Dunăre, Egee și Adriatica"[95].

Balcanii și centrul Europei sunt în tot acest timp câmpul de activitate al agenților lui Kossuth, care nu renunțase la visul reînscăunării sale și ai lui Garibaldi, care urmărea realizarea unității italiene, ambii voind să uzeze de nemulțumirile naționalităților împilate, pentru dărâmarea eșafodului austriac. Acești agenți kossuthisto-garibaldieni se formaseră adesea la școala revoluționară a lui Mazzini, ale cărui idei le adoptaseră, cum era cazul lui Canini. Mazzini, care a fost activ până la sfârșitul vieții sale (1872), va profita și de această perioadă tulbure, atât de propice planurilor revoluționare, recrutându-și un nou prozelit român, în persoana lui Eugeniu Carada.

Plenipotența pe care Eugeniu Carada o avea de la Mazzini pentru a lucra în centrul și răsăritul Europei în vederea declanșării în zadar așteptatei revoluții generale, precum și corespondența cu revoluționarul italian, care se aflau în păstrare la Costache Ciocârlan, au fost distruse, din nenorocire, într-un incendiu[96]. Știm numai că după 1864 E. Carada a luat contact la Viena cu Rieger, șeful naționaliștilor cehi, în vederea revoltei pe care Rieger voia să o amâne, căci socotea Imperiul austriac destul de puternic spre a rezista asaltului revoluției. Tot din însărcinarea lui Mazzini, Carada pregătea revolta italienilor, la Veneția, îndreptată tot împotriva Imperiului austriac. Eugeniu Carada

urmărea prin activitatea sa revoluționară, demnă de trecutul celorlalți conspiratori ai epocii, realizarea idealului național de unitate, fie chiar prin intermediul formulei federale.

El era atât de pătruns de principiile pașoptiste, cărora le jurase credință pe când avea 12 ani, încât lupta pentru răsturnarea absolutismului reprezentat prin Napoleon al III-lea, prin Cuza și chiar prin Carol I. Astfel ajunge să fie implicat la Londra în complotul contelui de Paris și al lui

95 AL Marcu, *Conspiratori și conspirații,* p. 351
96 Constantin Răutu, *Eugeniu Carada,* p. 59

Malaspina împotriva împăratului Franței; la București abia scapă să nu fie spânzurat în *Pasagiul Român* de partizanii lui Cuza. în 1870 e arestat ca șeful revoluției de la Ploiești a lui Candiano Popescu.

Acest fiu al secolului său cunoștea și împărtășea ideile timpului, pentru a căror realizare lupta ca agent al lui Mazzini, punând totuși deasupra internaționalismului mazzinian idealul național român. El cunoștea atât ideile maestrului său Mazzini, care îi scria: „în Orientul european, nici dvs., nici grecii, nici slavii n-o să puteți rezolva chestiunea libertății fiecare în parte și, fiind izolați, faceți totul pentru a vă înțelege[11], cât și pe ale patronului său de la „Românul", C. A. Rosetti, cu a cărui fiică se logodise și care în anul 1861 nutrea speranța că românii ar putea „cu ușurință să silească pe unguri să părăsească ideea lor asiatică și formând atunci o adevărată confederație, să facă Austria să cază în câteva zile"[97]. (Scrisoare adresată lui Ubicini și P. Bataillard de la Florica, 22 octombrie 1861).

întorcându-ne privirile la vodă Cuza, pe care Klapka îl bănuia sa râvnește rolul de conducător al federației orientale, vom vedea că prin politica sa prea personală își înstrăinase simpatiile „roșilor" pașoptiști, care îl și răstoarnă în noaptea de 10 spre 11 februarie 1866. Abdicarea lui Cuza este un prilej nu atât pentru reluarea planurilor federale, cât pentru continuarea discuției, pe care și Ion Maiorescu o făcuse, a cedării Principatelor către Austria, în schimbul anexării unor teritorii italiene de sub controlul austriac la Italia. Se ajungea astfel, din punct de vedere românesc, tot la soluția pe care o urmăreau schemele fede-

rale, a unității neamului românesc, fie chiar sub sceptrul habsburgic, căci trebuia să măgulim puternicul vecin din Vest, atât timp cât nu puteam spera nimic de la o soluție prin forță, disproporția dintre proaspăt închegatele Principate și

97 *Lui C. A. Rosetti,* p. 181

imperiu, ce va deveni în curând austro-ungar, fiind prea mare.

Clarendon, care propusese cu puțin timp în urmă federarea Principatelor, iar nu unirea lor, se va opune și de astă dată integrării noastre în Imperiul austriac pe motiv că Franz Joseph are destui supuși semi-barbari în împărăția sa pentru a mai primi cu plăcere încă „patru milioane de sălbatici între aceleași granițe[14]*[1]. Și în întâlnirea de la Salzburg (1867) dintre Napoleon al III-lea și Franz Joseph se reia discuția asupra cesiunii Principatelor către Austro-Ungaria: cu acea ocazie împăratul vecin nouă ar fi spus, după relatarea lui Andrăssy către Gh. Bibescu, „Sire, ne oferiți ceva care nu ne aparține și n-am putea păstra[4]*[98 99 100].

După înlăturarea lui Cuza, alt eveniment internațional propice unor noi combinații politice va fi războiul prusо-austriac. Austria fiind iarăși în impas, au loc schimburi de vederi între conducătorii maghiari și români, pe care Ion Brătianu le relatează astfel în discursul său din 1868. „D-nii Andrăssy, Klapka și Tiirr acum doi ani veniră în București, înaintea bătăliei de la Sadova, ca să trateze cu noi și nu le-am cerut nimic, nici atunci când puteam reuși, nici atunci nu le-am ținut alt limbagiu decât acela de mai înainte[4][4][13].

Ion Brătianu nu vorbește despre amănuntele discuției, dar ținând seama de împrejurările în care are loc și de participând, nu e greu să-i fixăm subiectul dacă ținem seama că în același timp trecea clandestin peste munți Eugeniu Carada ca să pregătească răscoala populației române din Ardeal. Carada nu voia să piardă un prilej prielnic pentru realizarea planului său; acum, când Austria era ocupată în războiul contra Prusiei, răscoala naționaliștilor părea foarte indicată. Carada face mai multe depozite de muniții în Ardeal și numește pe profesorul

GEORGE CIORĂNESCU

98 N. lorga, *Istoria românilor,* vol. I, p. 111 |trimitere eronată]

99 N. lorga, *Istoria românilor, vol. X. întregitorii.* București, 1939, p. 52

100 Gh. Adamescu, *Elocuența română,* p. 208

craiovean Constantin Olteana, nepotul lui Petru Maior, comandant al mișcării revoluționare[101].

Dar războiul pruso-austriac e de scurtă durată. După o lună și jumătate el se încheie prin înfrângerea Austriei și revoluționarii fede- raliști pierd un nou prilej de a-și valorifica planurile lor atât de mult și zadarnic muncite.

Dar gândurile federale depășiseră de mult cercurile revoluționare, ajungând cunoscute până și curților imperiale. Astfel, cu ocazia căsătoriei principelui Umberto cu principesa Margareta de Savoia (24 aprilie 1868), reprezentantul principelui Carol I al României la nunta celei pe care și-o voise pentru sine soție, este binecunoscutul nostru Dumitru Brătianu. în discuțiile pe care D. Brătianu le poartă cu vărul împăratului Franței, principele Jerome Napoleon, acesta îi destăinuiește că ungurii îi oferiseră coroana Sfântului Ștefan, după ce, cu patru ani în urmă, Carada îi oferise coroana lui Cuza vodă.

Principele Napoleon socotea că acum este momentul propice ca să se realizeze o mare confederație, ce va tranșa definitiv chestiunea Orientului[102]. Cu ocazia vizitei pe care principele o va face în iunie 1869 la București, el nu va uita să recomande românilor legături mai strânse cu monarhia austro-ungară[103].

Aceste idei erau împărtășite și de fostul agent mazzinian și garibal- dian, generalul maghiar Tiirr care, devenit colaborator al contelui Andrăssy, nu va uita de visul federal al unirii ungurilor, românilor și sârbilor, păstrând bineînțeles ideea distinctivă a federalismului maghiar, adică supremația și unitatea nației maghiare[104].

Dar patronul său de la Ministerul de Externe, contele Andrăssy, în convorbirea pe care o avea în 1875 la Viena cu domnitorul Carol I, ținea să-l asigure că monarhia austro-

101 Constantin Răutu, *op. cit.,* p. 89
102 Al. Crctzianu, *Din arhiva lui D. Brătianu.* vol. II, p. 263 și urm.
103 N. lorga, *Istoria românilor,* vol. X, p. 53
104 Al. Marcu, *Conspirații,* p. 350

ungară nu are nici un interes să-și mărească numărul supușilor români prin anexarea României, anexare

ce ar prezenta și dezavantajul unei și mai mari apropieri de Rusia amenințătoare[105].

2.

Evenimentele istorice al căror centru era Imperiul austriac au fost privite mai sus din puncte de observație plasate cel mai adesea în afara împărăției. Am văzut astfel atitudinea Italiei, Franței, Principatelor Unite față de crizele succesive ale împărăției habsburgice, marcate prin războiul franco-piemontezo-austriac și pruso-austriac.

Desigur că pierderea a două războaie nu putea fi înregistrată în cronica imperiului fără serioase repercusiuni asupra structurii politice interne a acestei hărțuite împărății. După primul eșec în fața armatelor lui Napoleon, Franz Joseph își va convoca în primăvara anului 1860 un nou Senat, cu mult mărit, în care românii vor avea reprezentanți de frunte în persoana lui Andrei Șaguna pentru Ardeal, Andrei de Mocioni pentru Banat și Nicolae Petrino pentru Bucovina.

în discuțiile din sânul Senatului imperial, purtate asupra celei mai bune reforme ce va da imperiului o nouă și mai trainică așezare, se fac simțite mai ales două curente. Curentul federalist susținea să se acorde naționalităților din imperiu autonomie teritorială și constituții provinciale proprii. Curentul centralist era partizanul unui parlament central unic, pentru tot imperiul.

Andrei Șaguna, reluând dezideratele românești exprimate în Câmpia Blajului, cerea autonomia Transilvaniei, căreia să i se acorde o constituție bazată pe egalitatea politică a tuturor națiunilor[106].

105 N. lorga, *Istoria românilor,* vol. X, p. 132
106 Moga, *op. cit.,* p. 406 și urm.

Andrei de Mocioni, în numele Banatului, luând cuvântul în Senatul imperial la 24 septembrie 1860, cu privire la reorganizarea monarhiei, susținea același principiu al egalității naționalităților, care trebuiau să se bucure de drepturi politice, confesionale și culturale egale. El mai cerea ca „în Senatul imperial naționalitățile imperiului să fie reprezentate în proporție cu numărul sufletelor", instrucția să se facă în limba

națională și confesiile creștine, catolică, protestantă și ortodoxă să șadă pe picior de egalitate.

Principiul egalității de drept a naționalităților susținut de români, care trebuia să conducă la o reformă în spirit federal a imperiului, a fost puternic combătut de reprezentanții unguri din Senat, care vedeau în aplicarea lui distrugerea statului unitar maghiar.

Aristocrații unguri acuză pe Mocioni că a „alunecat pe căile lui Garibaldi, luptând ca și acesta pentru abolirea drepturilor istorice care, în cazul Ungariei, nu pot fi în nici un chip contestate"[107].

Dar acțiunea lui Andrei de Mocioni nu se oprește aici; convocând la 18 noiembrie 1860 o adunare națională românească la Timișoara, el cere recunoașterea Banatului ca un ținut românesc autonom, cu titlu de capitanat. Capitanatul Banatului va adopta ca limbă oficială limba română și va fi condus de un șef politic român, cu titlul de căpitan. Ca și Simion Bărnuț, Andrei de Mocioni, acest demn urmaș al aromânilor ce daseră românilor din Imperiul austriac și alți oameni de valoare cum e contemporanul său Șaguna, va proclama solemn: „Noi nu putem înainta până nu vedem elementul nostru în Austria reunit într-un trup moral, până nu-1 vedem chemat ca națiune la viața constituțională sub sceptrul Austriei"[108].

107[2,1] Th. Botiș, *Monografia familiei Mocioni,* p. 35 și urm.
108 *Ibidem,* p. 56

Pe când românii din Principate erau federaliști, spre a realiza în acest chip unitatea tuturor provinciilor locuite de conaționali de ai lor, românii din Imperiul austriac erau federaliști pentru a obține egalitatea de tratament cu celelalte națiuni conlocuitoare din imperiu. Ei se mărginesc să ducă o susținută luptă constituțională marcată din când în când de revoltă împotriva maghiarilor, dar afirmându-și mereu loialitatea față de Coroană, spre a fi acceptați să participe pe picior de egalitate cu celelalte națiuni la viața publică a imperiului.

Panromânismul li se părea un vis prea îndepărtat, când lor nu li se acorda dreptul mult mai elementar al egalității naționale, după ce își vărsaseră sângele pentru Coroană în 1848.

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

De data aceasta însă, după lungile discuții din Senatul imperial, Franz Joseph se înduplecă să acorde, prin *diploma din 20 octombrie 1860,* tuturor provinciilor istorice ale imperiului autonomia, fără atributul suveranității. Fiecare provincie va avea un organ legislativ propriu — dieta provincială — deasupra cărora ființa un parlament imperial central. Astfel se desființa uniunea forțată și unilaterală a Transilvaniei cu Ungaria de la 29 mai 1848, toate provinciile dobân- dindu-și drepturile avute înainte de revoluție.

Dacă la Viena principiul autonomist ieșise triumfător, nu este mai puțin adevărat că și la Budapesta se purtau în acest timp (1860) conversații între unguri, sârbi și români pentru o împăcare definitivă în cadrul unei federații a Dunării. Ion Maniu, student în acea vreme la Budapesta, îi scria unchiului său Simion Bămuț despre atari planuri, rugându-1 să dea în vileag în public că avansurile ungurilor de „testveriiles", adică frățietate, sunt menite „a seduce pe cei lesne crezători"[109].

De asemeni, piemontezul Vegezzi Ruscalla scria în același an că românii, care s-au adunat între Prut și Dunăre ca într-o a doua Italie, vor întinde în cele din urmă mâna Ungariei,

109 Al. Marcu, *op. cit.,* p. 248 și urm.

spre a se uni la Fiume cu Italia, pe care o privesc „come loro madre patria“[110].

Perspectivele unei înțelegeri cu Ungaria, care ar fi fost în profitul tuturor prin faptul că dăuna Austriei, e relevată și de von Keyserling, reprezentantul Prusiei în București. Von Keyserling propunea constituirea unui stat care să unească România cu Ungaria sub sceptrul regelui Carol al României, fiecare țară păstrându-și mai departe un guvern și un parlament propriu. Carada, cunoscând această propunere făcută unui personaj politic român, este de părere că uniunea romă- no-maghiară nu ar avea sorți de izbândă, fiind împotriva sentimentelor pe care cele două popoare și le nutresc[111].

Dacă îndemnurile de împăciuire și de federalizare româno-sâr- bo-maghiare veneau de la reprezentanții tuturor naționalităților, în

Parlamentul maghiar cei care erau autorizați să vorbească în numele poporului maghiar nu făceau nici un gest decisiv de apropiere. Un nou conflict româno-maghiar va izbucni cu ocazia discuțiilor asupra legii naționalităților. Plin de bune intenții, Alexandru Mocioni vizitase în scop de informare statele polietnice din Apus și studiase legislația federală a Elveției, pe care avea de gând să o propună Parlamentului maghiar ca bază de discuție la legea naționalităților. Dar Alexandru Mocioni nu își va putea dezvolta punctul său de vedere, căci va trebui să părăsească incinta parlamentară, împreună cu ceilalți deputați naționaliști români, în semn de protest împotriva adoptării proiectului Deăk. El nu se va abține totuși de a ataca pe foștii emigranți maghiari de după revoluția din 1848, spunând că „întorși acasă, nu au adus cu sine decât aburi din Franța lui Napoleon și Anglia boierilor, iar de legile cele bune și drepte ale fericitelor popoare din

110 N. lorga, *Un pensatorepolitico italiano,* p. 12
111 Constantin Răutu, *op. cit.,* p. 96

Belgia și Elveția nimic nu vor să știe“[112].

Nemulțumirii românilor de la marginea de răsărit a imperiului îi răspundea în același timp (1865) nemulțumirea populației italiene din sudul imperiului. Luigi Sailer în *L 'Europa e la Casa d'Austria,* înno- dând firul tradiției luptătorilor naționaliști italieni, cerea ca populațiile asuprite din Imperiul austriac și cel otoman să-și scuture jugul care le oprimă și să se federeze într-un vast „Imperio federativo del basso Danubio"[113].

în urma înfrângerii zdrobitoare din 1866, Austria nu numai că va pierde conducerea Confederației germane, dar va trebui să găsească o nouă formulă de colaborare cu naționalitățile protestatare.

De data aceasta, prin legea din 21 decembrie 1867, se aplică realmente principiul egalității de tratament în cadrul imperiului, dar numai pentru națiunea maghiară. Acum ia naștere Imperiul bicefal, bazat pe cele două rase privilegiate, germană și maghiară. Prin compromisul dualist, cunoscut sub numele de compromisul lui Deăk, rezultat din dispozițiile legii austriece din 21 decembrie 1867 și a legii a IlI-a ma-

ghiare din același an, Ungaria își vede realizat visul statului unitar maghiar. Ea încetează de a mai fi o „Reichland“, o parte integrantă din imperiu, devenind un stat federal, asociat cu drepturi egale cu Austria. Afluentul stâng al Dunării, Leitha, va fi granița despărțitoare dintre Imperiul austriac, cu capitala la Viena și regatul Ungariei, cu capitala la Pesta. Franz Joseph se va încorona rege apostolic al Ungariei la 8 iunie 1867, având ca prim-ministru maghiar pe Andrăssy, încă din martie 1867. Regimul dualist a durat până în 1918, compromisul trebuind să fie reînnoit după fiecare perioadă de 10 ani, aducându-i-se câteodată mici modificări.

Ultima reînnoire a avut loc la 8 octombrie 1907.

112 Th. Botiș. *op. cit.,* p. I 12, 124

113 Al. Marcu, *Romanticii italieni și românii,* p. 1(X)

Austria se compunea din 17 provincii, care se bucurau de o largă autonomie, sub controlul unui reprezentant al împăratului. Puterea executivă era exercitată de împărat și Cabinetul austriac, iar puterea legislativă de *Reichsrat,* compus din două Camere, a seniorilor și deputaților. Regatul Ungariei era împărțit în 63 comitate, cuprinzând și 26 orașe libere regale. Puterea executivă era exercitată de regele Ungariei, care era una și aceeași persoană cu împăratul Austriei, asistat de data aceasta de Cabinetul maghiar, iar puterea legislativă de parlament, compus din Camera magnaților și cea a deputaților.

Organele comune ale Austro-Ungariei erau: suveranul, ministerele Afacerilor Străine, al Războiului și al Finanțelor, Curtea supremă de conturi și Banca austro-ungară. Mai există și o delegație a parlamentului maghiar și a celui austriac, care controlau administrația comună.

în urma noii organizări, dată în 1867, s-a abrogat și toată opera de legiferare a Dietei din Sibiu (la 20 iunie 1867), unde, datorită lui Andrei Șaguna, se lucrase atât de mult pentru români.

Croația-Slavonia se bucura de oarecare autonomie în cadrul regatului maghiar, conform acordului din 1868, puterea executivă fiind exercitată de banul desemnat de rege, iar cea legislativă de către Dieta din Agram (Zagreb). Dieta din Agram trimitea 40 de deputați în Camera deputaților de la Budapesta și trei în Camera magnaților pentru discutarea afacerilor comune. în urma înțelegerii dintre Cabinetul maghiar și cancelarul Aerenthal pentru suprimarea tendințelor

serbofile din Croația, constituția și regimul autonomist al Croației au fost abolite în 1912.

La 6 octombrie 1908, fiind anexate Bosnia și Herțegovina, noile provincii sunt supuse unui regim special, sub condominium austro-ungar. Prin constituția din 10 februarie

1910, puterea legislativă aparținea dietei locale, iar puterea executivă regelui-împărat, care o exercita prin intermediul unui guvern provincial, având în frunte un guvernator militar.

Atunci când a fost vorba să se eticheteze regimul dualist aus- tro-maghiar, punctele de vedere au variat. Autorii maghiari susțineau, în dorința lor de a se ajunge la o separație completă de Austria și la independența absolută a Ungariei, că ne aflăm în fața unei simple uniuni personale[114]. în același timp, autori austrieci ca Deutscher von Kollesberg, inspirați de dorința contrarie de a vedea Ungaria reintegrată Imperiului austriac, susțineau că regimul dualist pusese bazele unui stat federal, în care Ungaria nu putea să se bucure de atributele pe care le are o persoană de drept internațional[115]. Majoritatea autorilor susțin însă ca justă teoria după care regimul dualist echivalează cu o uniune reală, sau cu o confederație de state. în favoarea acestei teze pledează autoritatea lui Jellineck și o documentată lucrare a lui Ulbrich cu titlul *Osteireichisches Staatsrecht.*

în urma instaurării regimului dualist, s-a convocat o nouă dietă ardeleană, care a votat din nou unirea Transilvaniei cu Ungaria. Celor 13 deputați români li s-a permis să participe la ședințele Camerei din Pesta. în acest mediu maghiar deputății români s-au constituit într-un club sau „conferință", profesând idei maghiarofile.

Gojdu declara că „pe rotogolul pământului mai bun român și mai bun patriot maghiar decât el nu există, știind că dacă piere maghiarul astăzi, mâine piere și românul". Un alt deputat, Ilie Măcelariu, încercând să pună în practică principiile democratice, vorbi românește în Camera de la Pesta, în strigătele indignate ale adunării. Mai curajos,

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Iosif Hodoș cerea o Transilvanie liberă și independentă, cu

114 Massimo Filotti, *Les unions d'etats,* p. 508
115 Paul Fauchille, *Trăite de droit international publique,* p. 250

granița de apus pe malul Tisei[116].

Unul dintre acești români din Pesta, deputatul Alexandru Roman, profesor de limba română la Budapesta și membru al Academiei Române, este redactorul unei interesante publicații „politică, literară, comercială și economică", ce apare din ianuarie 1869 până în februarie 1876 sub titlul „Federațiunea"[117], luptând pentru transformarea Imperiului într-o federație. Atât prin acest organ, cât și de la tribuna parlamentară, Alexandru Roman susținea că dualismul trebuie înțeles numai ca o primă etapă în vederea realizării unei federații. Căci dacă dualismul va înțelege să rămână numai „unio duorum nationum contra plures", aceasta înseamnă că se condamnă singur la o prăbușire sigură[118]. Pentru unele din articolele sale din „Federațiunea" lui Alexandru Roman i se va ridica imunitatea parlamentară și va sta un an de zile în temnița din Vaț[119].

Tot în jurul frământărilor de reorganizare a imperiului care se fac simțite după înfrângerea din 1866, se plasează și lucrarea d-rului J. Prochaska (1867), intitulată *Salvarea Austriei,* în care se recomandă ca remediu suveran împotriva tendințelor centrifugale ale naționalităților transformarea imperiului într-o confederație de state[120]. Proiectul nu avea măcar meritul de a respecta principiul grupărilor etnice, căci cuprindea între granițele unei aceleași unități politice germani și italieni, sau români și ruteni amestecați.

Intenții cu totul contrare celor exprimate de Prochaska îl animau pe italianul Pozza, care, spre a pune o stavilă expansiunii austriece în Peninsula Balcanică, propunea în același an 1867 să se întemeieze un puternic regat iugoslav ca nucleu federal pentru toate statele din regiunea Dunării[121].

---

116 N. lorga, *Istoria românilor,* vol. X, p. 78 și urm.

117 N. lorga, *Istoria presei române,* p. 127

118 I. Moga, *Luttes des roumains de Transylvanie,* p. 431; Lupaș, *La desagregation de la monarchic austro-hongroise,* p. 459

119 Th. Botiș, *op. cit.,* p. 175

120 A. Tătaru, *op. cit.,* p. 26

121 Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații,* p. 147

Această epocă de glorie din istoria federalismului se va încheia cu o ultimă licărire federală: adepții maghiari din Roma ai lui Mazzini, fără a părăsi calea trasată de Kossuth, vor visa o vastă federație răsăriteană, în care elementul maghiar să aibă preponderență. Era anul 1867, când Exarhu comunica această întârziată știre din Viena[122].

O dată cu consolidarea statului dualist atmosfera nu mai este atât de favorabilă planurilor federale. Față de mișcarea federală atât de vie înregistrată în perioada dintre 1848 și 1868, un „gol federal" se va întinde până în 1895. Căci aspirațiile maghiare fiind satisfăcute, politicienii unguri nu vor mai avea nici un motiv să protesteze împotriva noii ordini. Ungurii, ridicați acum la rangul de gardieni ai atâtor rebele naționalități, vor deveni apologeții absolutismului în care văd unicul mijloc de conservare a privilegiilor atât de greu obținute. Austriecii, obosiți de înfrângerile externe și interne, nu au nici un interes să răscolească problema națională, pe care cu dificultate reușiseră să o adoarmă pentru scurtă vreme. Reprezentanții naționalităților oprimate, oscilând între politica de trădare a cauzei naționale, absenteism parlamentar și spectrul temnițelor maghiare, priveau planurile federale ca utopii, fără șanse de realizare. Chiar și glasul celor din afara monarhiei bicefale va amuți, obișnuit să atace în perioadele de criză, războaie și convulsiuni interne, când Austro-Ungaria părea mai vulnerabilă. Dar dualismul abil manevrat din Viena și Pesta da impresia solidității și va putea câtva timp să acopere glasul revendicărilor naționale și să țină pe partizanii federalismului în defensivă.

Va trebui un exemplu de sus, al arhiducelui Franz Ferdinand, care să redeschidă discuția federală, pentru a se actualiza din nou problema ce pasiona pe pașoptiști.

NOTELE EDITORULUI

122 *Ibidem,* p. 351

I. Vezi pentru el mai nou, Francesco Guida, *L 'Italia e il Risorgimento balcanico: Marco Antonio Canini,* Roma, 1984.

CAPITOLUL V

PROIECTELE FEDERALE ALE LUI FRANZ FERDINAND-AUREL POPO VICI

După mărturia generalului Margutti, din lucrarea *Tragedia Habs- burgilor,* Franz Ferdinand ar fi nutrit gânduri federaliste încă din 1895, când îi făcea generalului italian confidențe în acest sens. Franz Ferdinand, nefericitul moștenitor al tronului imperial, de numele căruia se leagă declanșarea primului război mondial, în urma atentatului a cărui victimă a fost la Sarajevo, părea însuflețit de cele mai bune intenții reformiste pentru bătrâna monarhie. Susținuta campanie federalistă a fruntașilor români nu putea fi ignorată și disprețuită de noul campion federal care, animat de sentimente antimaghiare, își va găsi colaboratori prețioși și chiar îndrumători în materie federală în persoana lui Aurel Popovici și Vaida Voevod.

Acești proaspeți federaliști români, cărora le era hărăzit un rol de frunte în noua așezare pe care Franz Ferdinand vroia să o dea imperiului, nu făceau decât să continue politica românească transilvăneană tradițională care căuta în Viena un protector împotriva asupritorilor maghiari. Ei reluaseră politica de afirmare național-românească trasată în Câmpia Blajului, însușită și de Partidul Național înființat în urma congresului de la Sibiu din 12-14 mai 1881. Unul dintre cele nouă puncte ale *programului Partidului Național* era autonomia Transilvaniei , în care națiunea română să se

bucure de un tratament egal cu cel aplicat celorlalte națiuni și unde limba românească să fie limba oficială în administrație și justiție. Aceeași idee a luptei împotriva statului național maghiar și a autonomiei politico-culturale a națiunilor în cadrul

unei monarhii federale anima și pe tinerii care, în frunte cu Slavici, porniseră în 1884 să editeze Ia Sibiu jurnalul „Tribuna".

Franz Ferdinand a înțeles să susțină aceste revendicări autonomiste ale românilor din Transilvania și ale slavilor din Sud: din Dalmația, Bosnia și Croația, împreună cu care voia să pună bazele ordinii trialiste austro-maghiaro-slave, nu pentru a slăbi poziția Austriei, ci pentru a da puteri noi imperiului retrograd. Atât federalismul cât și trialismul lui Franz Ferdinand constau în esență într-o revizuire a politicii duse față de naționalitățile din imperiu, chemând la viață publică și pe românii și slavii asupriți până acum. Dacă programul moștenitorului imperial s-ar fi mărginit numai la acordarea de autonomii teritoriale naționalităților protestatare (cehi, slovaci, poloni, români, croați, ruteni, italieni), s-ar fi putut imputa că descentralizarea propusă ajuta la dezagregarea imperiului. Dar în concepția lui Franz Ferdinand imperiul, departe de a se fărâmița prin satisfacerea cerințelor naționale, ar fi devenit un puternic punct de atracție și pentru alte popoare din afara granițelor sale, ca românii din Vechiul Regat și sârbii care, asociin- du-se Federației Austriei Mari, sub dinastia habsburgică, și-ar fi putut realiza unitatea națională. Imperiul și-ar extinde în acest chip frontiera spre Balcanii care opuneau rezistență atât de serioasă penetrației austriece și arhiducele spera că limba germană, recunoscută ca singura limbă oficială și civilizația austriacă, care nu-și disputa cu nici un alt stat întâietatea în Sud-Est, vor sfârși prin a triumfa, dând naștere unui mai mare Imperiu austriac.

Viitorul împărat urmărea deci lărgirea granițelor stăpânirii sale, iar austriacul din el vroia supremația culturii patriei sale.

Franz Ferdinand nu se sfia să-și arate maghiarofobia în cercurile ofițerilor devotați, amenințând pe politicienii de la Budapesta[123] că îi va supune cu forța dacă i se vor opune. Planul său este relatat mai pe larg de Margutti astfel: „în acest scop voi face din Ungaria patru frânturi, din Boemia două, și din celelalte țări atâtea cât vor fi necesare. Fiecare parcelă, înzestrată cu autonomie mărginită în gestiunea afacerilor ei

interioare, va trebui, în ceea ce privește lucrurile exterioare și armata, ca și administrația centrală, să se supuie unui guvern general, a cărui limbă oficială va fi exclusiv cea germană. Această limbă va deveni încet-încet și pe nesimțite patrimoniul tuturor popoarelor confederației, vehiculul civilizației lor comune*'[124].

Dacă Franz Ferdinand ar fi persistat în politica sa federalistă și după ce ar fi luat în mâini frânele conducerii, nimeni nu poate ști. Sunt autori ca Herman Wendel (în *Kampf der Siidslaven)* și Leopold Mandi (în *Habsburger und die serbische Frage)* care susțin că Franz Ferdinand chiar din timpul vieții sale abandonase ideea federalistă în favoarea celei trialiste.

Trialismul pretindea să grupeze Croația, Slovenia, Dalmația, Bosnia, Herțegovina, Fiume și Istria într-un teritoriu autonom care să păstreze „tradiționala fidelitate față de stat", după cum le cerea însuși arhiducele în anul 1909[125].

Franz Ferdinand se arăta a fi un bun politician și atunci

123 N. lorga, *Istoria românilor,* vol. X, p. 300

124 Constantin Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand,* p. 225
125 J. Aulneau, *op. cit.,* p. 328

când propunea trialismul ca și în cazul în care propusese federalismul. Prin trialism el spera să consolideze poziția Coroanei, micșorând prestigiul Ungariei, prin chemarea la viață publică a slavilor ca parteneri cu maghiarii stăpânitori. în același timp, trialismul trebuia să pună capăt și agitațiilor sârbofile din regiunile slave ale monarhiei, prin satisfacerea năzuințelor legitime de autonomie ale croato-slovenilor.

Ca și federalismul, trialismul întâmpina opoziția maghiarilor; ei nu voiau să iasă din transformările propuse cu teritoriul ciuntit și autoritatea scăzută.

însuși un român austriacizat, cum era Const. Dumba, era de părere că dacă se va înainta o formulă trialistă, se va ajunge la război civil cu Ungaria și în cele din urmă la dezmembrarea imperiului.

Noi credem că Franz Ferdinand nu a renunțat niciodată la federalism în favoarea trialismului. Nu numai că, părăsind federalismul, arhiducele ar fi lăsat în urmă o concepție politică măreață, prin care el credea că își asigură mărimea teritoriului și consolidarea tronului, dar

și din punct de vedere practic trialismul avea mai puțini sorți de izbândă decât federalismul.

Ungaria, care se arătase adversara oricărui plan ce îi atingea integritatea teritorială, nu era dispusă să discute nici trialismul, nici federalismul. Dacă era vorba să i se impună prin forță una din aceste alternative, federalismul, care coaliza toate națiunile asuprite de maghiari împotriva Budapestei, ar fi putut fi cerut cu mai multă autoritate de arhiduce. Pe de altă parte, dacă Franz Ferdinand era dispus să purceadă la reforme federale, căci și trialismul nu era altceva decât o federație între trei privilegiați, nu avea de ce să ocolească dezlegarea firească și fatală, pentru a prefera realizarea pe etape: dualism, trialism, quadri- lism etc.

Activitatea diplomatică a lui Franz Ferdinand, tratativele sale cu sârbii și menajamentele față de românii din Regat, unde numește ca ministru plenipotențiar un intim al său, ce

trebuia să devină cancelar al imperiului, arată că moștenitorul tronului nu renunțase la planul său inițial. Lui Margutti îi vorbește Franz Ferdinand, în întâlnirea pe care a avut-o la Ischl în 1913, din nou și explicit despre planurile sale federale: „Trăiesc și voi muri pentru federalism, este unica mântuire a monarhiei, dacă mai poate s-o mântuie ceva. Dualismul este în zilele noastre un regim cu totul învechit, el intră în categoria absurdităților, anomaliilor"[126].

Desigur că aceste idei ale moștenitorului tronului au stârnit un viu interes în cercurile politice contemporane. Partidul Social-Democrat din Austria se grăbea să înscrie ca un punct capital în programul său de la Brno, din 1899, transformarea Austro-Ungariei într-un stat federal bazat pe respectul ființei etnice a tuturor naționalităților. Teritoriile naționale autonome sunt administrate de Camere naționale, alese pe baza votului universal egal și direct. Ca un adevărat partid democratic, social-democrații refuzau să recunoască privilegiile vreunui membru al federației, nici nu impuneau germana ca limbă de stat, așa cum voia

Franz Ferdinand, rămânând ca parlamentul central să stabilească limba comună a federației.

Karl Renner, viitorul președinte al Republicii austriece, adoptă, de asemeni, în 1902, ideea unei federații a naționalităților din imperiu, scriind două lucrări în acest sens. Aceleași idei le împărtășea și marxistul ortodox dr. Otto Bauer[127].

Ca reprezentant al social-democraților români din Bucovina, G. Grigorovici, de la tribuna parlamentului austriac, prin articole de presă și conferințe, se înscria în linia programatică a partidului său, atunci când pretindea federarea imperiului. Ca român, el avea un motiv în plus să susțină federalizarea pe grupe etnice, căci aceasta ar fi

126 Constantin Graur, *op. cit.,* p. 233

127 Milan Hodza, *Federation in Central Europe,* p. 44 și urm.

însemnat unirea Bucovinei cu Transilvania și celelalte teritorii din monarhie locuite de români. Prin federație românii din monarhia bicefală ar fi ieșit uniți, deci ar fi câștigat în putere în lupta pentru emanciparea totală a neamului românesc.

Fruntașul politic sârb Pasic, era de asemeni în curent cu proiectele lui Franz Ferdinand. în timpul primului război mondial, când se afla în exil în insula Corfu, el arătase contelui Sforza că arhiducele se gândea serios să ademenească Serbia independentă să intre în federația Austriei Mari: acolo i se oferea și României Mici o situație asemănătoare cu a Bavariei față de Imperiul german din 1871.

Dar cel care își legase toate speranțele de persoana arhiducelui era românul Aurel Popovici. în momentul publicării operei sale capitale *Die Vereinigten Staaten von Gross-Osteireich,* la Leipzig, în 1906, el mărturisea lui Ion Petrovici, pe atunci student în aceeași localitate, că prin lucrarea sa urma să dovedească lumii culte că și o minte valahă poate avea o vedere largă asupra problemelor internaționale și mai ales să facă o temeinică și documentată pledoarie în favoarea federalismului vag pe care era pe cale să-l îmbrățișeze Curtea din Viena[128]. El ambiționa să devină cancelarul viitoarei federații la care spera că va adera și Vechiul Regat și chiar Basarabia.

GEORGE CIORĂNESCU

Ideile și influența sa asupra contemporanilor merită o mult mai largă dezvoltare, pe care o vom face mai jos, amintind acum numai relațiile cu Franz Ferdinand. în urma publicării lucrării sale, care a avut un mare ecou, atât în Austro-Ungaria cât și în afara granițelor monarhiei, „Der Kanzler“, cum îl numeau prietenii săi, reușește, așa cum inițial își propusese, să câștige simpatia arhiducelui, al cărui

128 Ion Petrovici, *Figuri dispărute.* București, Alcalay, f. a., p. 64

consilier politic devine. Când, cu câțiva ani înaintea războiului mondial, Franz Joseph se îmbolnăvise și se credea că Franz Ferdinand va fi în câteva zile noul împărat, arhiducele însărcinase pe Aurel Popovici să-i redacteze manifestul intitulat *Către popoarele mele,* în care era expusă noua politică pe care Franz Ferdinand o inaugura față de naționalitățile din cuprinsul monarhiei[129].

Când Aurel Popovici aude despre asasinarea arhiducelui la Sarajevo, nădejdiile lui federale sunt spulberate și, cerând cetățenia română în Vechiul Regat, va lupta direct pentru realizarea unității românești prin prăbușirea Austro-Ungariei.

în sfârșit, un alt colaborator român al lui Franz Ferdinand era pe atunci tânărul doctor Vaida Voevod. El fusese remarcat de arhiduce în urma unui discurs asupra unității armatei imperiale susținut în parlamentul maghiar. Maiorul Brosch invită, în numele lui Franz Ferdinand, pe deputatul Vaida la Belvedere unde arhiducele, părăsindu-și rezerva obișnuită, îl primește cu mare cordialitate. Numai că relațiile dintre fruntașul român și moștenitorul tronului devenind prea prietenești, neliniștesc pe contele Andrăssy, a cărui poliție va supraveghea de acum încolo vizitele lui Vaida Voevod la Viena[130].

Maurice Maret, în lucrarea *Francois Ferdinand,* era sigur că în arhiva particulară a lui Vaida Voevod se găsesc numeroase memo- rande, notițe și proiecte de constituții cu subiect federal, datând din epoca bunelor sale relații cu moștenitorul tronului austro-ungar.

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Și Constantin Graur, care fusese ani în șir corespondentul ziarului „Adevărul" la Viena, cunoștea activitatea lui Vaida

129 Constantin Stere, *O zi petrecută la Bucov...*
130 Milan Hodza, *op. cit.,* p. 41,46

Voevod în calitate de consilier al arhiducelui, dar nu-i putea preciza conținutul[131].

Relațiile sale cu Franz Ferdinand erau de notorietate publică și chiar regele Carol I se interesa, în mai 1913, într-o conversație avută cu liderul slovac Milan Hodza, despre urmările posibile ale acțiunii lui Vaida pe lângă Curtea din Viena[132 133].

într-un interviu pe care îl da în 1932, Vaida Voevod, aflat în posesia unor documente ce luminau acțiunea sa din timpul stăpânirii maghiare și a unor scrisori ale arhiducelui Franz Ferdinand dezvăluind atitudinea acestuia față de români, promitea că își va scrie și memoriile pentru restabilirea unor adevăruri istorice. „Materialul e orânduit în memorie și l-aș putea așterne pe hârtie în câteva săptămâni"[11], afirma fruntașul ardelean, dar tiparul nu a văzut încă amintirile sale [I]. în lipsa documentelor, nu putem decât să menționăm activitatea doctorului Vaida Voevod, fără a putea preciza în ce constau propunerile sale federale.

Dar orice surprize ne-ar rezerva arhivele încă necercetate, rămâne stabilit de pe acum că cea mai susținută activitate federală dintre fede- raliștii din anturajul arhiducelui a desfășurat-o Aurel Popovici.

Prin cultura sa serioasă, relațiile politice din Vechiul Regat și prin stima afectuoasă cu care era privit la Viena și chiar la Berlin, el este un actor protagonist pe scena federală, care își câștigă partizani, înfrânge adversități, dar, în momentul când se apropie de triumf, declanșarea războiului mondial îi îngroapă sub ruinele sale planurile astăzi uitate.

Activitatea sa federală nu se mărginește numai la lucrarea *Statele Unite ale Austriei Mari,* ci și mai înainte de apariția acesteia, pe când era student în medicină, el își manifestase simpatia pentru ideile federale. în 1891 el publicase un *Memoire des etudiants universitaires*

131 Constantin Graur, *op. cit.,* p. 258
132 Milan Hodza, *op. cit.,* p. 36
133 Partenie L., *Leul din Cluj*

roumains sur la situation des roumains de Transylvanie et de la Hongrie, în care critica politica de asuprire și de deznaționalizare dusă de maghiari în Transilvania și Banat. Studenții maghiari țin să răspundă acestui îndrăzneț fiu de cojocar din Lugoj prin broșura *Les Roumains et la nation hongroise. Reponse au memoire des etudiants universitaires roumains surla situation desroumains de Transylvanie et de la Hongrie.*

Aurel Popovici dă acestei studențimi maghiare, care sărbătorea tocmai Mileniul, adică împlinirea a o mie de ani de când deveniseră o națiune europeană prin stabilirea în pusta Tisei, o documentată replică, unde dovedește vechimea bimilenară a românilor pe aceste meleaguri. Replica purta titlul *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie. Replique de la jeunesse universitaire roumaine de la Transylvanie et de la Hongrie ă la reponse faite par la jeunesse universitaire magyare au Memoire des etudiants universitaires de Roumanie.* Pentru această lucrare, tipărită în 1892 în mai multe limbi europene, studentul Aurel Popovici este condamnat la Cluj la patru ani închisoare, fugind pentru a scăpa de executarea pedepsei din Ungaria prin Italia și Franța, spre a face cale întoarsă pe Mediterana spre România, unde va fi primit profesor suplinitor la o catedră de limba germană[134]. în această replică se spunea între altele că românii vedeau primejdia venind de la Nord-Est și nu găseau alt mijloc de apărare decât în consolidarea Imperiului austro-ungar, adică în federarea lui, spre a deveni o federație monarhică, „în care noi și celelalte naționalități care locuiesc aici ne-am putea dezvolta în desăvârșită libertate și conform spiritului nostru națio- nal“[135]. Așadar, federalismul lui Aurel Popovici nu datează numai din 1906, data apariției lucrării program a Austriei Mari, ci din 1892,

134 Liviu Jurchescu, *Un precursor al unirii: Aurel C. Popovici*

135 Aurel Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie,* p. 203

din momentul replicei medicinistului Popovici. în *Die Vereinigten Staaten von Gross-Osterreich* din 1906 el relua și dezvolta teza federală pe care o studiase migălos și pasionat. Calitățile de ziarist și polemist ale lui Popovici au făcut din opera sa capitală o lucrare vie și plină de interes

pentru acel timp. Astăzi însă, conținutul său este perimat și prezintă numai o valoare istorică.

Acest medicinist convertit la politică este un sociolog biologist, adept al lui Houston Stewart Chamberlain, care, cu toate că preconizează egalitarismul politic al naționalităților din imperiu, este totuși, din când în când, și antisemit. A doua caracteristică a operei lui Po- povici este conservatorismul. Dacă în politica militantă Aurel Popovici înclină spre conservatorii lui N. Filipescu, în opera sa politică se arată adversar al revoluționarismului, voind o revoluție de sus în jos, o reformă constituțională care să pornească chiar din cercurile imperiale, consimțită de împărat. în sfârșit, lucrarea lui Aurel Popovici este străbătută de suflu naționalist. Prin el cuvântă același duh național pașoptist care inspirase și pe Simion Bărnuț și care ridicase cohortele luptătorilor ardeleni împotriva maghiaro-croaților atotstăpânitori. Federarea pe baza criteriului etnic e la el numai un mijloc pentru fortificarea românismului și eventual pentru înmănunchierea fraților răsfirați într-un singur corp politic.

Aurel Popovici își găsește măreți precursori în Mihai Viteazul și în Matei Basarab, care pe vremuri voiseră să-și unească țara peste care domneau cu împărăția germană[136], dar inspiratorii săi mai apropiați puteau fi recunoscuți în cehul Palacky, al cărui proiect îl și comentează de altfel elogios și în Ion Maiorescu.

El își găsea un precursor și inspirator și în socialistul K. Renner. Cu vreo patru ani înaintea apariției lucrării sale, acesta tipărise o carte cu subiect asemănător ce propunea

136 Aurel Popovici, *Statele Unite ale Austriei Mari.* p. 317

autoguvernarea națională[137]. Karl Renner a făcut o bună primire lucrării lui Aurel Popovici, vorbind despre ea în *Grundlagen und Entwicklungsfeld der Osterreich-Ungarischen Monarchic* și, mai târziu, în 1930, în lucrarea *Was soli Oster- reich werden.* El găsea că Aurel Popovici pornise de la programul federal al Partidului Social-Democrat din 1899[138], în timp ce noi am

văzut că preocupările federale ale lui Aurel Popovici datau încă din timpul replicei din 1892.

Comentatorii români ai lui Aurel Popovici apreciază elogios opera acestuia, consacrându-1, ca Nandriș, printre primii gânditori politici români, alături de M. Eminescu, ceea ce apare ca o exagerare, chiar dacă nu s-ar ține seama decât de opera lui N. Bălcescu. O comparație care ar putea dura este cea a lui Petre Pandrea, care îl aseamănă pe ziaristul Aurel Popovici cu M. Eminescu sau N. lorga și pe poliglotul Popovici cu D. Cantemir, Mircea Eliade și N. lorga.

Cartea lui Aurel Popovici a fost favorabil primită chiar din momentul apariției ei de către oficiosul Partidului Creștin-Social, „Reichs Post".

Ch. Andler, profesor la Universitatea din Paris, vorbind despre acest proiect în *Etudes et documents surla guerre. Lepangermanisme,* îl consideră ca o imensă perspectivă, pe care împăratul putea s-o deschidă într-o noapte *[7]. în timp ce și în Vechiul Regat, Nicolae lorga la „Semănătorul*[4] și C. Stere la „Viața Românească** îi făceau recenzii elogioase, Ungaria interzice intrarea cărții pe teritoriul ei. Karl Renner, Milan Hodza și C. Stere calificau planul Popovici ca federalist de dreapta, căci voind să capteze bunăvoința guvernanților făcea largi concesiuni birocrației austriece și împăratului.

Voluminoasa lucrare a lui Aurel Popovici se poate concentra în câteva rânduri, după ce se topește toată spuma

137 Milan Hodza, *op. cit.,* p. 26
138 Constantin Graur, *op. cit.,* p. 221

ziaristică. Dar pentru ca rezumarea noastră să fie fidelă nu numai spiritului ci și stilului vibrant și atrăgător al lui Aurel Popovici, vom recurge și la citate.

Aurel Popovici își pornește cercetarea cu constatarea nemulțumirilor naționalităților din imperiu, care pot periclita ordinea statală însăși. „Nimeni nu este mulțumit în acest vast imperiu. Toate naționalitățile sunt învrăjbite și aruncă asupra cercurilor vieneze răspunderea pentru această nemulțumire generală**. „Viitorul Imperiului habsburgic poate fi încă mare și strălucit dacă el voiește să-și îndeplinească menirea și dacă concepe această menire în mod just... De multă vreme [139]

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Ungaria a degenerat într-un gen hibrid de stat anarhic și polițist, în care nebunia naționalistă a partidului guvernamental și înalta trădare, fățiș manifestată a partidului care dictează, sărbătoresc adevărate orgii... Singura soluție este să se înfăptuiască imediat o constituție imperială federală pe baza delimitării naționalităților"[140].

Imperiul va fi divizat în 15 state pe baza criteriului etnic, adică respectându-se individualitățile naționale iar nu cele istorice. Astfel vor lua naștere Statele Unite ale Austriei Mari, a căror simplă denumire ne poartă cu gândul la modelul de peste ocean. Cele 15 state încorporate Austriei Mari trebuiau să fie:

1. Austria germană împreună cu ținutul german din sud-estul Boe- miei și al Moraviei de Sud. 2. Boemia germană, adică partea de nord- vest a Boemiei împreună cu ținutul Tratenau. 3. Moravia germană, cuprinzând Silezia germană și ținutul Schonhangst. 4. Boemia cehă, cuprinzând ținuturile cehe din Boemia, Moravia și Silezia. 5. Galiția polonеză, adică partea apuseană a Galiției locuită de polonezi. 6. Ga-

139[17] Aurel Popovici, *La Question roumaine en Transylvanie eten Hongrie.* p. 220

140 Aurel Popovici, *Statele Unite ale Austriei Mari,* p. 18

liția ruteană, care să înglobeze Galiția de răsărit și comitatele rutene din Ungaria și Bucovina. 7. Transilvania românească; pe lângă Transilvania propriu-zisă ar cuprinde și pe ceilalți români din Ungaria, urmând linia de demarcație Moldova-Veche, Biserica-Albă, Nicolinț, Dolova, Sf. Mihai-român, Salonta, Oradea-Mare, Szt. Miklos, Zadani, Apșa de Sus, Petrova, Leordina, Lutoriza, Cârlibaba, Moldovița, Frumoasa, Frusin, Mega, Cuciurul Mare, Poenile. 8. Croația, împreună cu Dalmația, Istria croată, Fiume și insula Mur. 9. Ucraina, care să cuprindă așezările slovace. 10. Slovacia. 11. Voivodina sârbească din sudul Ungariei. 12. Ungaria, redusă la granițele sale etnice. 13. Țara secuilor, cuprinzând cele trei județe cu majoritate secuiască din Transilvania și părțile secuiești din Mureș-Turda. 14. Tirolul. 15. Triestul împreună cu orașul Gorizia și cu Istria italiană.

Bosnia și Herțegovina, fiind ținuturi abia cucerite, își vor păstra la început regimul care corespunde mai bine necesităților ocupației[141].

GEORGE CIORĂNESCU

Considerând, ca și Louis Le Fur, confederația de state neviabilă, destinată dezagregării, sau cel mult numai ca o etapă spre realizarea statului federal, Aurel Popovici vrea ca Austria Mare să se organizeze de la început ca un stat federal. Această soluție era adoptată nu numai pentru că ea corespundea cerințelor teoretico-juridice, ci și fiindcă convenea mai mult centralismului austriac.

în Statele Unite ale Austriei puterea executivă va fi executată de către împărat împreună cu guvernul federal, format din reprezentanți ai guvernelor naționale, trimiși în număr de câte 7 pentru Austria și Ungaria, 5 pentru Bosnia, 4 pentru Transilvania, 3 pentru Croația, 3 pentru Galiția răsăriteană și același număr pentru cea apuseană, câte 2 pentru Boemia germană și Slovacia și câte unul pentru Moravia, Ucraina, Voivodina,Tirol, Triest și Țara secuilor.

141 *Ibidem,* p. 235

Guvernul federal se va împărți în cinci comitete, fiecare din ele având de studiat problemele interne, externe, armată, finanțe și administrație. Fiecare comitet va trebui să cuprindă cel puțin reprezentanți a trei naționalități deosebite. Puterea legislativă se va exercita în comun de către împărat, Senat și Camera Deputaților; membrii acesteia din urmă fiind aleși de către întregul popor al imperiului, pe baza votului universal, direct și secret.

Articolul 18 al proiectului său de constituție instituia și o jurisdicție imperială (federală), pentru judecarea litigiilor în care federația era parte, cele dintre statele naționale etc.

O atenție deosebită acorda Aurel Popovici limbii federale și poziției împăratului, căutând să măgulească și acum cercurile din Viena. Limba discuțiilor din parlamentul federal, a comandei în armată, limba administrației federale și limba mijlocitoare dintre statele naționale și federație va fi limba germană. în afară de limba mijlocitoare, fiecare parlament național va avea să hotărască limba oficială a statului respectiv, a cărei întrebuințare va fi admisă și în parlamentul federal, împăratului, sacru, inviolabil și neresponsabil i se consacră cel mai lung articol (art. 15) din constituția federală. Acest împărat, investit cu toate prerogativele recunoscute în ordinea internă de monarhiile constituționale, are dreptul de a reprezenta în afară statul federal ca întreg.

împăratul, cu aprobarea guvernului federal, va putea declara război, încheia pace etc.

Pe împărat se sforța Aurel Popovici să-l convingă în primul rând ca prin autoritatea cuvântului său să schimbe ordinea dualistă devenită odioasă[142].

Preîntâmpinând obiecția că federalismul ar da

142 *Ibidem,* p. 240 și urm.

preponderență rasei slave în conducerea treburilor politice, Aurel Popovici spune că la 20 de milioane de slavi din imperiu s-ar opune 25 milioane de neslavi: germani, maghiari, români și italieni. Dacă slavii vor continua să fie asupriți, ei vor privi Rusia ca salvarea lor, în timp ce slavii constituiți în state naționale și crescuți în spirit național, se vor îndepărta de Rusia, în care vor vedea pericolul rusificării lor[143].

Cel mai mare succes al lui Aurel Popovici este că a reușit să câștige încrederea, dacă nu a împăratului, cel puțin a moștenitorului prezump- tiv al tronului, Franz Ferdinand. Caius Brediceanu ne informează că nu numai prietenii ci și înalți demnitari austrieci, vorbind despre Aurel Popovici, îl numeau „der Kanzler", omul care era menit să devină, după opinia generală, viitorul cancelar al Statelor Unite ale Austriei Mari. Dacă ideile lui Aurel Popovici s-au bucurat de o bună primire în Austria, ele au ridicat în schimb protestele croaților, cehilor, polonezilor și maghiarilor, care, geloși de autonomia lor, se ridicau împotriva concesiunilor făcute centralismului austriac. Mai ales croații, care prin șefii lor Franjo Supilo și Svetozar Pribicevic tratau cu Partidul Independent Maghiar, se arată puțin dispuși să facă concesii Austriei.

Conducătorul slovacilor, Milan Hodza, acceptă planul lui Aurel Popovici ca bază de discuție cu Austria, sub condiția ca împăratul să dea unele garanții prealabile populațiilor nemaghiare din imperiu. Hodza cerea ca mai întâi să introducă sufragiul universal pe cuprinsul întregului imperiu, chemând astfel la viață politică toate păturile țărănești și muncitorești din Ungaria. Ungaria ar fi suferit astfel o dublă lovitură, căci sufragiul universal izbea atât în șovinismul cât și în

feudalismul maghiar, prin reprezentarea în parlament atât a

143 *Ibidem,* p. 301

naționalităților cât și a claselor țărănești și muncitoare. Dar Czemin consilia în sens contrar pe Franz Ferdinand, care nu adoptă părerile lui Milan Hodza de democratizare a Ungariei înaintea colaborării federale[144].

Aurel Popovici reușise să câștige de partea ideilor sale mai ales pe românii originari de peste Carpați, ca bănățeanul Coriolan Brediceanu și profesorul brașovean Ioan Scurtu. Luând conducerea revistei „Se- mănătorul", ca succesor al lui N. lorga, acesta continuă campania filoaustriacă în Vechiul Regat, pentru câștigarea de noi adepți[145].

Și Isopescu Grecul mărturisea, în ședința istorică a *Reichsrat-u|m* din 22 octombrie 1918, când în prezența guvernului austriac anunța despărțirea Bucovinei de Austria, că pe vremuri se gândise la planul lui Aurel Popovici ca la „singura soluție pentru conviețuirea pașnică a acestor popoare1'[146].

Nu numai românii transilvăneni și-au arătat simpatia pentru mișcarea pro-Austria al cărei motor era dinamicul Aurel Popovici, ci și partidele din Vechiul Regat, Liberal și Conservator, care subvenționează și întrețin serioase legături cu acest mesager de peste munți. Stere afirmă că lucrarea lui Aurel Popovici fusese tipărită cu banii Siguranței românești, adică cu fonduri aprobate de ministrul de Interne de atunci, Vasile Lascăr, și de ministrul de Finanțe Emil Costinescu[147].

Și mai numeroase sunt mărturiile care trădează legăturile dintre Aurel Popovici și Nicolae Filipescu, care îi și propusese fruntașului bănățean înscrierea în Partidul Conservator[148].

N. Filipescu discutase cu Aurel Popovici și cu trimisul arhiducelui Franz Ferdinand la București, Ottokar von Czernin, despre intrarea României în federația Austriei

144 Milan Hodza, *op. cit.,* p. 38 și urm.
145 N. lorga, *op. cit.,* p. 301
146 Constantin Graur, *op. cit.,* p. 241
147 Constantin Stere, *op. cit.*
148 Ion Petrovici, *op. cit.,* p. 65

Mari[149]. Contele Czemin afirmă că pro-

punerea lui Filipescu fusese respinsă de Franz Joseph și de Tisza, dar ar fi avut șanse de realizare prin urcarea pe tron a arhiducelui.

N. Filipescu, patriotul luminat care luptase cu multă înflăcărare pentru realizarea unității naționale, mărturisea în public în discursul din 8 martie 1915 că: . în vremuri de deznădejde și când nici nu se puteau prevedea prefacerile fundamentale ce vor schimba harta Europei, mai mulți s-au gândit pentru rezolvarea chestiunii naționalităților la o soluție ce se numea *Gross Osterreich* — Austria Mare. Se credea că se va putea înlocui dualismul prin o confederație, care va da tuturor naționalităților egală îndreptățire sub conducerea Austriei. Azi această idee a murit"[150].

Și Alexandru Marghiloman era în curent, după cum rezultă din notele sale politice (22 ianuarie 1911), cu tratativele pe care Nicolae Filipescu le purta prin Aurel Popovici și abatele Gallen cu arhiducele Franz Ferdinand pentru realizarea unității românești prin trecerea României sub sceptrul Habsburgilor[151].

Istoricul englez [II] al poporului român, Seton-Watson, înțelegând mobilul sufletesc care îl îndemna pe N. Filipescu să lucreze în acest sens, nu-1 acuza, cum au făcut alții, de trădare ci releva numai patriotismul său[152]. Și N. lorga, într-o notă scrisă în timpul războiului mondial (17 decembrie 1916), explica atitudinea lui N. Filipescu prin aceea că „Ardealul politic ne cerea în mare parte această orientare"[153].

Aurel Popovici și Ottokar von Czemin, reprezentant din

149 N. lorga, *op. cit.,* p. 354

150 N. Filipescu, *Discursuri politice,* vol. II.

151 Alexandru Marghiloman, *Note politice,* vol. I, 1897-1915, București, ed. Institutului de Arte Grafice Eminescu, 1927, p. 87

152 R.W. Seton-Watson, *Histoire des roumains,* p. 522

153 N. lorga, *Războiul nostru în note zilnice,* voi. 11, p. 2(X)

1912 al Austro-Ungariei la București, au luat contact și cu un alt fruntaș politic român, conservatorul democrat Take Ionescu, pe care voiau să-l atragă de partea lor.

Ținând seama de antecedente, s-ar fi părut că Take Ionescu nu era greu de câștigat cauzei federale. într-adevăr, ca tânăr student la Paris, Take Ionescu vorbise cândva despre o divizare a Imperiului austro-

ungar pe baza principiului etnic[154]. Mai târziu (1891) când, atras de personalitatea lui C. A. Rosetti [III], devenise un colaborator al ziarului „Românul[41], el scria că dacă monarhia habsburgică se dezagregă, făcând loc vieții naționale a popoarelor subjugate, nu este greu să se întrevadă și reagregarea acelorași naționalități pe baze federale. „în Ungaria, desigur, procesul, grație îndărătniciei și prezumțiunii maghiare, este mai încet. De voie sau de nevoie însă el se va îndeplini. Ungaria trebuie să devină un stat federativ sau să piară.[44]

Take Ionescu găsea, ca și ardelenii care se ocupaseră de acest subiect, cimentul între diferitele naționalități în Coroana austriacă, simbolul unității federale[155].

Deci, pe baza articolului din 1891 din „Românul[44], Take Ionescu era un adept al ideilor lui Aurel Popovici mai înainte ca acesta să le fi emis. însă spiritul său veșnic în mișcare nu se cramponase la ideea exprimată într-un articol ocazional, ci un alt ideal, acel al eliberării Transilvaniei și al unirii ei cu România îl anima acum. De aceea el putea declara în Consiliul de coroană de la 14/27 august 1916: „Vă afirm că românii din Ungaria ne așteaptă ca pe Mesia. în 1911, este adevărat, ei erau pentru unitatea națională dar cu intrarea noastră în Imperiul habsburgic. De la 1914 însă, lucrurile s-au schimbat"[156].

în 1913 Take Ionescu avusese la Sinaia conversații cu privire la alipirea României la Imperiul austriac, „cu unul

154 C. Xeni, *Take Ionescu (1858-1922),* București, Universul, ed. a Ill-a, 1933, p. 33

155 Romulus Seișanu, *Take Ionescu,* p. 94

156 *Ibidem,* p. 294

dintre cei mai importanți oameni de dincolo", care nu putea fi altcineva decât Aurel Popovici, dar discuțiile rămân infructuoase. Tot în același an și tot la Sinaia, Take Ionescu întâlnea pe liderul slovac Milan Hodza, pe care îl sfătuia să păstreze legătura cu Franz Ferdinand, neexcluzând însă posibilitatea unui alt aranjament[157]. Dar în urma conversației cu Hodza, el își formează convingerea că proiectul urmărit de Franz Ferdinand era o himeră[158].

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Cu cât timpul înainta, cu atât ideea federații noastre cu Aus- tro-Ungaria îi repugna mai mult. Când Stere îi va propune același lucru, răspunsul lui Take Ionescu va fi net: „... Decât ministru de Externe la Viena, cu intrarea României la Habsburgi, mai bine vroi să fiu chelner la Chicago!"[159]

Inutile se dovedesc și apropierile contelui Ottokar von Czemin, cât și misiunea delegației ardelene, care în noiembrie 1914 îi vorbea de posibilitatea împăcării cu ungurii, căci Take Ionescu se hotărăște pentru luptă alături de Aliați, pentru înfăptuirea unității naționale. în discursul ținut la 16 decembrie 1915 în Cameră, Take Ionescu spunea: „Nu, domnilor, *Zollverein-u*l la început pentru ca să ajungem la federația habsburgică! Eu pricep că în epoci de adâncă descurajare, atunci când românii se întrebau ce să facem ca să fim cu toții la un loc, să se fi găsit suflete nu destul de oțelite, care să viseze uniunea în sclavie, sub Habsburgi. Nu am visat-o niciodată. Am crezut întotdeauna că este un vis urât. La *Gross Osterreich* nu am contribuit niciodată. Și dacă aș fi contribuit, ar fi fost numai ca să pavăm drumul pentru o *Grosser Rumânien.* Idealul nostru după 18 secole de viață, după veacuri de suferință, să fie să trecem din vasalitatea turcească în vasalitatea ungurească? Ferească-ne Dumnezeu de domnia birocrației austriece! Priviți Bucovina și întrebați-vă unde au ajuns sub această domnie!"[160]

157 Milan Hodza, *op. cit.,* p. 37
158 C. Xeni, *op. cit.,* p. 291

159 Romulus Seișanu, *op. cit.,* p. 294
160 *Ibidem,* p. 28

Ca și la Nicolae Filipescu, căruia numai în preajma războiului Take Ionescu i-a strâns mâna după ani de supărare, ca și la ceilalți bărbați politici români care după 1848 erau partizanii colaborării cu Aus- tro-Ungaria pe baze federale, și la Take Ionescu gândul ascuns era deci al ameliorării situației conaționalilor din Ungaria, și în cele din urmă unificarea întregului neam românesc.

Și un alt corifeu al conservatorilor români, Titu Maiorescu, a fost în curent cu proiectul lui Aurel Popovici. Conservatorii reprezentau în politica noastră externă direcția pro-germană și de aceea tatonările austriece se îndreaptă spre fruntașii conservatori. Dar acestei generații patriote îi repugna gândul înfeudării noastre către o putere străină și,

după refuzul lui Take Ionescu de a lua în considerare posibilitatea integrării noastre în Austria Mare, Titu Maiorescu va reconfirma această poziție românească printr-un refuz la fel de net.

Când Simion Mehedinți îi vorbește lui Titu Maiorescu despre „idealul unirii noastre sub Habsburgi“, profesorul Maiorescu califică această idee de „monstruoasă". Iar la insistența primului, că gândul federării noastre cu Austria fusese susținut cu multă căldură de Ion Maiorescu, tatăl, Titu Maiorescu răspunde: „Ceea ce putea fi idealul tatălui meu, al unui transilvănean la 1848, nu poate fi idealul unui român în 1918“[161]. în contradicție cu această atitudine, arhiducele Joseph pretinde în memoriile sale că același Titu Maiorescu, împreună cu Al. Marghiloman și Gh. Știrbei, i-au oferit coroana României, pe care el ar fi refuzat-o[162].

De asemeni, în Consiliul de coroană de la 14/ 27 august 1916, în care se hotăra intrarea României în război alături de Aliați, Titu Maiorescu ține să spună că după părerea sa românii ardeleni nu voiau unirea cu Vechiul Regat: „Eu știu că ei (ardelenii) nu vor să se unească cu noi, deoarece

161 *Ibidem,* p. 294

162[4(1] N. lorga, *Istoria Românilor,* vol. X. p. 405, nota 7

dorința lor, pe care au și făcut-o cunoscută și altora — asta nu e un secret — ar fi să stea și mai departe sub Habsburgi, într-un stat altfel alcătuit, altfel organizat politicește, dar, în fine, tot sub Habsburgi, ca să fie astfel apărați de austro-germani împotriva ungurilor"[163].

Ar reieși deci că Titu Maiorescu nu era adversar nici al transformării Austro-Ungariei într-o mare federație nici al aderării României la această federație.

în același timp, profesorul de drept constituțional de la Iași, Constantin Stere, deși făcea parte din anturajul lui Ionel Brătianu, simpatiza în domeniul politicii externe cu atitudinea filogermană a conservatorilor. Acest om, cu un trecut revoluționar dintre cele mai interesante, ce va forma substanța romanului său de bătrânețe, *în preajma revoluției,* venise în România cu jurământul de a lupta împotriva

țarismului obscurantist și pentru întronarea principiilor comuniste[164]. Era fatal ca el să se găsească în tabăra adversarilor Rusiei, deci alături de Germania. în timp ce românii sângerau pe frontul Moldovei, C. Stere, consecvent jurământului său din tinerețe, rămânea în teritoriul ocupat de germani, editând ziarul „Lumina", pentru demoralizarea soldaților români din tranșee și trata simultan și unirea României cu Austro-Ungaria[165]. încă din 1913, ca trimis al lui Ionel Brătianu, el participase la conferința Partidului Național de la Budapesta, având pentru această misiune și asentimentul lui Czemin. Aici discutase cu luliu Maniu și Octavian Goga situația românilor transilvăneni și contactul era menținut cu Maniu și la Brașov[166].

Convins că victoria armelor va fi de partea Germaniei, el credea că singurul mijloc pentru realizarea unității naționale era o unire personală cu Austria împăratului Carol sau a

163 Romulus Seișanu, *op. cit.,* p. 294

164 Constantin Stere, *In preajma revoluției,* vol. V, București, 1934
165 N. lorga, *op. cit.*
166 Constantin Stere, *O zi petrecută la Bucov*

fiului acestuia[167]. Deși mai târziu înclina pentru participarea la o federație a Germaniei Mari[168].

Pentru activitatea sa filogermană din timpul ocupației a fost stigmatizat ca trădător și eliminat din învățământ și chiar din Senat, mai ales în urma campaniei duse împotriva sa de N. lorga. în volumul II al romanului său ciclic *în preajma revoluției,* Constantin Stere avea să-și explice atitudinea din timpul neutralității și războiului mondial. în ultimul volum, *Aurora,* Voina Răutu, adică însuși Stere, murea asasinat de un student instigat la aceasta de apostolul neamului (N. lorga). Dar aceste volume cu suvenire romanțate nu au mai putut apare, căci Constantin Stere moare, fără a-și fi putut depăna toate interesantele sale amintiri.

După cum se vede, ideile lui Aurel Popovici pătrunseseră adânc în opinia publică românească, unde găsesc nu numai comentatori entuziaști, ci și adepți gata să le pună în practică. Aurel Popovici nu s-a mulțumit numai cu difuzarea ideilor sale în cercurile politice și ziaris-

tice din România, Franța și Italia[169], ci a făcut și repetate vizite cu Vaida Voevod la Berlin pentru a discuta cu persoane oficiale proiectul său de federație[170].

Concesiile maxime obținute prin intermediul Berlinului de la premierul maghiar, contele Istvan Tisza, sunt acordarea dreptului de a purta tricolorul soldaților români care luptau pentru Austro-Ungaria și unele vagi promisiuni că legea electorală va fi modificată și limba română admisă în administrație[171].

O intervenție directă a lui Czernin pe lângă Tisza i se

167 R. W. Seton-Watson, *op. cit.,* p. 559, 564
168 Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* vol. III, p. 286

169 Liviu Jurchescu, *op. cit.*
170 P. Pandrea, *Prefață la Statele Unite ale Austriei Mari,* p. II
171 N. lorga, *Războiul nostru în note zilnice,* vol. I, p. 106

părea ministrului român la Berlin, Beldiman, inutilă, fiind cunoscută atitudinea antimaghiară a ministrului austriac din București. De altfel, chiar intervenția lui Hindenburg se vădise fără efect.

în corespondența inedită pe care Beldiman o purta cu fruntașul conservator D. Nenițescu se spunea: „Contele Czemin nu are azi nici o trecere pe lângă Tisza și ți-am spus care este atitudinea acestuia față de România; dorința maghiarilor este să ieșim cât mai neînsemnați și chiar micșorați din criza europeană și Brătianu a făcut tot pentru a înlesni acest joc“[172].

Zelul federal al lui Aurel Popovici s-a consumat sub loviturile primite: moartea arhiducelui, eșecul în tratativele cu maghiarii și mai ales declarația de război a României împotriva Austro-Ungariei. El se simte dezlegat de datoria de loialitate față de Austro-Ungaria și, ascultând vocea sângelui său românesc, pregătește în Elveția o a doua ediție, adăugită, a *Replied* sale pentru a dovedi Europei dreptatea cauzei românești. Arătând că din 1892 până în 1916 opresiunea maghiară a devenit și mai brutală, el găsește justificată intrarea României în război pentru eliberarea consângenilor ei din Ungaria, cu atât mai mult cu cât transilvănenii doresc unirea cu România[173].

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

El nu mai apucă să-și vadă noua ediție tipărită, nici realizarea unității neamului românesc, căci înainte ca soarta primului război mondial să fie decisă, închide ochii pentru totdeauna. Studiul său, renovat, este totuși tipărit la Lausanne, prin îngrijirea lui N. Petrescu Comnen, sub titlul *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie.* (1918). Aruncând o ultimă privire asupra propunerilor sale federale,

172[511] *Scrisoarea lui Beldiman către D. Nenițescu. Berlin,* 14/ 27 VI 1916

173 Aurel Popovici, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie,* p. 203

care nu fuseseră primite la timpul potrivit, el nu regretă prăbușirea Imperiului austro-ungar, ci își încheie lucrarea cu aceste cuvinte: „Avec sa mort (e vorba de moartea lui Franz Ferdinand — n.a.) le demier espoir des nationalites s'est evanoui. Et sur sa tombe, tout cet empire, ruine par l'incapacite de Frangois-Joseph et de ses bien aimes Magyars et Allemands, s'ecroule. Il n'y a plus aucune raison qu'il existe. Mais il y en a de nombreuses pour qu'il soit detruit, que les nations asservies soient affranchies des ignorants et despotiques“ [174].

Printre crucile cimitirului din Geneva se găsea una cu o inscripție mișcătoare pentru cei care-și reaminteau de numele de aur ale luptătorilor pentru dreptatea românească. în câteva cuvinte se rezuma viața de jertfă a lui Aurel Popovici care a murit sărac, fără să aibă satisfacția împlinirii idealului național pentru care luptase. *(Aurel C. Popovici. Patriote roumain, 1863-1917, mortpauvre).* Fără intervenția primăriei din Timișoara puțin ar fi lipsit ca municipalitatea Genevei să nu azvârle oasele patriotului român în groapa comună, căci locul în care era înhumat nu era un loc de veci.

Astfel, pe Aurel Popovici l-a înfrățit cu N. Bălcescu nu numai identitatea ideilor sale federale, ci și identitatea destinului lor de pa- trioți flămânzi pentru dreptatea neamului care le-a uitat țărâna în gropile comune din Palermo sau în cimitirul din Geneva.

NOTELE EDITORULUI

I. Vezi acum, Al. Vaida Voevod, *Memorii,* vol. I, Cluj-Napoca, 1994, 320 p. Editor Alex. Șerban.

II. R.W. Seton-Watson era scoțian.

III. Afirmația trebuie luată în sens retoric deoarece Rosetti murise în 1885.

CAPITOLUL VI

174 *Ibidem,* p. 222

POLITICA GERMANIEI ÎN SPAȚIUL DUNĂREAN

Când se vorbește despre proiectele de organizare ale Europei danubiene, nu poate fi trecută cu vederea importanța crescândă pe care o dobândea în lumea întreagă, și cu atât mai mult în imediata sa vecinătate, Imperiul german. O filosofie a istoriei simplistă, având însă mult credit în cercurile germane, indica pentru secolul XX o dominație culturală, economică și politică germană. Franța își atinsese apogeul în secolele XVII și XVIII, Anglia cunoscuse mărirea în secolul XIX și, după un sistem rotativ, trebuia să fie rândul Germaniei de a domina Europa și chiar întreaga lume în secolul XX. Considerând Franța ca îmbătrânită, Anglia prea egoistă și preocupată de interesele sale comerciale, Italia ca un popor de sclavi și Rusia ca pe un neam asiatic, Wilhelm al II-lea își asumă pentru imperiul său rolul de unificator al Europei[175].

Grăbitele progrese realizate de Germania în domeniul tehnic și comercial, unde devine un concurent primejdios pentru Anglia, și în domeniul cultural, unde școala filologică și istorică germană înlocuiește pe cea franceză, îmbată poporul german, care începe să creadă într-o misiune continentală a sa. Filologia și istoria puse în slujba politicii dau naștere în Germania de nord curentului pangermanist care voia nu numai unitatea Germaniei, ci chiar o Germanie cu granițe carolingiene. Zadarnic germanii din sud, prin

175 L. Dumont-Wilden, *L'evolution de l'esprit europeen.* p. 183 și urm.

Heine, Strauss, Boeme și Ruge opuneau teutonismului un ideal umanitar, căci opera nefastă a

filologilor își croise drum și imperialismul pangermanist cucerise inimile conaționalilor lor.

Organizarea politică a Germaniei cunoscuse o lentă elaborare, plină de lupte și frământări, până să ajungă la stabilitatea și puterea imperiului, care își vedea viitorul în expansiunea economică și politică spre răsăritul Europei. Prin tratatele westfalice din 1648, se înfiripase o federație a statelor germanice[176], compusă din suverani independenți, episcopi și cetăți, supuși mai mult sau mai puțin împăratului Sfântului Imperiu roman[177].

Această dezlânată confederație germanică a durat până în timpul invaziilor napoleoniene, care pun capăt structurii politice medievale a Sfântului Imperiu german. Prin tratatul de la Petersburg din 26 august 1806, Napoleon I a făcut greșeala de a crede că pe timpul său, ca și în vremea lui Richelieu, primejdia cea mare o reprezintă tot Casa de Austria. De aceea el desființează cele 3^100 state suverane germane și creează *Uniunea renană* (Rheinbund) (tratatul din 12 iulie 1806) în locul Sfântului Imperiu german. Confederația Rinului, compusă numai din 39 de state, era pusă sub protecția Franței, care credea că a pregătit un instrument de luptă împotriva Austriei, pe când în realitate ajuta la unificarea Germaniei, adversarul său de mâine.

în locul alianței perpetue, ofensive și defensive, dintre Franța și Confederația Rinului, articolul 6 al tratatului de la Paris (20 noiembrie 1815) și articolele 52, 53 ale actului final al Congresului de la Viena creau Confederația germanică ce va dura până la 1867.

Confederația germanică este dizolvată prin articolul 4 al tratatului de la Praga din 23 august 1866, care punea capăt

176 M. Antonescu, *Organizarea păcii și Societatea Națiunilor,* vol. III, p. 89

177 Greaves H. R. G., *Federal states in Europe,* p. 230

luptei dintre confederații prin victoria Prusiei asupra Austriei, Hessei și Hanovrei. Bismarck organizează de această dată o federație mult mai unitară și mai autoritară sub denumirea de Confederația Germaniei de Nord, din care era exclusă Austria, dându-se în schimb un mare rol Prusiei învingătoare. Confederația Germaniei de Nord era constituită la 16 aprilie

1867 sub președinția regelui Prusiei și grupa numai statele germane de la nord de Rin, dar unitatea Germaniei era asigurată prin aceea că avea tratate de alianță ofensivă și defensivă și cu statele Sudului.

În urma victoriei Germaniei bismarckiene împotriva Franței, toate statele germane, cu excepția Austriei, erau cuprinse în Imperiul federal german în care preponderența prusiană era definitiv recunoscută. După Constituția din 16 aprilie 1871 și legea din 9 iulie 1871, statele din Confederația de Nord se uneau cu cele din Sud și cu Alsacia și Lorena, stabilindu-se ca *Reichskanzler-u*| să fie un prusian și în *Bundesrat* conducerea să o aibă tot Prusia. Imperiul însemna încheierea luptei pentru unitatea poporului german pentru mai bine de o jumătate de secol. Dar imperiul federal german nu s-a mulțumit cu poziția sa de cel mai puternic stat continental, ci a început să profeseze un mesianism germanic conform căruia poporul german, ca popor superior, trebuia să civilizeze și să guverneze celelalte popoare barbare sau îmbătrânite. Idealul Germaniei Mari trebuia înlocuit prin cel al unei Germanii și mai mari, „ein grosseres Deutschland" care înflăcărează și doctrinarii și poporul.

Unul dintre cei mai însemnați scriitori politici din epoca bismarckiană care pregătește drumul imperial german este Paul Dehn, autor a două importante lucrări *Deutschland und Orient,* din 1884 și *Deutschland nach Osten* (1888-1890), în care expune cu claritate țelurile politice ale imperiului. De la Marea Baltică până la Bosfor trebuia să se întindă marea alianță economică și militară a statelor Europei Centrale și Orientale sub conducerea Germaniei. Federația lui Paul

Dehn copia structura internă a Confederației Germaniei de Nord, care dăduse rezultate atât de strălucite, triumfând cu puternicul Imperiu german. Ea se ridica împotriva formidabilelor aglomerări umane pe care viitorul le lăsa să se întrevadă: federația celor două Americi, Rusia industrializată până la frontiera orientală a Siberiei, China, trezită din lunga ei letargie, și Austral-Asia unificată[178].

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Mai reformist, Paul de Lagarde voia să colonizeze tot Orientul Apropiat cu elemente germane, mutând „triburile" localnice în Rusia. El credea că domnitorul Carol I ar aproba acest proiect care i-ar transplanta supuși din Austro-Ungaria și Turcia în Rusia[179].

Un alt scriitor al acestei epoci, Constantin Frantz (1817-1891), urmărind aceeași idee a unificării Europei Centrale, propune o mare federație germană, în care Germania și-ar însuși Lorena, Luxemburgul, Le Franche-Comte, Burgundia și Savoia, iar celălalt partener, Austria, s-ar întinde și asupra Podoliei și Basarabiei. La această federație nu ar întârzia să adere Belgia, Olanda și Elveția.

Noul Kaiser, Wilhelm al Il-lea, care se urcase pe tronul imperial în 1888, era cu totul câștigat pentru ideile pangermaniste. Sufăr încă din copilărie, spunea Wilhelm, influența a cinci oameni: Alexandru cel Mare, luliu Cezar, Teodoric al II-lea, Friederich cel Mare și Napoleon. Toți au fost stăpâniți de visul unui imperiu mondial. Dar nu au izbutit să-l realizeze. Eu am conceput visul unui imperiu mondial german și pumnul meu aruncat mi-1 va asigura[180].

Concediind pe Bismarck, făuritorul unității germane, a cărui tutelă o găsea prea apăsătoare, el inaugurează politica

178 Ch. Andler, Le.s *origines pangermaniennes,* vol. II, p. 123; *Aulneau, Histoire de /'Europe Centrale,* p. 320

179 P. P. Negulescu, *Destinul omenirii,* vol. IV, p. 283

180 *Ibidem,* p. 334

lui „ein neuer Kurs“, care voia să fie mai activă, mai îndrăzneață. La suirea sa pe tron, Wilhelm al II-lea găsea un sistem de alianțe puternice, cunoscut sub numele de Tripla Alianță, și având la bază tratatul de alianță defensivă germano-austriac din 1879, vizând Rusia; la el, din 1882, aderase și Italia, dându-i astfel o semnificație mai generală, de apărare împotriva oricărei agresiuni. Wilhelm al II-lea urma să completeze înțelegerea politico-militară a Triplicei, cu o uniune vamală, întemeind un nou sistem european, în care Germania și-ar fi putut dezvolta opera sa civilizatorie *(Kulturveranstelltung).*

Doctrinarul noului curs al politicii germane era lulius von Eckardt, autorul lucrării *Berlin-Wien-Rom,* care purta subtitlul *Betrachtungen liber den neuen Kurs und die europäische Lage,* care împământenește

o nouă noțiune politică în dreptul public european, aceea de Mittel- europa.

Dar însuși Wilhelm al II-lea, cu toată prudența impusă de funcția sa de conducător al politicii externe germane, nu se sfia să-și arate planurile pangermaniste chiar în discursurile publice. Astfel, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la fondarea imperiului, Wilhelm al II-lea definea *Weltpolitika* sa, care consta în a reuni la patria mamă pe toți germanii risipiți în lume pentru a crea „cel mai mare imperiu german", „Wir Germanen miissen zusammenhalten", și prin germani înțelegea și pe scandinavi, olandezi, flamanzi etc. Rămânea ca el să găsească cea mai bună metodă care să conducă la atingerea țelurilor propuse, fie făcând din Austria un bulevard al marșului german spre Orient, cum propunea Friedrich Lange, spre a germaniza apoi toată Peninsula Balcanică, ca în planul lui Kaerger (1892), fie atacând mai întâi Rusia, cum propunea Constantin Frantz, sau mai târziu Albrecht Wirth (1906), pentru a o coloniza cu țărani germani, „a căror pricepere întrece de o sută de ori lumea prostească a țăranilor ruși"[181]. Cuvinte la fel de jignitoare

181 *Ibidem,* p. 290

adresa tot în 1906 Klaus Wagner cehilor, slovacilor, sârbilor, croaților și slovenilor, care trebuiau tratați ca „Pieile roșii" de către germanii colonizatori.

Chiar dacă se recurge la formula federală, cum făcea *autorul anonim* al lucrării *Deutschland und mitteleuropa um das Jahr 1850,* tipărită în anul 1895, măsurile nu vor fi mai blânde pentru nefericiții participant cu sila Ia federația germană.

Supușii confederației care ar refuza întrebuințarea limbii germane și-ar pierde toate drepturile cetățenești, fiind obligați în plus să plătească impozite duble poporului de stăpâni *(Herrenvolk),* ai cărui naționali ar avea singuri dreptul la proprietatea funciară, la funcții publice, la vot etc. Din această „binecuvântată" federație a Germaniei Mari trebuie să facă parte, în afară de Germania și Austro-Ungaria, Elveția, Luxemburgul, Belgia și Olanda; iar în jurul confederației Germaniei Mari s-ar întinde o zonă a uniunii vamale, la care să participe: Polonia,

Rutenia, Statele baltice, Serbia Mare și România Mare[182]. Pangerma- niștii nu fac decât să se repete atunci când, în 1911, Otto Richard Danneberg în lucrarea *Gross Deutschland* propune ca în federația Europei Centrale să se procedeze la o prusianizare a Austriei și la o colonizare cu germani a Boemiei, Croației, Dalmației și Ungariei. în această confederație germanii ar resimți, ca în Evul Mediu, sentimentul de a fi „un popor de stăpâni[11], singurul care ar avea drepturi politice și ar putea îmbrățișa cariera armelor[183] [184].

Prea puțin surâzătoare apare în aceste condițiuni propunerea făcută de generalul von Bemhardi, purtătorul de cuvânt al Marelui Stat Major german, de a transforma Tripla Alianță într-o Confederație a Europei Centrale (1912).

182 Ch. Andler, op. c/f.,p. 175-196
183 Aulneau, *op. cit.,* p. 121

Mărind granițele confederației, Konrad von Winterstettein vedea în 1915 un imperiu federal care s-ar fi întins de la Capul Nord până la Belgrad, prin mijlocirea Austro-Ungariei, înglobând Suedia, Danemarca, Norvegia, Olanda, Rusia, România, Bulgaria etc.

în același an, economistul Franz von Liszt crea, sub numele de Europa Centrală, un conglomerat de state format din Germania, Austro-Ungaria, Olanda, Peninsula Scandinavă, Elveția, Italia, Peninsula Balcanică și Turcia europeană, pe care Eugen von Philippovich, în lucrarea *O uniune economică și vamală între Germania și Austro-Ungaria* (1915) o reducea la doi parteneri.

în sfârșit, nu poate fi uitată din această enumerare lucrarea de mare vâlvă a pastorului Fr. Neumann, scrisă în timpul războiului, cu intenția de a arăta lumii care va fi noua organizare a Europei după victoria germană. Acest reprezentant de seamă al parlamentului german socotea că unitatea economică a Europei Centrale este realizată într-o bună măsură, rămânând jiumai să fie întregită în viitoarea confederație printr-o monedă unică, măsuri vamale etc. Neumann, în cartea sa *Asia,* indicase Bagdadul ca orașul până la care să se întindă privirile germane și susținea o alianță turco-germană, ca mijloc de realizare a scopurilor

sale. Chiar Wilhelm al II-lea, visând să-și vadă granița imperiului pe țărmul golfului Persic, nu se sfia să se numească, în timpul călătoriei sale în Palestina, drept „prietenul tuturor mahomedanilor", care a făcut și va face să crească „arborele imperiului german"[1(1].

După mărturisirile ambasadorului american James F. Gerald din *Memoriile* sale, Wilhelm al II-lea a socotit că a sosit momentul culminant al acțiunii sale în Europa Centrală după uciderea lui Franz Ferdinand, căci Franz Joseph, apropiindu-se de sfârșit fără să mai aibă un succesor demn la tron, moștenitoarea Austro-Ungariei nu putea fi decât Germania. Dacă succesiunea s-ar fi deschis, Carol al IV-lea trebuia să renunțe la titlul de împărat, luându-1 numai pe

acela de rege sau de mare duce al Austriei. Ungaria și Cehia și-ar fi văzut îndeplinire idealurile autonomiste, dobândind câte un rege propriu, ales dintre numeroșii principi germani, sau, și aceasta ar fi fost preferabil, dintre fiii lui Wilhelm al II-lea. Acesta ar fi domnit peste toată Europa Centrală, ca împărat unic, reamintind timpurile glorioase ale lui Carol cel Mare[11].

Presupunerile ambasadorului american sunt confirmate și de faptul că, după înfrângerea României și scoaterea ei din luptă, voind să se impună abdicarea regelui Ferdinand I, printre eventualii pretendenți la tron se numărau, alături de candidații susținuți de Austro-Ungaria, și fiii lui Wilhelm al II-lea[185 186 187].

Acțiunea diplomatică prin care Germania urmărea să înlocuiască un Hohenzollern loial patriei de adopțiune printr-un Hohenzollern dedicat exclusiv cauzei pangermaniste, nefiind destul de lămurită de istorici, vom fixa etapele principale ale dezvoltării crizei constituționale din 1918.

La 15 decembrie st.n. 1917 Rusia era scoasă din luptă prin armistițiul pe care nou instauratul regim bolșevic îl încheia cu Puterile Centrale. Armistițiul general rusesc trebuia să cuprindă și forțele generalului Scerbacev de pe frontul Moldovei. Spre a preîntâmpina ruptura

frontului în momentul retragerii ruse, România încheia la 9 decembrie st.n. 1917 armistițiul de la Focșani.

La 29 ianuarie/11 februarie 1918, Ionel Brătianu, care în dorința de a câștiga timp practicase și acum ca și în timpul neutralității politica tergiversării, lasă locul generalului Averescu ca să trateze încheierea unei păci separate a cărei responsabilitate nu voia să și-o asume. A doua zi după constituirea cabinetului Averescu, trimite la București o

185[1(1] Ch. Andler, *op. cit.,* p. 98
186 P. P. Negulescu, *op. cit.,* p. 34
187 R. W. Seton-Watson, *op. cit.,* p. 565

comisie compusă din Papiniu, colonelul Ressel și maiorul Mitilineu, fiecare cu o misiune specială și anume: Papiniu trebuia să obțină amânarea armistițiului cu 20 de zile, Ressel trebuia să pună la cale o întâlnire Mackensen-Averescu și Mitilineu trebuia să ia contact cu oamenii politici din București. Delegații raportau lui Averescu (2 februarie 1918) că atât Carp cât și Lupu, Nenițescu, Beldiman și Virgil Arion sunt pentru îndepărtarea regelui de la tron[188] [189].

Amănunte asupra tratativelor dintre delegații lui Averescu și conservatorii din București ne-au rămas într-un memoriu manuscris al lui D. Nenițescu. Acesta ne spune că întrevederile au avut loc la Athenee Palace, unde Lupu Kostaki a citit în numele lui P. P. Carp o declarație cu următorul cuprins: „D. P. P. Carp vă roagă să supuneți respectuos Majestății Sale că, în părerea lui, chiar dacă regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămânerea lui pe tron ar da naștere la o serie de convulsiuni care ar face dinastia imposibilă și ar îngreuia vindecarea rănilor cauzate printr-o politică fatală[1114].

La 3 februarie 1918 însuși Averescu veni pe teritoriul ocupat și întâlni pe Mackensen la Buftea și, la propunerea generalului german ca mai întâi să fie schimbată dinastia, Averescu, loial Coroanei, dă un răspuns negativ[190]. Politicienii din teritoriul ocupat erau și ei de părere că prin abdicarea regelui Ferdinand în favoarea unuia dintre fiii împăratului Wilhelm al II-lea, clauzele teritoriale ale tratatului de pace cu

România vor fi cu mult îndulcite[191]. Fruntașii conservatori

188 Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război 1914-1918,* București, 1938, p. 187 și urm.

189 Memoriu manuscris al lui D. Nenițescu

190 Alexandru Averescu, *op. cit.,* p. 292

191 Mircea Vulcănescu, *Războiul pentru întregirea neamului,* extras din *Enciclopedia României,* București, vol. I, 1938, p. 929

care fac această propunere erau inspirați chiar de cercurile din jurul lui Wilhelm, căci ei înțelegeau să lucreze direct cu Berlinul, pe deasupra și chiar câteodată împotriva sugestiilor de la Viena. Conflictul de interese între politica urmărită de Austria în sud-est și cea germană nu va întârzia să apară și în preliminariile de pace de la Buftea. Pe când doctrinarii germani arătaseră că scopul urmărit de Germania era organizarea unui vast imperiu federal al Europei Centrale, în care elementul german să aibe preponderență, Austro-Ungaria, cu veleități de independență față de politica germană, ducea o politică anexionistă pe cont propriu, revendicând Sud-Estul pentru sine. Prin urcarea pe tronul României a unuia din fiii lui Wilhelm politica de unificare a Europei Orientale sub egidă germană ar fi făcut un pas înainte.

Stere arătă cu mult entuziasm lui Alexandru Marghiloman binefacerile unei integrări a României în federația germană, pe care el o numea un proiect de alianță personală cu împăratul Wilhelm. „Am avea aci un viceregе și am avea avantajul unei guvernări căreia Australia și Canada i-au apreciat binefacerile"[192]. în tratativele pe care Beldiman le purta cu Hindenburg și Ludendorff, înlăturarea regelui fusese de asemenea hotărâtă, Beldiman urmând să devină guvernator sau cel puțin șef al guvernului[193]; încă de la 6 ianuarie 1918, Horstmann, întors de la Berlin, înștiința pe Marghiloman (4 februarie) că opoziția împotriva regelui Ferdinand nu a scăzut în capitala Germaniei. „Soluția bună ar fi ca regele să constituie singur Regența și să se retragă în concediu: tren de lux pentru Elveția, cu familia în siguranță și departe de plictiselile rușilor" spunea Horstmann[194].

Punctul culminant al acțiunii antidinastice, care trebuia să sfârșească prin integrarea noastră în spațiul Germaniei

192 Alexandru Marghiloman, *Note politice,* vol. III, *1917-1918,* București, 1927, p. 286

193 *Ibidem,* p. 292

194 *Ibidem,* p. 326

aprilie a aceluiași an. Iată cum este relatat de Marghiloman: „Carp a fost azi dimineață la Oscar Kiriacescu: «S-a sfârșit! Regele va fi detronat, prințul loachim de Prusia e urmașul lui și se va face o pace germană în locul păcii austriece care s-a proiectat». Colonelul Kontz, care se afla la mine, e în curent cu aceasta. De altfel aceste vorbe umblă prin tot orașul. Doamna Candiano, speriată, vine la Ploiești; Nazarie răspândește aceleași vorbe, cu suplimentul că ni se înapoiază Dobrogea și granițele Transilvaniei"[195].

Și Ion Lupaș vorbește despre proiectul acelorași personalități de a detrona pe suveranul întregitor, datându-1 însă cu un an în urmă, adică în 1917, și urmărind de data aceasta anexarea României la monarhia bicefală. în primăvara anului 1917, câțiva aderenți ai Puterilor Centrale (Alexandru Beldiman, Constantin Stere, Alexandru Vaida) făuriseră împreună cu contele Czemin, ministrul de Externe al Austro-Ungariei, planul pentru detronarea regelui Ferdinand și anexarea României la monarhia habsburgică. Lipsa de loialitate față de regele Ferdinand a unora dintre conservatori a făcut obiectul unui proces politic judecat de Curtea Marțială a Corpului II de Armată din București, după primul război mondial. S-a discutat dacă a fost vorba de o trădare a cauzei naționale, sau numai de un greșit calcul politic, atunci când conservatorii germanofili, vizând victoria armelor Puterilor Centrale, căutau să împiedice mutilarea teritoriului național prin înglobarea întregii României în Austro-Ungaria sau prin acceptarea unui rege german la București; în orice caz Marghiloman scria în testamentul său: „Am greșit poate mai des decât socotesc, dar gândul mi-a fost totdeauna curat și mi-am iubit țara“[196].

Când, spre fericirea noastră, războiul mondial luă din nou

195 *Ibidem,* p. 471

196 Alexandru Marghiloman, *Note politice,* vol. V, *1920-1924,* București, 1927, p. 212

o întorsătură favorabilă, proiectul acesta căzu, ca și cele asemănătoare dinaintea sa, și cu timpul fu dat uitării.

În 1932 însă, d. Vaida Voevod, sesizat de pasajul pe care d. I. Lupaș îl strecurase în manualul său școlar de *Istoria Românilor,* contestă că ar

fi discutat vreodată cu politicienii din București răsturnarea dinastiei române și integrarea României în monarhia austro-ungară, cerând lămuriri publice lui Ottokar von Czemin, spre a restabili adevărul istoric. Contele Czemin, îi răspunde astfel: „Constat adevărul, precizând că între reprezentanții Puterilor Centrale au existat în mod trecător asemenea planuri în discuții intime, însă dvs. nu ați avut niciodată de a face câtuși de puțin cu așa ceva"[197]. Chiar Czemin se gândise să ceară regelui Ferdinand I, în numele Puterilor Centrale, să abdice atunci când avusese loc întâlnirea între guvernul român și ministrul austriac, din gara Răcăciuni. După cum însuși mărturisea în Camera austriacă (la 3 octombrie 1918), nu a făcut acest lucru de teamă ca nu cumva regele, voind să-și salveze situația, să nu se pună iar în fruntea armatei sale și să prelungească astfel războiul[198]. Se pare că și împăratul Carol era împotriva răsturnării lui Ferdinand, cerută mai ales de Berlin, pe motiv că ideea monarhică nu ar avea nimic de câștigat prin înlăturarea suveranului român și fiindcă anexarea României la Austro-Ungaria nu ar fi găsit o primire favorabilă în România[199].

Deci, nici în preliminariile păcii de la Buftea, semnată de d. C. Ar- getoianu la 20 februarie/ 5 martie 1918, nici în tratatul de pace de la 24 aprilie / 7 mai 1918 nu s-a recurs la aceste soluții. La Buftea cercurile militare din jurul lui Mackensen susțineau că Germania are nevoie de un stat român puternic în flancul Rusiei, pe când Czemin urmărea divizarea României între Austria, Bulgaria și Rusia și reducerea noastră la un stat fantomă ce ar stăpâni Delta

197 „Adevărul", an. 45, nr. 14.780
198 C. Xeni, *op. cit.,p.* 196
199 R. W. Seton-Watson, *op. cit.,* p. 572

Dunării[200].

Nici situația Austriei nu era în acest timp dintre cele mai fericite. După o domnie de 68 de ani, Franz Joseph închisese ochii la 21 noiembrie 1916. Noul domnitor, Carol al IV-lea de Habsburg, e ultimul împărat al Austriei și rege al Ungariei. Simțind înfrângerea ce se apropia, el își propune să desfacă alianța cu Germania și să încheie o pace separată. Wilson, răspunzând propunerilor de pace ale Austriei, se

mulțumea cu promisiunea de independență numai pentru Boemia, Slovacia și Croația, celelalte naționalități continuând conviețuirea în dubla monarhie, ce urma să se reorganizeze pe baze federale. Și Marea Britanie, prin glasul autorizat al lui Lloyd George, susținea o Aus- tro-Ungarie federală, atunci când se spunea că „disoluția Austro-Ungariei nu face parte din scopurile noastre de război, dar e natural că trebuie să fie acordate guvernări autonome acelor naționalități din Austro-Ungaria care le-au dorit atât de mult“[201].

Naționalitățile înclinau încă pentru o înțelegere federală, ca cehii, care, prin deputatul Stanek declarau în *Reichsrat* (30 mai 1917) că sprijină transformarea Austro-Ungariei într-un stat federal în care slovacii și cehii să formeze o singură unitate politică. De asemeni KoroSec citea o declarație la clubul iugoslav, în care adera la o Austro-Ungarie federală, cu condiția ca slavii de Sud să constituie un singur stat.

Tratativele de pace ale lui Carol al IV-lea nu au fost încununate de succes, deoarece el urmărea o pace generală, care să asigure imperiului integritatea, pe când Aliații voiau să obțină o pace separată, care să scoată numai Austro-Ungaria din luptă, acordând unor naționalități independența,

200 Mircea Vulcănescu, *op. cit.,* p. 929

201Florin Codresco, *La Petite Entente,* vol. I, p. 105

iar altora numai autonomia.

Trăgând consecințele politicii pacifiste infructuoase inaugurate în 1916, ministrul de Externe Ottokar von Czemin demisionează în urma unei polemici avute cu Clemenceau asupra acestei chestiuni. In oficiosul său „Reichspost" Czernin dădea însă o altă explicație retragerii sale, anume neînțelegerile cu Germania asupra viitorului dinastiei române; acesta nu putea fi însă motivul real al demisiei.

A doua mare directivă din timpul scurtei domnii a lui Carol al IV-lea a fost, ca și prima, destinată eșecului și privea acordarea autonomiei locale naționalităților din imperiu. Urmând exemplul dat de Franz Ferdinand, de ai cărui colaboratori se și înconjurase, Carol al IV-lea voia să transforme Austro-Ungaria într-o federație. Dar propunerea sa de la 18 octombrie 1918 venea prea târziu, atunci când naționalitățile, încredințate că vor putea să obțină prin propriile lor puteri

independența, refuzau să mai dea ascultare autorității centrale. Este vorba deci de o schimbare de roluri, împăratul propunând acum federalismul și naționalitățile, mai sigure pe ele decât oricând, refuzându-1.

Astfel, încă de la 6 ianuarie 1918, deputății cehi reuniți în adunare constituantă cereau un stat cehoslovac independent; chiar fostul federalist Stanek declara în Camera de la Viena (2 octombrie 1918) că guvernul Majestății Sale nu va putea acorda niciodată cehilor ceea ce ei doresc.

în fața mișcării de eliberare de sub jugul dualist, împăratul, voind să mai salveze ceea ce era posibil din imperiul intrat în dezagregare, declara în Consiliul de Coroană, la 15 octombrie 1918, că va acorda fiecărui popor dreptul de a se organiza pe baze naționale, în cadrul federației habsburgice. Dar Wekerle, primul-ministru maghiar, nu vrea să cedeze nici în ultimul moment și, continuând politica de autoritate, comunică Austriei că o va înfometa, interzicând exportul alimentelor spre Viena, dacă se părăsește regimul dualist.

Ca urmare a presiunilor maghiare, în manifestul imperial de la 18 octombrie 1918 se fac concesii Ungariei, spunându-se că se recunoaște dreptul de organizare pe baze naționale „fără ca integritatea țărilor Sfintei Coroane ungare să poată fi atinsă"[202].

Este adevărat că politica maghiară a acestui timp cunoaște și o excepție în persoana contelui Karolyi Mihăly, membru al Partidului Independent Maghiar, ginerele lui Andrăssy, francofil, care militase în favoarea păcii cu Aliații. Ajuns prim-ministru al Ungariei (octombrie 1918), el reia planurile unei federații danubiene pe care Lajos Kossuth le elaborase în exil. Milan Hodza crede că și M. Karolyi este numai în aparență un democrat radical și un federalist, căci, în fond, el urmărea, ca și înaintașul său de faimă europeană, menținerea integrității teritoriale a Ungariei Mari[203]. Totuși, faptul că s-a înconjurat de personalități cu vederi largi, ca filosoful radical Oszkar Jăszi și că va fi silit să pără-

sească Ungaria, unde e considerat trădător, pentru a trăi în străinătate, ne face să-l considerăm o excepție în mișcarea politică maghiară.

în Cabinetul republican al lui Kârolyi, căci acesta e republican ca și Kossuth, ajungând chiar președinte al republicii maghiare, ministru al Naționalităților este însuși Oszkăr Jăszi. Acesta propune românilor ca teritoriul Ungariei să fie împărțit în cantoane naționale, ca în Elveția, propunere ce este respinsă de luliu Maniu[204].

Dar mișcarea de emancipare a naționalităților nu mai putea fi oprită prin momelile de ultimă oră ale austro-maghiarilor. La 18 octombrie se făcea auzită în parlamentul maghiar vocea deputatului român Al. Vaida Voevod, care în

202 I. Lupaș, *La desagregation de Ia monarchic austro-hongroise,* p. 460

203 Milan Hodza, *op. cit.,* p. 71 și urm.; Al. Marghiloman, *op. cit.,* vol. IV, *1918-1919,* București, 1927

204 R.W. Seton-Watson, *op. cit.,* p. 594; George Moroianu, *op. cit.,* p. 1468

protestele Camerei declara: „După suferințe și lupte de veacuri, națiunea română din monarhia austro-ungară așteaptă și pretinde afirmarea drepturilor sale inalienabile și imprescriptibile la o viață națională integrală"[205].

Manifestarea de independență a românilor este urmată de o manifestare similară din partea slavilor din Sud, care la 19 octombrie, în manifestul de la Zagreb, cereau un stat independent pentru teritoriile locuite de sârbi, croați și sloveni.

La 28 octombrie 1918 Comitetul revoluționar ceh punea stăpânire pe Praga, în timp ce polonii din Galiția se uneau cu Polonia.

în sfârșit, la 30 ale aceleași luni, în Ungaria punea mâna pe putere Partidul Revoluționar Maghiar, iar Slovacia se unea cu Boemia.

în fața imperiului intrat în descompunere, Carol al IV-lea, prin manifestul din 11 noiembrie 1918 anunță că „a renunțat vremelnic la orice participare în conducerea treburilor publice". Carol al IV-lea și ceilalți membri ai dinastiei de Habsburg sunt expulzați din Austria și averile lor sunt sechestrate, în baza legii din 3 aprilie 1919. El va muri în exil în 1922 (în insula Madeira), după ce încercase în 1921 să-și recâștige tronul.

*

Prin încheierea tratatelor de la Saint-Germain (10 septembrie 1919) și de la Trianon (4 iunie 1920), care consfințeau dezmembrarea

monarhiei dualiste și instaurarea statelor naționale în centrul Europei, un nou capitol din istoria federalismului danubian se închide. De la proiectul lui Ignatie Martinovici a trecut deci peste un secol de gândire federală, aplicată de regiunea restrânsă a Dunării de Jos.

în articole de presă, în lucrări politice, în convorbiri

205 Ioan Georgescu, *Viața politică a Românilor din Ardeal și Bucovina,* p. 791

diplomatice, în conspirații revoluționare și, în sfârșit, în corespondențe particulare, s-a dezbătut problema federației Dunării sub cele mai variate aspecte, fără ca sămânța federală să dea vreun rod pe solul dunărean. Autorii sunt unanimi în a recomanda acestei părți a lumii adoptarea unei soluții federale, fără însă ca vreunul din ei să fie federalist sincer. Căci federalismul danubian a fost numai o mască sub care s-a ascuns gândul de independență națională al italienilor, românilor, cehilor, croaților, slovenilor, slovacilor și polonilor, un scut sub care politica maghiară voia să-și realizeze visul imperialist de dominare și un drog prin care Austria decadentă credea că își poate lungi zilele.

CAPITOLUL VII

MICA ÎNȚELEGERE (1920-1930)

Realizarea statului național înseamnă un mare triumf al dreptății popoarelor. Dar viața politică internațională nu va cunoaște o încetinire de ritm în urma împlinirii idealului național. învinșii rămân cu privirile în urmă, regretând trecutul, pe care voiesc să-l reînvie prin abilitate diplomatică, sau chiar pe calea armelor. învingătorii caută prin alianțe să se opună coaliției revizioniste și să-și asigure stăpânirea asupra teritoriilor atât de greu dobândite.

Prevăzător, Take Ionescu propunea ca la Conferința păcii, România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Grecia și Polonia să se prezinte ca un singur bloc, care și-ar fi putut susține cu mai multă autoritate revendicările. în acest scop, Take Ionescu purta în 1918 discuții cu Pasic, Benes și Venizelos, la Londra și Paris. Blocul oriental al lui Take Ionescu trebuia să se întindă de la Marea Baltică până la Marea Egee și ar fi devenit, cu cele 75 000 000 locuitori ai săi, una dintre principalele puteri europene. Blocul statelor mici din răsăritul Europei trebuia să contrabalanseze influența blocului germano-maghiar din vest și să izoleze Rusia sovietică, prin celebrul cordon sanitar al statelor de la frontiera vestică a Rusiei, spre a împiedica propagarea revoluției ruse în restul Europei. El propunea ca un singur tratat de alianță să lege toate cele cinci state răsăritene într-o federație balto-egeică. în concepția sa, cunoscută din manifestul adresat țării în 1919, în calitate de președinte al Partidului Democrat pe care voia să-l înființeze, din articolul publicat în 1921 în „Eastern Europe[14] și din alte articole și discursuri, cele cinci

state trebuiau să-și garanteze mutual fruntariile,

să aibă o politică externă comună și o instrucție militară și armament comun.

Dillon, vorbind despre proiectul lui Take Ionescu, spunea că „acest bărbat de stat cu vederi largi a compus un plan genial, atât pentru realizarea intereselor statelor mărite după război, cât și pentru întărirea păcii pe continent și în special în centrul și orientul european".

Proiectul lui Take Ionescu nu s-a putut totuși realiza, căci pe lângă faptul că stârnea ostilitatea URSS și a germano-maghiarilor, a căror influență își propunea s-o combată, se mai izbea și de neînțelegerile dintre coparteneri, care își disputau unele teritorii „ca Banatul (românii și iugoslavii) și Jaworzno (cehii și polonii)"[1].

Dar manifestațiile tot mai zgomotoase ale asociațiilor maghiare pun pe gânduri pe beneficiarii tratatului de la Trianon. Ungaria număra 350 000 de conaționali în Iugoslavia, 600 000 în Cehoslovacia și 500 000 în România și își organizează centre de propagandă și spionaj la Miskolc și Gybr pentru Cehoslovacia, la Pecs, Kaposvăr și Szeged pentru Iugoslavia și la Szombathely pentru Austria[206 207].

Mai mult chiar, în ziua în care plenipotențiarii maghiari semnau tratatul de pace de la Trianon, Kokovszky, președintele adunării naționale maghiare, declara că „ne separăm, dar nu pentru totdeauna"[208].

Spiritului revanșard maghiar neputându-i-se opune blocul balto- egeic al lui Take Ionescu, Eduard BeneS propune să se

206 Romulus Seișanu, *op. cit.,* p. 320 și urm.; C. Xeni, *op. cit.,p.* 461 și urm.; Florin Codrescu, *op. cit.,* vol. I, p. 153 și urm.

207 A. Muset, *La Petite Entente,* p. 13

208 *Idem,* p. 13

ajungă la o înțelegere restrânsă, în trei parteneri, adică între Cehoslovacia, Iugoslavia și România. Astfel se ajunge la semnarea primei convenții defensive, ceho-iugoslavă, la 14 august 1920, care va sta la baza înțelegerii regionale cunoscută sub numele de Mica înțelegere.

Mica înțelegere (La *Petite Entente, Piccola Intesa)* își împrumută numele de la Marea înțelegere a puterilor din Apus și de la alte antante cunoscute istoriei diplomatice. Dar nașul ei nu este, cum credea

N. lorga, unul din făuritorii înțelegerii, românul Take Ionescu[209], ci chiar un adversar al înțelegerii româno-sârbo-cehe: ziarul maghiar „Pești Hirlap“. Ziarul budapestan dădea în derâdere acest nume înțelegerii tripartite ce se punea la cale, într-un comentariu din februarie 1920, dar cei vizați n-au întârziat să-și transforme porecla în renume. Denumirea de Mica înțelegere e lansată în lumea diplomatică de Eduard Beneă și a făcut carieră.

Originile Micii înțelegeri nu trebuiesc căutate în trecutul prea apropiat, căci ea nu s-a născut ca o construcție abstractă, gata înarmată, din mintea făuritorilor ei, ca în miturile elenice, ci a cunoscut o lungă perioadă de gestație al cărei început trebuie pus cel puțin în anul revoluționar 1848.0 conviețuire multiseculară a celor trei naționalități părtașe ale Micii înțelegeri, în sânul apusului Imperiu austriac, le-a învățat să se cunoască în suferințe și lupte comune pentru înfăptuirea idealului comun al emancipării naționale. Românii, croații și slovacii erau legați prin comunitatea de destin, pe care au înțeles să nu-1 suporte pasiv, ci să și-1 croiască după morala dreptului ginților. încă de la 26 aprilie 1849 colaborarea dintre reprezentanții celor trei națiuni oprimate se vădea în memoriul comun pe care îl înaintau împăratului Austriei[210]. Colaborarea româno-slovaco-sârbă se adâncește cu timpul și congresul

209 N. lorga, *Istoria Românilor,* vol. X, p. 434

210 Vezi p. 8 a acestei lucrări

naționalităților nemaghiare ținut la Budapesta în august 1895 este o demnă prefațare a Micii Antante. Prezida aci G. Pop de Băsești, reprezentantul românilor, și participa Mihailo Polit din partea sârbilor și Pavol Mudron din partea slovacilor[211]. în 1906 se înființează, chiar de către deputății acelorași naționalități, „Clubul naționalităților oprimate[14], la care participă sârbul Mihailo Polit, slovacii Milan Hodza și Pavel Blaho și românii luliu Maniu și Vaida Voevod[212 213].

Chiar înaintea lui Take Ionescu, vorbise în diverse articole de presă, memorii și conferințe la Sorbona sau la King's College (19 octombrie 1915) despre posibilitatea unirii statelor mici din Europa Centrală,

într-un „tip de federație mai larg și mai suplu" Tomăă Garrigue Masaryk, profesor la Universitatea din Praga și conducătorul Partidului Popular Ceh. Acest elev al lui Kălnoky, care privise pe vremuri, în *Weltrevolution,* Austria federală numai ca o formulă tranzitorie, până la înfiripareа statului independent ceh, nu va vedea nici în Mica înțelegere o creație definitivă, statică; sociologul Masaryk, devenit primul președinte al statului cehoslovac, o va voi numai ca o etapă spre realizarea unei înțelegeri generale a statelor mici.

Dar părinții legitimi ai Micii înțelegeri, pe care istoria îi recunoaște ca atare, sunt fără îndoială Take Ionescu și Eduard Beneă. Pe monumentul ridicat în centrul Bucureștiului în onoarea lui Take Ionescu [I] sculptorul francez E. Dubois nu a uitat să figureze, pe lângă alegoria Tisa, pe lângă soldații pe care verbul politicianului român îi conducea la luptă și figura alegorică a Păcii, și sub chipul Micii înțelegeri, trei tinere fete, reprezentând cele trei tinere state pe care diplomatul Take Ionescu reușise să le înfrățească.

De fapt Take Ionescu nu pierduse niciodată speranța că Mica înțelegere va deveni în timp, dintr-o înțelegere

211 Ion Georgescu, *op. cit.,* p. 789
212 Florin Codresco, *op. cit.,* vol. I, p. 148

tripartită, o antantă a cinci state, prin aderarea Poloniei și Greciei la nucleul ceho-sârbo-român. Ajungând ministru de Externe în cabinetul Averescu, el încheie la 23 aprilie 1921 convenția defensivă dintre Cehoslovacia și România, urmată la 7 iunie același an de convenția iugoslavo-română.

Celălalt mare promotor al Micii înțelegeri a fost Eduard Beneă, care timp de o decadă (1918-1928) a condus politica externă a Cehoslovaciei, succedând în cele din urmă lui Masaryk la președinția republicii. Beneă declara că a început încă din 1919, la Paris, conversații cu reprezentanții Iugoslaviei în vederea încheierii unei înțelegeri între cele două țări, care să stea la baza Micii înțelegeri[214]. Și în concepția politică a lui Eduard Beneă, ca și în concepția lui Take Ionescu sau Tomăă Masaryk, Mica înțelegere trebuia să fie numai un prim popas pe drumul unei realizări grandioase. Beneă voia cât mai multe acorduri

prietenești între statele europene, ca prin această rețea a tratatelor de amiciție să se ajungă la o înțelegere continentală.

Creatorii Micii înțelegeri s-au arătat partizanii unor antante largi, cuprinzând chiar întreaga Europă, dar au fost ostili încercărilor de organizare a unei federații danubiene, care ar fi reconstituit de curând decedata monarhie dualistă.

„Confederația danubiană, spunea Eduard Beneă, nu se va face pentru zece motive: primul este că statele nu vor, al doilea... și mai trebuie să continui?"[215].

Cu altă ocazie, tot Eduard Beneă declara: „Nu putem să acceptăm o atare combinație, căci o confederație danubiană înseamnă reconstituirea Ungariei în frontierele sale istorice"[216]. Ministrul de Externe al Cehoslovaciei spunea, în

214 Eduard Benes, *Cinq annees de politique exterieure,* p. 13

215 Florin Codrescu, *op. cit.,* vol. I, p. 329

216 *Ibidem,* p. 170

urma semnării tratatului de la Belgrad, că este fericit că a putut dovedi celor care visau o federație danubiană că statele din centrul și sud-estul Europei se pot înțelege pe cale directă.

Unitatea statelor membre ale Micii înțelegeri s-a vădit prima dată în energia cu care s-au opus restaurării Habsburgilor în Ungaria. De două ori fostul rege al Ungariei, Carol al IV-lea, a încercat să-și recâștige tronul, susținând că nu abdicase niciodată formal, ci numai renunțase temporar la exercitarea prerogativelor regale. Prima dată, la 26 martie 1921, Carol al IV-lea, însoțit de contele Erdeley, descinsese la Szombathely și, câștigând de partea sa pe generalul Lehăr, amenința, în fruntea a 30 000 de soldați, să cucerească Budapesta. Numai în urma unui ultimatum din partea Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României, Carol al IV-lea renunță la această întreprindere și părăsește Ungaria la 5 aprilie. Cu această ocazie, deși convenția cu România nu era încă semnată, cele trei state se consultă și iau hotărâri comune de o mare importanță. Pentru a doua oară, la 20 octombrie 1921, ex împăratul Carol cu soția sa Zita își fac apariția la Szombathely și, după ce numește prim-ministru pe Kokovszky și atrage de partea sa pe generalul Hegediis, comandantul trupelor din regiunea Șopron, înaintează în fruntea armatei spre Budapesta, având mai multe ciocniri cu trupele

rămase credincioase regentului Horthy. La 22 octombrie Beneă notifica celorlalte puteri că prezența lui Carol al IV-lea pe solul Ungariei constituie un „casus belli" și declara mobilizarea parțială, fiind urmat în aceste măsuri de Iugoslavia și România. în urma cererii Conferinței ambasadorilor de a expulza de pe teritoriul ei pe fostul împărat, regele și suita sa erau transportați (27 ianuarie 1921) la mănăstirea Tihany. La 1 noiembrie e îmbarcat pe un monitor britanic cu destinația Madeira, unde și muri peste puțin timp (1 aprilie 1922)[217].

Cele două tentative de reînscăunare ale lui Carol al IV-lea

217 G. Plastara, *Manual de drept internațional,* p. 232

au contribuit într-o oarecare măsură la fortificarea Micii înțelegeri, căci timida organizație care se înfiripa a putut cu acest prilej constata că există pericole comune pe care numai o acțiune concertată le poate înlătura.

Pericolul în speță nu-1 reprezenta întoarcerea Ungariei la monarhie, pe care de altfel nici nu se gândea s-o părăsească atunci când adoptase provizoratul prelungit al regenței, ci dinastia Habsburgilor și tot trecutul ei atât de greu de uitat pentru foștii robi.

Mai mult decât atât, partidul legitimist maghiar mai susținea și periculoasa teză că suveranitatea fostului rege Carol, care nu abdicase niciodată de la tron și care nu semnase nici un tratat de pace, se întindea și asupra tuturor teritoriilor desprinse coroanei Sfântului Ștefan. Pentru restabilirea păcii în Europa Centrală trebuia ca această falsă argumentare juridică să fie părăsită de Ungaria. La insistențele Micii înțelegeri, Ungaria convoacă o adunare națională, care, la 6 noiembrie 1921, anulează drepturile lui Carol al IV-lea și ale dinastiei de Habsburg în Ungaria. Prin aceasta problema Habsburgilor nu era definitiv închisă căci criza prelungită ce va cunoaște în curând Austria va reînvia mitul legitimist. Puțin a lipsit ca arhiducele Otto de Habsburg să nu recâștige tronul străbunilor, în Austria de data aceasta.

Intrând în arena internațională cu un succes atât de categoric ca cel obținut de chestiunea Habsburgilor, Mica înțelegere părea destinată unui rol de prim rang în viața internațională. Sub această lumină felicitările pe care Briand le adresa lui Take Ionescu erau mai mult

decât o simplă politețe, atunci când spunea: „Pe când noi după război n-am realizat nimic, Dvs. ați realizat în adevăr ceva important"[218].

218 C. Xeni. *op. cit.,* p. 473

în prima sa formă, așa cum a rezultat în urma tratativelor dintre E. BeneS, T. Ionescu și M. Nincic, Mica înțelegere apare ca o alianță defensivă realizată prin mijlocirea a trei convenții bilaterale cu caracter defensiv, dublate de trei convenții militare și anume:

1. Convenția ceho-iugoslavă, semnată la Belgrad la 14 august 1920 2. Convenția ceho-română, semnată la București, la 23 aprilie 1921 3. Convenția româno-iugoslavă, semnată la Belgrad la 7 iunie 1921.

Conținutul și scopul acestor tratate erau identice. Se prevedea anume că în cazul unui atac neprovocat din partea Ungariei, cealaltă parte va veni în ajutorul victimei agresiunii (art. 1), în convenția româno-iugoslavă adăugându-se aceeași obligațiune de apărare comună și în cazul unui atac neprovocat din partea Bulgariei. Aceste convenții urmăreau deci în primul rând apărarea tratatelor de la Trianon (4 iunie 1920) și de la Neuilly-sur-Seine (27 noiembrie 1919) căci apărarea tratatelor era condiția *sine qua non* a menținerii păcii. Chiar în preambulul convențiilor, statele semnatare făceau mărturisirea credinței lor pacifiste, arătându-și adeziunea la principiile Pactului Societății Națiunilor, atunci când spuneau: „Bine hotărâți a păstra pacea dobândită cu prețul atâtor sacrificii și prevăzută prin pactul Societății Națiunilor, precum și ordinea stabilită prin tratatul încheiat la Trianon... etc."

Prin articolul 3 al acestor convenții, libertatea de a contracta alianțe era restrânsă statelor semnatare, fiind condiționată de avizul prealabil al celorlalți cocontractanți, iar prin articolul 4 guvernele se obligau să se sfătuiască în privința problemelor de politică externă care se refereau la Ungaria, respectiv și Bulgaria, în convenția româno-iugoslavă.

Chiar de la apariția sa, Mica înțelegere depășea cadrele unei simple alianțe, din moment ce aducea atingeri atât de serioase suveranității externe a statelor membre, ajungând nu numai la o apărare comună, pe care convențiile militare urmau să o statornicească, dar chiar la o

politică externă identică. Convențiile militare nu au întârziat să fie semnate și anume: cea româno-cehoslovacă la 2 iulie 1921; cea ceho-iugoslavă la 1 august 1921 și cea româno-iugoslavă la 23 ianuarie 1922. Ele erau încheiate, ca și convențiile politice, pe o durată de doi ani. în 1923 durata convențiilor politice a fost prelungită pe termen de trei ani și apoi, în 1929, durata validității lor s-a ridicat la cinci ani. în prima fază a activității sale, cuprinsă între anii 1920 — data creării sale — și 1933, data semnării protocolului de la Geneva, Mica înțelegere apare mai ales ca un organ de apărare împotriva pretențiilor maghiare. Ea trebuia să asigure pacea Europei Centrale prin garantarea integrității teritoriale și intangibilității tratatelor în această parte a lumii. Mica înțelegere a fost nu numai un element de ordine, ci și un element ponderator, cu funcția de a asigura echilibrul european, greu zdruncinat prin dispariția imperiului bicefal. Ea și-a îndeplinit cu succes misiunile încredințate până când, în marea criză politică a Europei, declanșată de apetitul teritorial al dictaturilor, s-a prăbușit o dată cu instituția din Geneva și cu alte alianțe care în momentul suprem n-au mai putut funcționa.

în prima etapă a existenței sale, politica externă a Micii înțelegeri poate fi caracterizată astfel: tendința de a atrage în orbita sa Grecia și Polonia, o poziție contrară revizionismului maghiar, mișcării legitimiste și anschlussiene austriace; fidelitate tratatelor de pace, pactului Societății Națiunilor și Franței, ca gardiană a tratatelor și libertatea statelor membre de a-și fixa atitudinea față de Rusia revoluționară.

Am văzut cum creatorii Micii înțelegeri consideraseră cele trei acorduri politico-militare numai ca un început, rămânând ca și alte state, cu interese identice de apărare a fruntariilor, să adere la sistemul defensiv organizat inițial în trei. Take Ionescu socotea tratatul sâr- bo-grec din 19 mai 1919 ca parte integrantă din alianța defensivă a Micii înțelegeri care trebuia completat cu tratatele similare greco-român și greco-ceh.

Cât despre Polonia, ea a fost ținută în curent cu lucrările

conferințelor Micii înțelegeri. La conferința din București (20-24 februarie 1922), Polonia e reprezentată prin ministrul său de acolo, Ukraynski,

la conferința de la Belgrad (8 iunie 1922) prin ministrul Ekenski, la conferința de la Praga (27-28 august 1922) prin Erazm Piltz, în calitate de observator și așa mai departe. Deja un tratat de asistență mutuală militară, în cazul unui atac neprovocat din partea Rusiei, fusese semnat de prințul Sapieha și Take Ionescu la 3 martie 1921 și reînnoit la 26 martie 1926 de Ion Duca și Wielowieski. Urmând cu tenacitate planul său, Take Ionescu media și o înțelegere ceho-polonă, care nu s-a putut realiza încă până astăzi, din cauza litigiului asupra regiunii Teschen. In afară de acest diferend teritorial, care răcise relațiile dintre Praga șiVarșovia, mai existau și alte nepotriviri între direcția politicii externe poloneze și cea cehă. Polonia declarase prin ministrul său de Externe, principele Sapieha, că este gata să garanteze tratatele de la Saint-Germain și Trianon, cu condiția ca și ei să i se garanteze tratatul de la Riga (18 martie 1921). Polonia căuta mai ales aliați care să-i asigure frontiera orientală, în timp ce Cehoslovacia rusofilă era ostilă oricărui conflict cu URSS, chiar dacă Polonia s-ar fi găsit în legitimă apărare. In sfârșit, un ultim punct de dezacord între Polonia și întreaga Mică înțelegere o constituiau relațiile cordiale dintre Varșovia și Ungaria, împotriva căreia Mica înțelegere se înălțase în primul rând.

Față de nici un stat politica Micii înțelegeri nu a fost mai consecventă, de la creare până la dispariția ei, ca față de Ungaria, căci și maghiarii în tot acest răstimp au cântat numai pe o singură coardă: aceea a revizionismului. Apologetul revizionismului maghiar a fost contele Bethlen. Trecând prin toată gama lamentărilor împotriva tratatului de

la Trianon ce pedepsea „o pretinsă nedreptate[44], el ajungea la amenințări, atunci când afirma că tratamentul insuportabil aplicat de Mica înțelegere minorităților maghiare va conduce la un război inevitabil. Și Mica înțelegere se va dovedi până la marea criză europeană un instrument eficace de apărare împotriva pretențiilor maghiare.

Politica Micii înțelegeri față de Bulgaria revizionistă nu s-a deosebit prea mult de politica de intransigență practicată față de Ungaria.

Mica înțelegere a fost un apărător sincer al independenței Austriei, opunându-se atât restaurării Habsburgilor, care ar fi însemnat o reîntoarcere la un imperialism perimat cât și Ansch/uss-ului, care ar fi crescut peste măsură puterea Germaniei în Europa Centrală, constituind o amenințare nu numai pentru Cehoslovacia încercuită, ci pentru întreg Sud-Estul.

în timp ce prinosul de recunoștință al celor trei state succesorale se îndrepta spre Franța, care de la Napoleon al III-lea nu părăsise politica de susținere a statului național, relațiile cu Italia erau mai degrabă reci, căci acest stat latin se temea la început de o presiune slavă exercitată prin intermediul Micii înțelegeri asupra Mării Adriatice, iar mai târziu sub regimul fascist devine susținătoarea revizionismului maghiar, chiar împotriva fraților de sânge latin.

în sfârșit, politica cea mai șovăielnică a avut-o Mica înțelegere față de noua republică socialistă sovietică. în timp ce Iugoslavia, și mai ales Cehoslovacia, ambele slave, se arătau rusofile, România, vecina directă a marii republici, avea nu numai litigii teritoriale cu aceasta, ci se temea și ca propaganda comunistă să nu pătrundă pe teritoriul ei. în aceste condițiuni Mica înțelegere a dat deplină libertate membrilor ei de a-și lua atitudinea pe care o vor crede cea mai indicată față de Rusia sovietică.

Aceasta a fost poziția Micii înțelegeri în câmpul politic european până la 16 februarie 1933 când, la Geneva, se dă o nouă organizare acestei antante, depășindu-se scopurile pentru care fusese inițial creată.

NOTELE EDITORULUI

I. Statuia lui Take Ionescu a fost distrusă de autoritățile comuniste.

CAPITOLUL VIII

STATELE DUNĂRENE ÎN FATA PLANURILOR BRIAND SI TARDIEU[9]

1.

Aristide Briand se arătase gelos de realizările Micii înțelegeri pe care le voia imitate și de marile puteri din Apus; el nu va întârzia să se pună în fruntea unei nobile mișcări de unificare voluntară a întregii Europe, asupra căreia nu ne vom opri decât spre a vedea reacția pe care a provocat-o în țările Europei danubiene. Deși de formațiune intelectuală dubioasă, unde se amestecau reminiscențe din discuțiile cercurilor socialiste și din berăriile Cartierului latin, jurnalismul și mai ales experiența vieții, Aristide Briand reușește să se impună lumii politice universale prin rarul său talent oratoric și abilitate diplomatică[1]. Atât în Franța cât și la Geneva, el va reprezenta tipul de elită al politicianului parlamentar, dotat cu o intuiție genială care va ști să se apropie de cele mai înalte concepții de politică internațională. Franța va cunoaște pe timpul lui Briand culmea gloriei și a prestigiului, fiind la un pas de a realiza o pace durabilă a lumii întregi. Ca și Michelet, Briand era de părere că Franța și Germania sunt lobii creierului european, pe care istoricul francez propunea să nu-1 separe „scalpelul

unui naționalism rău înțeles"[219] [220].

Politica federală a lui Briand se baza pe realizarea unei înțelegeri franco-germane, sincere și loiale, chiar cu riscul ca Franța să cadă sub servitutea economică a Germaniei. Prevestirile lui Fr. List din 1843, adresate germanilor, englezilor și altor popoare europene, spre a le

dezvălui primejdia expansiunii industriale americane, fuseseră înțelese și de Briand.

„Uniți-vă, spusese List, căci în mai puțin de un secol noul popor care crește pe celălalt țărm al Atlanticului va domina Europa și lu- mea“[221].

Fiind convins, ca și Saint-Simon, că din luptele intra-europene numai puterile anglo-saxone câștigă, Briand încearcă o apropiere cu fostul vrăjmaș de ieri, cu Germania[222]. El nu elimină însă din viitoarea federație Marea Britanie, așa cum propusese Coudenhove-Kalergi, ci se adresă și Angliei, care participă la toate discuțiile, adoptând însă o atitudine negativă.

Briand a fost susținut în activitatea sa federală de asociația întemeiată de Emile Borel la Geneva, în 1926, sub numele de *Federația pentru înțelegere europeană,* având în 1931 ca membri 15 state.

Pentru prima dată Briand lansează ideea federalizării Europei în- tr-un discurs ținut în fața Adunării Societății Națiunilor, la 5 septembrie 1929. Recunoscând că în noțiunile cele mai înțelepte există întotdeauna un grăunte de nebunie și curaj, Briand mărturisește că și această idee, împrumutată de la poeți și filosofi, poate părea la prima vedere temerară. „Dar dacă vom lăsa numai pe seama tehnicienilor grija de a rezolva aceste probleme, va trebui în toți anii, la fiecare adunare, să ne resemnăm să ținem foarte

219 L. Dumont-Wilden, *op. cit..p.* 214
220 P. P. Negulescu, *Destinul omenirii,* vol. II, p. 302

221 Yves Troquer, *L'union douaniere europeenne*
222 C. Greceanu, *Statele Unite ale Europei,* p. 82

frumoase discursuri și să înregistrăm cu amărăciune multe decepții"[223].

In lunga serie a discursurilor în care reprezentanții statelor membre ale Societății Națiunilor răspund propunerii lui Briand, se face remarcată atitudinea negativă adoptată de *Commonweal*th-ul britanic și de Italia, în timp ce Germania lui Stresemann și Mica înțelegere dădeau un sprijin activ acțiunii Briand.

Eduard BeneS, în numele Cehoslovaciei, arată la 9 septembrie că aderă la mișcarea federală inițiată de Briand, căci își propune un nobil

ideal pacifist și recomandă pentru atingerea acestui scop o elaborare atentă și o realizare prudentă a planului federal[224].

G. G. Mironescu, pentru România, susține că trebuie realizată în prealabil dezvoltarea normală și economică a statelor europene, căci numai astfel bazele colaborării federale vor fi solide[225]. în sfârșit, în urma intervenției lui Marinkovic, ministrul de Externe iugoslav, s-a luat hotărârea de a însărcina pe A. Briand cu misiunea redactării unui memorand, care să expună statelor europene dezideratele sale federale. Memorandumul era prezentat statelor europene la 1 mai 1930 având titlul: *Memorandum sur l'organisation d'un regime d'union federale europeenne.*

Pentru a calma neliniștile celor care se credeau amenințați de noul organism pe care năzuia să-l creeze, Briand, ca bun diplomat, își începe expunerea prin a declara că federația europeană nu va fi o alianță exclusivă îndreptată împotriva unei națiuni sau grupări de națiuni (aluzie la Statele Unite și Rusia) și nici nu va avea caracterul unei uniuni vamale care prin mijlocirea tarifelor prohibiționiste să se transforme într-o piață închisă altor popoare exportatoare (aluzie la Marea Britanie și Statele Unite). Diplomatul Briand

223 B. Mirkine-Guetzewitch, *L'union europeenne,* p. 34

224 *Ibidem,* p. 44
225 *Ibidem,* p. 55

se întoarce apoi să liniștească chiar pe europeni, asigurându-i, deși prea puțin convingător, că federația europeană va face dublă întrebuințare cu Societatea Națiunilor și că suveranitatea națională a statelor membre nu va fi atinsă prin participarea la federația vechiului continent.

Partea tare a memorandumului Briand, spune Makowsky, este cea negativă, în care se arată ce nu va fi federația europeană[226]; cât despre propunerile concrete, de a se crea o conferință europeană, un comitet politic permanent și un secretariat, ele nu fac decât să reducă Ia scară europeană organismele deja existente ale Societății Națiunilor.

Toate cele 27 de state europene consultate asupra memorandumului Briand au trimis răspunsul lor la Geneva prin reprezentanții acreditați pe lângă Societatea Națiunilor. Răspunsurile primite pot fi

catalogate sub două rubrici: ale statelor care au aderat cu totul la propunerile memorandumului, cum sunt Franța și țările Micii înțelegeri și răspunsurile guvernelor care fac unele rezerve politice și economice, cum sunt cele ale Germaniei și Ungariei.

Cehoslovacia arăta că a fost întotdeauna partizana unor înțelegeri internaționale regionale, după cum stătea mărturie activitatea sa în cadrul Micii înțelegeri. Ea felicita Franța pentru noul exemplu de generozitate și spirit pacific de care da dovadă, aderând în totul la propunerile memorandumului[227]. România, într-un scurt răspuns, își exprima speranța că inițiativa franceză va însemna începutul unei ere noi în viața internațională. Faptul că înțelegerea continentală urma să se realizeze în cadrul Societății Națiunilor, constituia pentru România un indiciu că la baza uniunii europene va sta respectul tratatelor și al integrității

226 W. Makowsky, *La grande federation de I'avenir,* p. 85

227Mirkine-Guetzewitch et Georges Scelle, *op. cit.,* p. 131 și urm.

teritoriale și independenței politice a statelor membre[228] [229]. Distonând cu răspunsul la fel de favorabil pe care îl da Iugoslavia[11], Ungaria preciza că nu va adera la o organizație care consideră tratatele imuabile, excluzând posibilitatea revizuirii lor.

Răspunsurile țărilor dunărene, unde tabăra revizionistă se găsea din nou în față cu cea antirevizionistă, nu puteau influența hotărâtor planul Briand. Mult mai greu atâma în cumpănă atitudinea marilor puteri, a căror ostilitate împotriva creării unui alt pol politic a condamnat la eșec federalizarea Europei. în mentalitatea engleză, Marea Britanic nu aparținea atât de mult Europei cât unui imperiu economic închis și exclusivist, o pan-Britanie care vedea în pan-Europa un concurent serios și nedorit[230]. Statele Unite se temeau ca blocul european să nu închidă porțile comerțului american, iar Rusia sovietică avea de propus Europei o federație după model propriu. în sfârșit, Italia lui Mussolini, urmărind scopuri imperialiste, căuta colaboratori pentru planurile sale agresive, iar nu un apostolat pacific, în timp ce Germania, sigură că va obține monopolul producției industriale, grație

superiorității sale tehnice, adera la propunerea lui Briand, făcând unele rezerve asupra menținerii statu-quo-ului.

Briand face un raport asupra răspunsurilor primite în fața primei conferințe europene, întrunită la 8 septembrie 1930. în discursul său își exprimă dorința ca ideea federalizării să nu ajungă un obiect de muzeu (11 septembrie 1930). Delegatul României, G. G. Mironescu, vorbind la 16 septembrie, arată că opera măreață pe care o întreprinde Societatea Națiunilor e operă de cizelare și meticuloasă perfecționare, care cere o lungă perioadă de pregătire, mai ales că Europa străbate o epocă de criză economică. După

228 *Ibidem,* p. 130
229 *Ibidem,* p. 166 și urm.
230 G. Blondel, *Les etats unis de l'Europe,* p. 380

părerea sa, pentru a ajunge să se construiască edificiul federal al Europei, trebuie să se pornească de la antantele regionale, al căror exemplu de fericită realizare îl constituie Mica înțelegere[231].

Apponyi spunea că Ungaria și-a arătat dorința de cooperare internațională, intrând în contact cu vecinii săi pentru rezolvarea unor chestiuni economice, deși pe teren politic persistă divergențe de vedere[232].

Johann Schober (Austria) spunea că țara sa apreciază colaborarea economică drept cea mai fructuoasă, căci nimeni din întreaga Europă n-a avut mai mult de suferit decât ea de pe urma fărâmițării pan-Euro- pei în miniatură pe care o constituia Austro-Ungaria.

O rezoluție a conferinței, adoptată cu unanimitate, punea problema federalizării pe ordinea de zi a Adunării Societății Națiunilor. Președintele Adunării, Nicolae Titulescu, a citit proiectul de rezoluție depus de guvernul francez, în numele a 45 de delegați (17 septembrie 1930), prin care guvernele statelor europene erau invitate să urmeze ancheta inițiată prin memorandumul Briand, terminând propunerile Adunării Societății Națiunilor.

Adunarea a mai creat și o Comisie de studii pentru uniunea europeană, compusă din reprezentanții celor 27 de state; având ca președinte pe A. Briand și secretar pe Eric Brumând, și-a început activitatea la 23 septembrie 1930.

în a treia sesiune a comisiei, de la 15-31 mai 1931, se hotărăște — pentru facilitarea lucrărilor — înființarea a trei subcomisii, care se opresc în cele din urmă la discutarea pe plan economic a problemei organizării europene. în sesiunea a șasea a comisiei de studii (30 septembrie 1932) se părăsește cadrul european al discuției, cercetându-se proiectul Tardieu, care venea cu o soluție regională, danubiană. Dacă federația Dunării propusă de Tardieu s-ar fi

231 Mirkine-Guetzewitch et Georges Scelle, *op. cit.,* p. 38
232 *Ibidem,* p. 274

putut înfiripa, ea ar fi constituit numai o primă etapă în calea realizării unei uniuni economice europene.

Astfel tentativa răsunătoare a lui Briand de a unifica Europa, susținută de Franța și de Mica înțelegere, a avut destinul prevăzut de autorul său, adică a devenit o piesă de muzeu; asupra ei însă, ochii cercetătorilor se opresc cu admirație și respectul cuvenit marilor idei, deși diplomații moderni ce l-au înconjurat pe Briand, experți în abilități politice, s-au dovedit lipsiți de sinceritatea, curajul și puterea creatoare a delegaților americani, care în 1787 au pus bazele Statelor Unite ale Americii.

2.

Insuccesul lui Aristide Briand nu a descurajat pe un alt om politic francez, Andre Tardieu. Ca și predecesorul său, el căuta formula securității franceze în combinații politice ce depășesc limitele tradiționalelor alianțe. Astfel că, în timp ce Briand își da sfârșitul fără a avea suprema satisfacție a înlăturării riscului războiului pentru Franța și pentru lumea întreagă, Tardieu relua pe scară mai mică, dunăreană, ideea federalizării. Proiectul Tardieu renunța de altfel numai temporar la continentalismul european, greu de realizat în climatul politico-moral al acestui timp, căci scopul său ultim era tot înfăptuirea unei înfrățiri a întregii Europe. Valea Dunării părea un câmp propice pentru experimentarea unei federații polinaționale, care, dacă ar fi dat bune rezultate, s-ar fi întins de la un capăt la altul al Lumii Vechi. Așa a fost înțeles planul Tardieu și de susținătorii săi din țările direct interesate, cum era de pildă Ion Mihalache în România. Acesta declara: „Sunt trup și suflet pentru planul Tardieu, pe care îl consider primul pas

serios în realizarea planului Briand de solidarizare economică a Statelor Unite Europene, unica soluție de

salvare a economiei europene și a păcii europene"[233]. Dar cel mai adesea, la baza acțiunilor politice generoase stau și interesele egoiste ale propunătorilor. Tardieu dorea pacea și prosperitatea țărilor europene, nu numai de dragul acestora, ci și fiindcă Franța era interesată să ridice pe cursul inferior al Dunării un puternic edificiu politic în locul fostului imperiu al Casei de Austria, care, ca aliat fidel al celei de a treia republici, să fie în stare să se opună politicii expansioniste germane. Căci pangermaniștii revendicau tot mai stăruitor *Anschluss-u*| pe baza principiului naționalităților și al dreptului de autodeterminare, și nu era greu de prevăzut că Austria va fi prima, dar nu unica victimă, spre realizarea Mitteleuropei și a imperialismului german.

Dacă din punct de vedere politic planul Tardieu era dominat de ideea stăvilirii imperialismului german, la care Franța era direct interesată, din punct de vedere economic el urmărea un dezinteresat scop altruist, acela al restabilirii echilibrului economic al statelor cen- tral-europene. Propunerile economice ale planului Tardieu erau mult influențate de concepția economică a lui Francis Delaisi, care publicase în 1929 o carte de mare răsunet european, *Les deux Europes,* ale cărei principale idei este necesar să le cunoaștem.

După Delaisi Europa putea fi divizată în două regiuni: una vestică și una estică, după o linie care ar trece prin centrele urbane: Stockholm, Danzig, Cracovia, Budapesta, Florența, Barcelona și Bilbao. Europa Occidentală, numită de Delaisi și Europa A., se deosebește de Europa Orientală sau Europa B., prin însăși structura sa geologică. Europa Apuseană era așezată pe un motiv carbonifer, care pornește din Marea Britanie, străbate centrul Franței, Ruhrul și sfârșește în Silezia, în timp ce Europa Răsăriteană e lipsită de fier și cărbune, cu excepția bazinului Donețului și a regiunii Uralilor.

Dacă am străbate în zbor de avion întreaga Europă, am

233 Ion Mihalache, *Despre interesele României în planul Tardieu*

vedea că structura geologică deosebită a Europei A. a fost cauza apariției unei

noi forme a civilizației umane: civilizația calului-vapor sau a cărbunelui negru, pe care Europa B. nu a reușit încă să o realizeze. Astfel am vedea în zona occidentală a Europei mari aglomerări urbane în jurul furnalelor fabricilor, o bogată rețea de căi ferate pe care circulă numeroși călători și mărfuri și, în sfârșit, bărbați muncitori care se îmbracă uniform, cu costumul englezesc. în Europa B. spectacolul va fi cu totul deosebit, aici se văd mai ales așezări sătești agrare, o circulație de mărfuri și călători mult mai scăzută și femei și bărbați care, păstrându-și tradițiile, se îmbracă în costum național[234].

Bogăția subsolului apusean a produs industrializarea Europei A., unde un proletariat conștient și cultivat ia o parte activă la viața politică ce se dezvoltă mai ales în direcția democrației. în Europa B., cu țărani analfabeți, care nu pot citi buletinul de vot, nu se poate realiza o democrație reală, ci se recurge la o guvernare de tip autocratic sau cel mult la un parlamentarism de fațadă. Când capitalurile Europei Occidentale au venit să fertilizeze câmpiile Europei B., prin construirea de căi ferate, telefoane, telegraf, industrii, societăți comerciale etc., ele s-au izbit de reacționarismul latifundiarilor răsăriteni, care se temeau ca prin industrializare și cultură clasa de jos să nu ridice noi pretenții sociale. Un al doilea impediment în fața expansiunii capitaliste în Răsărit l-a constituit sărăcia maselor țărănești, care nu puteau absorbi produsele industriei apusene, nici nu-și puteau permite măcar luxul de a cumpăra un bilet de tren.

în aceste condiții migrația de capitaluri, mașini și oameni s-a îndreptat spre America, Australia și Africa de Sud, unde coloniștii aveau nevoie de tractoare, unelte, căi ferate, bănci și sprijinul financiar al lumii vechi. Astfel, datorită creditului

234 Francis Dclaisi, *Les deux Europes,* p. 21 și urm.

Europei A., ia naștere a treia Europă, Europa C., sau Europa transoceanică, modern utilată, cu o populație albă activă și prosperă; ea se consideră în teritoriile acaparate ca în propria ei țară.

în Europa A., 70% din populație devine urbană, lucrând în uzine pentru satisfacerea nevoilor de pe întreg globul. Debușeele Europei

Occidentale sunt: Europa B. — 27^5% din totalul exportului; Europa de peste mări — 38,4%; zona intertropicală — 13,2%; zona asiatică — 13,1%; lumea musulmană — 7,6%. Pentru Europa A. este o necesitate vitală să-și continue activitatea industrială și să-și desfacă în mod regulat produsele, căci altfel cele 231 600 000 locuitori ai săi ar fi lipsite de pâinea pe care o importă (46% din totalul consumului provine din import) în contra produselor finite pe care le aruncă pe piață.

Singurii clienți serioși ai Europei A. sunt tot europenii, fie că este vorba de cei din Europa agricolă, fie că este vorba de cei transplantați peste mări; numai europenii se arată oameni activi, capabili de a acumula bogății, cu un cortegiu nesfârșit de nevoi economice, ce se cer satisfăcute sub orice climat, spre deosebire de primitivii lipsiți de cele mai elementare nevoi, sau de aristocrații orientali, cărora le repugnă produsele de serie.

Puterea de cumpărare a popoarelor exotice atingând limita superioară, Europa A. trebuie să se întoarcă spre Europa B., unde 100 milioane de țărani recent împroprietăriți, dobândind oarecare putere de achiziție, constituie o bună piață de desfacere pentru produsele Europei industriale, amenințată de șomaj și de crize de supraproducție[235] [236].

Delaisi cerea să se armonizeze interesele blocului

235 *Ibidem,* p. 202

236[IK] Richard Hillard, *Politica externă a României*

industrial din nord-vestul Europei cu interesele blocului agrar din sud-estul Europei, prin mărirea puterii de achiziție a țăranilor agricultori. Urmând indicațiile economice ale lui Delaisi, Tardieu cerea o organizare politică a Europei, în care blocul statelor industriale s-ar fi echilibrat cu blocul statelor agricole[1]. Economia europeană, care trecea printr-o mare criză, putea fi salvată prin accentuarea legăturilor dintre Europa agricolă și cea industrială.

înainte chiar ca Tardieu să vină cu propunerile sale pozitive, prin memorandumul din martie 1932, statele agrare iau contact, consti- tuindu-se într-un bloc agrar. în momentul izbucnirii crizei agricole din 1930, are loc o conferință economică româno-iugoslavo-maghiară la București (22-24 iulie), spre a se putea împiedica concurența între

țările producătoare de cereale. La Varșovia s-a hotărât constituirea blocului statelor agrare din estul și sud-estul Europei, compus din 6 puteri și anume: Polonia, Ungaria, Iugoslavia, România, Bulgaria și Cehoslovacia; ele se vor întruni la Belgrad, Varșovia, Sofia și București. Blocul statelor agrare nu putea să nu atragă atenția marilor puteri, cu atât mai mult cu cât conducătorii politici care îl susțineau erau șefii unor puternice partide agrare și țărănești, ca Stamboliski în Bulgaria, Stefan Radic (croat) în Iugoslavia, Milan Hodza (slovac) în Cehoslovacia, Witos în Polonia și luliu Maniu în România. Șefii partidelor agrar-țărănești din centrul și sud-estul Europei, bazați pe concepția lor politică comună, păstrau un contact personal promițător pentru viitorul întregului Sud-Est. Ei lucrau, spune Milan Hodza, la democratizarea țărilor lor, întreruptă însă de sfârșitul tragic al lui Stamboliski și Radic și prin conflictul dintre Maniu și fostul suveran al României[237].

Andre Tardieu, grijuliu să găsească un aliat puternic în Răsărit care să amenințe spatele Germaniei, întemeindu-se

237 Milan Hodza, *op. cit.,* p. 116 și urm.

pe concepția economică a lui Delaisi și pe îmbucurătoarele semne de colaborare date de țările agrare din Sud-Est, remite, la începutul lunii martie 1932, Angliei, Germaniei și Italiei un memorandum în care propune luarea în considerație a organizării regiunii bazinului Dunării.

Cea mai bună ajutorare a țărilor danubiene, atât de greu încercate în urma primului război mondial, consta după Andre Tardieu în integrarea lor într-o uniune dunăreană, ce urma să cuprindă România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Ungaria și Austria. Uniunea, bazată pe tarife vamale preferențiale reciproce, s-ar fi constituit sub supravegherea și cu sprijinul marilor puteri apusene, care trebuiau să absoarbă o bună parte din produsele lor agricole. Dacă uniunea danubiană se realiza, Franța se arăta dispusă să finanțeze statele menționate, spre a putea purcede la reconstrucția lor economică.

După cum se vede, planul Tardieu urmărea aparent numai obiective economice, politicul fiind exclus spre a nu da naștere la opoziție și complicații care l-ar fi sortit pieirii.

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Statele dunărene nu au fost lăsate să-și hotărască singure destinul, căci între 6 și 8 aprilie 1932 se convoacă conferința celor patru mari puteri apusene la Londra pentru a lua în discuție propunerile franceze. La Londra lupta se dă mai ales între Franța și Germania. Franța, bazată pe relațiile sale politice cu țările dunărene și pe puterea ei financiară, voia să constituie un bloc filofrancez în centrul Europei, în timp ce Germania, tare pe situația sa geografică, ce îi asigura dominația Europei Centrale și pe relațiile sale economice cu statele Sud-Estului, prefera o Europă divizată, unde planurile sale de dominație aveau mai mulți sorți de izbândă. Reprezentantul Germaniei la conferința de la Londra, Biilow, arată că realizarea uniunii dunărene ar fi însemnat o gravă atingere adusă industriei Germaniei, care își pierdea o bună piață de desfacere pentru produsele sale industriale în favoarea industriei austriece și cehe, ce s-ar fi bucurat de un regim preferențial. Or, Germania, aflată într-o situație

economică destul de critică, nu putea consimți la instituirea unui monopol de vânzare a produselor cehe.

Realizarea uniunii danubiene însemna pentru Germania nu numai închiderea unor bune piețe de desfacere ci și diminuarea șanselor de înfăptuire a *Anschluss-ului* și încercuirea de o coaliție condusă de Franța.

Grandi, ministrul de Externe al Italiei, declara în ședința de la 4 mai a Camerei italiene: „Nu credem oportun să se caute acum soluții de mare anvergură, care ar putea crea dificultăți și temeri de ordin economic și chiar politic[11]. Soluția lui Tardieu i se părea lui Grandi mai periculoasă decât boala, fiind o experiență la a cărei traducere în fapt nu își da avizul. în octombrie 1932, în urma eșecului planului Tardieu, Mussolini venea cu un proiect propriu, în care erau introduse, pe lângă cele cinci state inițiale și Polonia, Bulgaria, Grecia și Turcia. Tratamentul preferențial era aplicat numai produselor agricole și în mod excepțional și industriei austriece, dar nu mai era vorba acum de un acord general ci de simple înțelegeri bilaterale, care de altfel nu au avut niciodată loc.

La conferința de la Londra, Anglia a susținut punctul de vedere francez, dar fără prea mult entuziasm, căci considera regiunea Dunării

ca o zonă puțin interesantă pentru comerțul englez. Mai mult încă, dacă cerealele Europei Centrale s-ar fi bucurat de un regim preferențial, dominioanele britanice ar fi avut multe greutăți la desfacerea cerealelor proprii.

Neputându-se cădea de acord la Londra, discuțiile sunt amânate pe altă dată, ceea ce însemna în limbaj diplomatic că și planul Tardieu fusese îngropat la masa verde, ca și multe alte proiecte dinaintea sa. Comentând acest eșec, „Le Matin'[1] spunea că Franța, care venise la Londra cu un plan practic și dezinteresat, hotărâtă să contribuie și cu bani la realizarea uniunii danubiene, pierduse un proces care nu era

al ei.

Susținătorii planului Tardieu vedeau la început Ungaria ca centru de polarizare â statelor dunărene. Ideea aceasta găsise sprijinul extern al condeiului lui Gaston Riou, în „Revue des Vivants", și pe cel intern al profesorului Elemer Hantos. După părerea lui Elemer Hantos, criza central-europeană nu era una conjuncturală, ci o criză structurală. Ordinea politică inaugurată de tratatele de pace a distrus un mare spațiu economic, ocazionând dezvoltări false de teritorii politice care nu sunt în același timp și teritorii economice. în Europa Centrală au fost create prea multe state noi și prea mici, care nu pot trăi din procesul propriu de producție, mai ales când libera mișcare a forțelor economice mai este împiedicată și de numeroase frontiere, prohibiții și taxe vamale. Hantos adăuga că este necesar să se dea regiunii Dunării o nouă organizare care să asigure bunăstarea locuitorilor ei și să mute vechile rivalități din planul politic în cel cultural[2,)].

Statele dunărene nu vor avea nimic de câștigat dacă se vor concura la export sau vor inaugura politica de autarhie economică, căci ele nu-și pot asigura condiții mai bune de trai decât lărgind piața și divi- zându-și munca.

Gusztâv Gratz, fost ministru de Externe al Ungariei și președinte al Comisiei pentru înțelegere economică a țărilor dunărene, era de părere că trebuie să se realizeze mai întâi o înțelegere tripartită, austro-un- [238]

garo-cehoslovacă, la care, dacă rezultatele vor fi satisfăcătoare, vor fi invitate să adere și România și Iugoslavia[239].

Și mai evazive erau declarațiile ministrului de Externe ale

238[211] Elemer Hantos, Vers *tine nouvelle organisation,* p. 390 și urm.

239 Gusztăv Gratz, *Către* o *confederație dunăreană?*

Ungariei, Walko. Cu prilejul discutării bugetului, el arăta că Ungaria voiește să-și mențină piețele italiene și germane, fiind adversara unei uniuni danubiene care ar strânge prea mult legăturile între țările Dunării de Jos. Tibor Eckhard și contele Bethlen arătau că motivul pentru care Ungariei îi repugnă o colaborare dunăreană e amintirea tratatului de la Trianon; ei cereau prealabila lui revizuire ca o condiție indispensabilă oricărei pașnice conlucrări.

Dacă în trecut colaborarea federală în spațiul Dunării se izbise de dogma vieții publice maghiare, de ideea statului unitar maghiar „egysegas magyar állam", pentru timpurile mai apropiate ungurii vor găsi în arsenalul lor politic o nouă lozincă opozabilă propunerilor de colaborare: revizionismul.

Deși Cehoslovacia urma să fie unul dintre cele mai favorizate state din uniunea proiectată, căci își vedea asigurate debușeele pentru produsele sale prin înlăturarea concurenței germane în Sud-Est, totuși ea primește cu oarecari rezerve planul Tardieu, temându-se că se urmărește prin el reconstituirea monarhiei habsburgice. Prudent, Eduard Beneă declara în comisia de politică externă a parlamentului cehoslovac, că va lucra de acord cu celelalte state ale Micii înțelegeri la fixarea atitudinii față de propunerea franceză.

Agrarienii cehoslovaci, la care se adăugau de data aceasta și cei austrieci, se mai temeau că agricultura lor, care trăia numai datorită protecționismului agrar, va avea de suferit de pe urma înjghebării uniunii Dunării, fiind inundați de produsele Ungariei, României și Iugoslaviei.

în România, Partidul Național Țărănesc, aflat în acest timp în opoziție, face o primire dintre cele mai călduroase proiectului Tardieu: fruntașii săi politici îl dezbat în conferințe publice și în cercurile de studii, căutând să-l propage și în mase. Național-țărăniștii urmăreau să

răpească Ungariei rolul protagonist și să facă din România centrul politic al organizației dunărene. Partidul Național Țărănesc putea accepta cu ușurință planul Tardieu, deoarece

ideile federale preocupaseră adesea pe fruntașii săi politici. într-un discurs ținut în 1924 la Institutul Social Român asupra problemei minorităților, luliu Maniu declara: „Cred nestrămutat că idealul mare național, prin întregirea neamului în hotarele de azi, nu este încă împlinit. Vai de națiunea care nu este în stare să-și fixeze zi de zi, noi și noi ținte nobile, idealuri mărețe, tot mai desăvârșite, demne de frământări, de lupte, de jertfe și de martiri. Viitorul este al unităților mari, sociale ori economice, fie că ele se numesc state, confederațiuni în materie politică, cooperative ori tovărășii în materie economică. Statul român va trebui să facă parte dintr-o astfel de unitate și rolul lui în această perspectivă va depinde de modul cum a știut să o organizeze și să se conducă până în momentul acelei noi și mari prefaceri/'[240]

Intr-un interviu acordat ziarului „Neue Freie Presse" în 1930, atunci când se discuta cu aprindere planul federației europene al lui A. Briand, Maniu se arăta partizan al unei federații regionale, ca o primă etapă spre desăvârșirea unei federații general europene, și propunea crearea unui nucleu central-european, la care să participe Polonia, Cehoslovacia, Austria, Iugoslavia, Ungaria, Bulgaria, Grecia și România. într-o federație atât de vastă, elementul maghiar ar fi putut să-și impună mult mai greu dominația la care râvnea. înțelegerea trebuia să aibă loc, înlăturându-se toate resentimentele din trecut: „Eu, tumul bisericii acesteia (din Debrețin) nu-1 privesc ca pe o sabie, ci ca pe un simbol al adevărului și culturii. Eu vreau să trăiesc în armonie cu toate statele vecine, și în primul rând cu Ungaria și aș vrea ca tineretul român din Ardeal să dorească acest lucru...“

De aceea planul Tardieu, care acoperea parțial planul său de federație central-europeană, este primit cu simpatie de luliu Maniu.

Vaida Voevod accentua, ca și luliu Maniu, că granițele uniunii danubiene sunt prea restrânse, propunând să fie

240 „Lupta" din 16 februarie 1932

cuprinse în acest spațiu

și Polonia, Bulgaria și Grecia[241]. George Mironescu[242], Ion Mihalache[243] și doctor N. Lupu[244], ca răspuns la afirmațiile revizioniste maghiare, precizau că orice condiții politice anticipate, care ar lovi direct sau indirect tratatele de pace, ar compromite ideea colaborării dunărene.

în sfârșit, Virgil Madgearu arăta că din punct de vedere comercial România este cel mai puțin interesată în realizarea blocului danubian, deoarece 90% din exportul său de cereale și 75% din exportul de petrol merg în alte state decât în cele ale proiectatei uniuni[245]. Pentru participarea României la uniunea danubiană, Madgearu cerea un plus de garanție, care consta în completarea sistemului tarifelor preferențiale, printr-un contract de vindere a excedentului produselor agricole din țările dunărene, cu prețuri remuneratorii, în țările importatoare din Apus. Madgearu adăuga că nu ar avea nici un rost să se reconstituie Austro-Ungaria numai pentru presupusele binefaceri pe care le-ar aduce noua unitate economică, din moment ce istoria veacului trecut ne arată că spațiul economic austro-ungar nu a fost un spațiu ideal, cunoscând dese crize economice și un standard de viață inferior celui din Apus[246].

Deși sunt conștienți de greutățile pe care întreprinderea Tardieu le ridica, deși interesele României erau mai mici decât pericolele la care se expunea prin participarea la un bloc dunărean restrâns, totuși fruntașii național-țărăniști înscriu în manifestul partidului către țară din iunie 1932 și ideea apropierii economice cu statele din valea Dunării, dovedind că vor să contribuie la pacificarea politică și

241 „Lupta", 2 aprilie 1932
242 .Adevărul", 17 martie 1932
243 *Ibidem,* 27 martie 1932
244 *Ibidem,* 18 martie 1932
245 „Lupta", 10 aprilie 1932
246 .Adevărul", 19 martie 1932

prosperitatea economică a acestei regiuni atât de încercate.

Planul Tardieu găsea la fostul profesor Mihail Manoilescu un susținător periculos, întrucât felul în care privea colaborarea și federarea statelor dunărene altera vederile originare ale lui Tardieu și Delaisi,

punând blocul statelor agrare în slujba intereselor germane. Mihail Manoilescu găsea că cele trei Europe ale lui Delaisi sunt niște creații arbitrare, înlocuindu-le cu alte trei Europe, care se diferențiau pe baza unui criteriu biologic. Europa Occidentală grupa statele care aveau un slab excedent de populație, ca Anglia (5,4%), Franța (1,4%), Belgia (5,2%), împreună cu Olanda (12,5%) și Portugalia (13,6%) al căror excedent era absorbit de marile spații coloniale. Europa Centrală grupa state industriale lipsite de posesiuni coloniale și cu excedent de populație, ca Germania (6,9%), Italia (fără colonii „reale" 10,9%) și Spania (10,3%). Aceste state lipsite de un pământ productiv formează grupa nemulțumiților. Europa a treia era cea Orientală, compusă din Polonia (14,8%), Bulgaria (15,7%), Iugoslavia (14,3%), România (15,3%), Grecia (11%) și Ungaria, unde populația este excesiv de deasă (78 locuitori pe km^2) față de structura lor eminamente agricolă. Dacă statele din centrul și răsăritul Europei ar constitui împreună un mare spațiu economic, economia industrială germano-italiană și cea agrară danubiană s-ar întregi spre profitul tuturor. Industria germană și ea ar avea asigurate debușeele, iar produsele agricole ale Sud-Estului nu ar mai fi concurate în cadrul federației de produsele similare transoceanice[247].

Numai că uită să spună că prețul realizării acestei noi Mitteleuropa era pierderea definitivă a independenței micilor state agrare în favoarea tutelării Germaniei Mari.

De altfel Mitteleuropa era numai o etapă în calea expansiuni germane, căci antagonismul dintre Europa Occidentală și Mitteleuropa fiind de ordin biologic, nu putea fi soluționat decât printr-un conflict ce apărea ca inevitabil în

247 Mihail Manoilescu, *Cele trei Europe*

concepția economistului român.

Pentru țările răsăritene unificarea Europei prezintă avantaje politice, căci înseamnă pace, securitate și economie fără armament, dar are dezavantaje economice, căci prin suprimarea barierelor vamale crearea de noi industrii în Europa agricolă va fi cu neputință[248].

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

în dezbaterile din Cameră de la 1 aprilie 1932, Partidul Liberal, prin Djuvara, arăta că susține planul Tardieu, iar cu vreo câteva zile înainte G. Brătianu, într-un interviu, se declara de acord cu principiile mari puse de premierul francez[249]. Dar conducătorii oficiali ai politicii românești nu se arătau tot atât de entuziasmați ca opoziția de perspectivele deschise României prin planul Tardieu.

C. Argetoianu, ministrul de Finanțe, pune în gardă Camera să nu-și facă iluzii cu privire la rezultatul tratativelor ce se purtau, iar N. lorga, primul-ministru, arăta că planul Delaisi creează numai „un simplu sbenghi în concurențele economice de azi", iar uniunea danubiană este o construcție artificială și neviabilă, căci rănile luptelor nu s-au închis încă și popoarele nu au căpătat încredere unele în altele spre a putea colabora fără gânduri ascunse[250].

Dar am văzut că nu atât opoziția statelor interesate a condamnat planul Tardieu, cât neînțelegerea dintre marile puteri, care hotărând destinul regiunii danubiene, aveau în vedere interesele proprii. Or, interesul Germaniei și Italiei era ca centrul Europei să fie cât mai divizat, ca să constituie o pradă cât mai ușoară apetitului lor imperialist.

CAPITOLUL IX

248 Mihail Manoilescu, *La federation des deux Europes*

249 G. Brătianu, *Colaborarea economică a statelor dunărene*

250 ,.Adevărul" din 19 martie 1932

NAȚIONAL-SOCIALISMUL ȘI STATELE DANUBIENE

Anul 1933 înseamnă nu numai pentru Germania, ci pentru întreaga Europă începutul unei noi epoci, hotărâtoare, prin ascensiunea la putere a Partidului National-Socialist German. După înfrângerea din 1918, Germania păruse că aderă la o formă de guvernământ democratică prin adoptarea Constituției de la Weimar. Dar însăși Germania weimariană reînvia orgoliul german, propagând ideea că nu armata fusese înfrântă pe front, ci revoluția internă fusese cauza dezastrului. Adolf Hitler, speculând ura poporului împotriva tratatului de la Versailles, considerat un tratat penal, și nemulțumirile provocate de plata reparațiilor de război, declanșase cea mai puternică criză naționalistă, convingând pe germani că, deși popor nobil și superior, sunt pe nedrept umiliți de învingătorii de ieri, îndemnându-i să se scuture de lanțurile „Diktatului". Rasa conducătoare germană „Die fiihrende Rasse", constituie o comunitate de sânge închisă „eine Echtgemeinschaft" în care interesul statului, al comunității — care revine atât de des în terminologia național-socialistă — primează asupra interesului individual. „Gemeinnutz gilt vor Eigennutz". Pe plan internațional, care ne interesează în primul rând, rasismul se opune universalismului Societății Națiunilor, susținând că o comunitate internațională nu poate reuni decât popoare înrudite din punct de vedere rasial „artverwandt"[251]. Germanii însă, ca rasă superioară, au o misiune proprie de îndeplinit în lume: aceea de a cuceri și

251 Octavian Ștefăneanu-Ioniță, *La theorie nationale-socialiste,* p. 188

civiliza. Hitler nu se sfiește să arate că

„civilizarea" lumii se va face cu forța, recurgându-se la război: „De fapt ideile umanitare și pacifiste pot să fie excelente, din acel moment înainte când omul superior va fi cucerit și supus lumea pe o destul de mare întindere pentru ca să fie singurul stăpân pe acest pământ... Cel ce dorește sincer triumful ideii pacifiste pe pământ, ar trebui să facă totul pentru ca lumea să fie cucerită de germani, căci astfel s-ar putea ca ultimul pacifist să moară cu ultimul german" [252].

Așadar, politica lui Wilhelm al II-lea e reafirmată cu mai mare brutalitate de noul șef al statului care, redând vigoare ideilor pan- germaniste, exaltă instinctele războinice ale poporului german și îl conduce în cele din urmă la pieire. Se poate spune chiar că datorită programului său de politică externă, abolirea tratatelor de pace și a reparațiilor și practicarea politicii de expansiune prin forță, național-socialismul a triumfat în Germania, luând frânele conducerii. Noua politică externă național-socialistă a fost inspirată de Ludendorff, de generalul Hoffmann și de Rechberg și „pusă pe curat" de Rosenberg. Ei preconizau o Europă unificată de germani, antisemită, antibolșevică și antibritanică.

În această Europă, Germania ar avea cele mai mari granițe cu putință, reunind pe toți germanii într-o *Grossdeutschland,* iar Franței „redeșteptate", transformată în stat antisemit, i-ar reveni un rol important, căci germanii aveau mărinimia să-i recunoască „un fond nobil"[253].

Pentru susținerea teoretică a recentului pangermanism a trebuit inventat un nou principiu de drept internațional, acela al spațiului vital, căci vechiul principiu al naționalităților nu putea acoperi apetitul teritorial național-socialist. Spațiul vital definit de Ed. Daladier ca o „neîncetată devenire a voinței de cucerire" i-a fost inspirat lui Hitler de Friedrich Ratzel. într-adevăr, Hitler a compus

252 P. P. Negulescu, *Destinul omenirii,* vol. I, p. 480
253 *Ibidem,* p. 392

Mein Kampf în anul 1923 în închisoarea de la Landesberg, influențat și de lucrarea *Poli- tische Geographic* a lui Ratzel, care spunea că prima condiție de grandoare a unui stat este spațiul[254].

GEORGE CIORĂNESCU

Constatând că populația Germaniei crește anual cu 1 000 000 de locuitori [?], Hitler conchidea: „Dificultatea de a hrăni această armată de noi cetățeni trebuie să sporească din an în an și să sfârșească într-o catastrofă, dacă nu ajungem să găsim căile și mijloacele de a preveni în timp util primejdia de foamete... Dacă în adevăr este loc pe pământul acesta pentru viața tuturor, atunci să ni se dea și nouă solul de care avem nevoie ca să trăim. Că n-are s-o facă nimeni de bună voie, nu mai încape îndoială. Dar atunci intervine dreptul fiecăruia de a lupta pentru existența lui și ceea ce se va refuza blândeții trebuie să se ia cu pumnul. Dacă strămoșii noștri ar fi făcut altădată să atârne hotărârile lor de absurda mentalitate pacifică de astăzi, n-am poseda acum, în totul, nici a treia parte din solul nostru național"[255].

Hitler însă nu punea nici o limită setei germane de pământ atunci când formula sentențios că: „o națiune are drept la toate pământurile care îi sunt necesare". Germania va deveni o putere mondială, spunea biblia național-socialistă, *Mein Kampf,* când va ocupa spațiul vital pe care îl pretinde populația sa. Forța celui de al Ill-lea Reich va restabili dreptatea socială internațională, acordând Germaniei spațiul de care are nevoie pentru întreaga sa populație[256]. Partidul Național-Socialist aderă la acest punct de vedere, înscriind în programul său, punctul trei, pretenția la spațiu de colonizare a excedentului de populație și la spațiu grânar, care să asigure hrana poporului german.

254 Ion Conca, *In spiritul vremii care vine*

255 P. P. Negulescu, op. *cit.,* vol. 1, p. 453

256 O. Ștefăneanu-loniță, op. *cit.,* p. 161 și urm.

Pentru realizarea aspirațiilor sale, Germania este gata să nesocotească și să calce în picioare drepturile altor state, susținând că *Lebensraum-u*l german poate să fie ocupat cu forța, dacă se găsește deja ocupat de un alt popor.

Privirile doctrinarilor germani se îndreptau și acum, ca și în trecut, în primul rând spre Răsărit, care le apărea ca un nou pământ al Făgă- duinții. Pentru Loesch (1939) întreaga Europă Centrală trebuia să devină un vast spațiu de colonizare germană, „deutscher Siedlungs- boden". Iar Wicksmann arată că de la Marea Baltică la Marea Neagră sunt o mulțime de puncte de vedere de definit (Blickpunkte) și de

misiuni de îndeplinit (Aufgaben). Misiunea Germaniei în această parte a lumii e să concilieze interesele divergente ale naționalităților de acolo și să supravegheze și să conducă colaborarea lor. Politica răsăriteană a Germaniei este o „Lebensbedurfnis", o necesitate vitală pe care popoarele apusene o pot numai cu greu înțelege. De asemeni, Lange relevă problema micilor state „Kleinstaaten" ce se întind între teritoriul rus și cel german și unde politica germană se cere a fi cea mai activă.

La congresul pangermanist de la Passau din 1933, Steinacher nu se sfia să afirme că „generația tânără, de la Marea Baltică până în Delta Dunării, din Silezia până la Egee,din Bucovina până în Tirol, a aderat la mișcarea pangermanismului, care vrea să propage în lume civilizația rasei ariane ajunsă la apogeu prin poporul german[11]. Cât de pătrunși erau de acest crez civilizator, o arată declarația lui Schemm, ministrul cultelor din Bavaria, făcută în fața aceluiași congres: „Germania este inima lumii, dacă această inimă va înceta să mai bată regulat, toată civilizația europeană va pieri"[257].

Era evident pentru oricine cunoștea concepția național-socialistă, că pornind de la premise ca superioritatea rasială germană și dreptul la spațiu vital nelimitat, concluzia nu

257 P. P. Negulescu, *op. cit.,* vol. I, p. 449

putea fi decât războiul pentru afirmarea superiorității și cuceririi spațiului vital. în fața acestei noi situații politice, statele Micii înțelegeri, care se simțeau direct amenințate, își strâng și mai mult relațiile dintre ele. într-adevăr, Mica înțelegere se putea găsi acum și în fața altor eventualități decât apărarea împotriva Ungariei și Italiei, prevăzută în tratatele din 1920. Agravarea situației internaționale prin ridicarea la putere a partidului războinic Național-Socialist a provocat solidarizarea celor trei state într-un scop mai general decât cel inițial propus, acela al menținerii și organizării păcii. Acest lucru reieșea și din declarațiile făcute de Nicolae Titulescu, unul din făuritorii pactului de la Geneva din 1933; el declara în Parlamentul român că atunci „când pacea este amenințată nu se răspunde cu război, ci cu organizarea păcii. Aceasta este geneza simplă și întreagă a pactului de organizare a Micii înțelegeri"[258].

GEORGE CIORĂNESCU

De fapt semnele unei mai strânse cooperări între statele membre ale Micii înțelegeri apăruseră încă din 1929-1930. Astfel, la 21 mai 1929, în conferința de la Belgrad, statele Micii înțelegeri semnaseră un *act general de conciliațiune, arbitraj și reglement judiciar,* care tindea să soluționeze pe cale pașnică eventualele conflicte internaționale dintre cei trei semnatari.

La 27 iunie 1930, la conferința de la Strbske-Pleăo, Ed. Beneă, G. Mironescu și Marinkovic semnau un *acord complementar la tratatele de amiciție și de alianță între statele Micii înțelegeri,* denumit și Statutul Micii înțelegeri. Actul complementar avea șase articole care urmăreau desăvârșirea alianței între semnatari, stabilind că miniștrii de Externe se vor întruni de câte ori împrejurările o cer, dar cel puțin o dată pe an, dându-se mandat reprezentantului unuia dintre state să reprezinte Mica înțelegere ca întreg. G.

258 N. Titulescu, *Noul pact al Micii Înțelegeri,în* „Universul" din 18 martie 1933

G. Mironescu, care colaborase la redactarea statutului, afirma că este vorba de „o uniune tripartită de state suverane în politica lor internă, dar a căror politică externă apare ca fără precedent în istorie în ceea ce privește forma sa, în ceea ce privește intimitatea sa“[259].

în fața primejdiei pe care o reprezenta Germania revanșardă, susținătoare a politicii de revizuire, Titulescu, Beneă și Jeftic, autorii pactului de la Geneva, nu au făcut decât să continue politica inițiată în 1920 și reafirmată în 1930. Beneă era chiar unul dintre făptuitorii Micii înțelegeri, iar Nicolae Titulescu nu era decât un strălucit discipol al lui Take Ionescu, a cărui politică de largi vederi o continua la Palatul Sturdza din București. înțelegerea între oameni cu vederi comune nu a fost greu de înfăptuit: „Lucrând mereu împreună, concepțiile noastre au devenit atât de identice, încât exprimam amândoi aceleași opinii fără să ne fi consultat, spune Titulescu, vorbind de colaborarea sa cu Ed. Beneă. Grație acestei fraternități spirituale și grație amicului nostru Jeftic, care avea același ideal și aceleași idei ca noi, pactul de organizare a Micii înțelegeri semnat la Geneva la 16 februarie 1933, care este adevărata constituție politică a acestei asociațiuni, căci acest pact a

transformat Mica înțelegere în unitate internațională superioară și indivizibilă, a putut fi încheiat fără negociațiuni prealabile"[260].

Dacă ar fi trăit, Take Ionescu ar fi putut fi mândru că omul pe care îl prezentase opiniei publice în 1913 cu atât de măgulitoare cuvinte nu înșelase nici speranțele maestrului

259 George Sofronie, *România în viața internațională,* p. 997

260 N. Titulescu, Prefață la o lucrare a lui S. Benes, nepotul președintelui Ed. Benes, asupra unchiului său, în „Universul" din 30 mai 1937

său nici pe ale neamului românesc întreg. într-adevăr, cu ocazia primului discurs pe care Titulescu îl ținuse în parlamentul român, Take Ionescu scrisese în „La Roumanie": „Un mare, un extraordinar talent s-a ridicat la tribuna românească și acest talent este al nostru. Nu numai Titulescu a făcut ieri începutul cel mai strălucit în istoria elocinței parlamentare a României, dar acel început l-a clasat deopotrivă gânditor și orator".

Dacă maestrul Take Ionescu dobândise binecuvântatul epitet de mare european, nu e mai puțin adevărat că și omul său, Nicolae Titulescu, avea dreptul să fie considerat un mare cetățean al universului. Prin personalități ca N. Titulescu sau N. lorga România și problemele românești au fost cunoscute și apreciate peste graniță mai mult decât oricare operă de propagandă oficială.

întărirea Micii înțelegeri nu a fost pentru N. Titulescu o simplă întâmplare a carierei sale diplomatice, ci făcea parte dintr-o concepție politică de anvergură europeană. Convins că doctrina forței predicată de național-socialiști va conduce în cele din urmă la un conflict armat, Titulescu propagă ideea rezistenței la agresiune în locul politicii de continui concesii, practicată de democrați. Pacea este una și indivizibilă și marile puteri democratice au datoria de a o apăra oriișiunde ordinea internațională ar fi amenințată, chiar dacă interesele lor imediate nu sunt periclitate. O securitate reală se obține numai dacă se împământenește principiul indivizibilității păcii, dacă toate statele sunt hotărâte să reziste împreună împotriva agresorului. Pentru organizarea unui sistem de securitate europeană eficace N. Titulescu propune o mai strânsă colaborare între democrațiile occidentale și URSS, între care Mica înțelegere putea servi ca punte de legătură. Pe tratatul de asis-

tentă mutuală franco-sovietic și pe colaborarea amicală franco-engleză trebuia să se axeze nu numai pactul de asistență mutuală ceho-sovietic, ci și un pact de asistență româno-sovietic, care ne-ar fi asigurat asistența militară rusă

în caz de conflict. Dar nici Berlinul nici Roma nu puteau vedea cu ochi buni realizarea unui atât de strâns plan de securitate europeană. De aceea Titulescu trebuia înlăturat de la conducerea Afacerilor Străine înainte de a realiza înțelegerea sovieto-română[11]. Nu i se poate imputa lui Titulescu, cum a încercat să o facă ministrul Sturdza, că a refuzat *de plano* orice discuție cu Germania național-socialistă. în două rânduri Titulescu a căutat să trateze cu Berlinul, condiționând însă încheierea unui tratat de prealabila recunoaștere germană a integrității teritoriale a României și de încheierea de acorduri similare cu ceilalți membri ai Micii înțelegeri[261] [262]. Dar Berlinul a răspuns că această chestiune nu este oportună. Dictatul de la Viena nu poate fi deci o urmare a politicii europene dusă de N. Titulescu, ci numai o consecință a politicii de dezagregare purtată de pangermaniștii națio- nal-socialiști, care își instaurau stăpânirea pe sfărâmăturile independenței statelor central-europene. Dacă politica „nefastă" a lui Titulescu ar fi cunoscut o deplină realizare, suferințele și umilințele României ar fi fost mult mai mici. Căci politica europeană a lui Titulescu acoperea în întregime și interesele naționale ale României. Prin tratatele directe cu vecinii, trei dintre frontierele României erau asigurate (garanția iugoslavă, cehoslovacă și polonă) și negocierile cu URSS erau pe punctul să ne asigure și amiciția Sovietelor[263]. în același timp, consolidarea Micii înțelegeri și a înțelegerii Balcanice era o serioasă stavilă împotriva revizionismului maghiaro-bulgar. în timp ce susținătorii politicii germane afirmau chiar de la tribuna parlamentului român, că noile obligații luate prin pactul de la Geneva nu constituie un câștig, pentru că declanșează solidaritatea noastră pentru temerile altora,

261 Grigore Niculescu-Buzești, *Politica Iui N. Titulescu,* în „Dreptatea"' din 19 martie 1946

262 N. Titulescu, Eu *și Garda de Fier,* în „Universul"[1] din 13 martie 1937

263 Savel Rădulescu, *Politica Iui Titulescu.* în „Universul"[1] din 13 și 14 septembrie 1944

Titulescu, de la aceeași tribună, ținea să arate că este conștient că „nu pactul de organizare a Micii înțelegeri poate ridica nemulțumiri ci ferma hotărâre ce implică de a lupta din toate puterile pentru ca ordinea creată de tratate să nu fie atinsă".

Pactul de organizare a Micii înțelegeri de la 16 februarie 1933, opera lui Titulescu, BeneS și Jeftic cuprinde 12 articole prin care se creează un consiliu politic, un consiliu economic și un secretariat al Micii înțelegeri[264]. De acum încolo va exista un organ director al politicii comune a celor trei state. Consiliul permanent al miniștrilor de Externe sau al delegaților lor, care se va întruni de cel puțin trei ori pe an, succesiv în fiecare stat. în afară de unele chestiuni de amănunt, reproduse în parte după actul complementar din 1930, cum ar fi de pildă chestiunea reprezentării printr-un mandatar unic (art. 4,1930; art. 3, 1933), chestiunea președintelui întrunirii (art. 2,1930; art. 3,1933) și aceea a egalității statelor membre (art. 3,1930; art. 4,1933) pactul de la Geneva conține un text inovator în art. 6: „Orice tratat politic al fiecăruia dintre statele Micii înțelegeri, orice act unilateral schimbând situațiunea politică actuală a unuia dintre statele Micii înțelegeri față de un stat terț, precum și orice acord economic cu consecințe politice importante vor cere de aci înainte consimțământul unanim al Consiliului Micii înțelegeri".

Prin acest articol și prin cele următoare, care organizau cooperarea economică a celor trei state, Mica înțelegere va depăși scopul inițial pentru care fusese creată, adică menținerea statu-quo-ului teritorial, politic și social stabilit prin tratatele de la Trianon și Neuilly și, din organism destinat exclusiv apărării, va deveni un instrument de reconstrucție politică și economică, la care devenea posibilă chiar

264 Textul pactului, la N. N. Pătrașcu, *Evoluția politică a României in ultimii douăzeci de ani,* p. 113

participarea învinșilor de ieri. încetul cu încetul, Mica înțelegere evoluase spre un tip de federație danubiană deschisă adeziunii și celorlalte state dunărene. Cu câtva timp în urmă, însuși Eduard BeneS remarca, în fața parlamentului cehoslovac, faptul că Mica Antantă, ducând o politică

de pacificare în centrul Europei, a ajuns în câțiva ani de la apariție, la o înțelegere deplină cu Austria, sperând că se va ajunge și la o împăcare cu Ungaria, care cu timpul se va integra în Mica înțelegere[265].

în același sens un comentariu din „Le Temps" observa că: „Mica înțelegere năzuiește către o largă politică de solidaritate europeană; ea pășește grabnic spre o organizare economică și vamală a statelor Europei Centrale și prin această activitate se servește pacea generală, ceea ce ar putea forma punctul de vedere al unei Uniuni europene, în felul cum proiectase ministrul Briand"[266].

Natura juridică a acestei antante regionale, pe care J. C. Crane o numea un „organism diplomatic unic în genul său", în urma semnării pactului de la Geneva din 16 februarie 1933, se apropie foarte mult de schema unei confederații. în acest sens Georges Scelle socotea Mica înțelegere ca „un fenomen de solidaritate specială a unui anumit grup de state", iar Eduard Beneă ca o sinteză către formarea unei noi comunități internaționale". Hubert Beuve-Mery îi spunea pe „nume": un fel de *Staatenbund,* a cărei coeziune internă este când mai strânsă, când mai superficială decât o confederație de state[267].

Dându-și o nouă și mai solidă organizare, Mica înțelegere devine un centru politic plin de interes, căci nu putea fi desconsiderat un bloc de 50 000 000 de locuitori, cu o întindere de 70 000 km pătrați, clasificată drept a doua putere europeană ca întindere teritorială (după Rusia) și a treia ca număr de populație (după Rusia și Germania). Coudenhove-Kalergi mergea până acolo încât o aprecia ca un

265 Eduard Bene.?, *Cinq annees de politique exterieurc.* p. 19
266 G. Sofronie, *op. cit.,* p. 998
267 Alfred Bingham, *op. cit.,* p. 53

factor influent în afacerile Europei, mai important chiar decât Societatea Națiunilor[268].

Colaborarea economică, a cărei importanță fusese subliniată de proiectul Tardieu, e mai atent cercetată în pactul de la Geneva. Preocupări economice nu lipsiseră nici în conferințele anterioare de la Jăchymov, 1927, de la București, 1928, sau de la Belgrad din 1929,

când se adoptase ideea constituirii unor camere de comerț mixte. Consiliul economic se compunea din trei secții, fiecare reprezentând câte un stat membru și întrunind câte cinci delegați — câte unul pentru fiecare din următoarele specialități: 1) politică comercială, 2) agricultură, 3) industrie, 4) finanțe-credit și bănci de emisiune, 5) comunicații. Cele trei secțiuni trebuiau să se întrunească cel puțin de patru ori pe an pentru a elabora proiecte, prezentate apoi Consiliului și în cazul în care obțineau aprobarea acestuia, erau înaintate guvernelor respective la conferințele economice care au urmat (9-17 ianuarie 1934, la Praga, 30 august 1934, la București etc,). Rezoluțiile vorbeau de colaborarea instituțiilor economice, între căile ferate, în domeniul navigației aeriene, creându-se un comitet al Micii înțelegeri pentru transportul feroviar, pentru legături aeriene etc.[269] Ajungându-se în 1935 până la discutarea unei uniuni vamale, care să cuprindă și Ungaria și Austria, din nou opoziția românească se face simțită. C. Garoflid de exemplu susținea uniunea vamală din motive politice spre a se consolida și mai mult edificiul politic ridicat în 1933 la Geneva[270]. Menținându-se pe poziția sa negativă, Mihail Manoilescu arăta că economiștii consideră generoasa

268 *Idem.*

269 A. Tătarii, *Colaborarea economică a țărilor din bazinul dunărean,* Cluj, 1938 p. 113 și urm.

270 Ion Barzan ș.a. *Este necesară o Mică înțelegere economici?* p. 92

ambiție a politicienilor de a realiza o uniune danubiană sortită eșecului. Sacrificiile economice pe care România și Iugoslavia agrară ar trebui să le facă în favoarea Austriei și Cehoslovaciei industriale, ne-ar împiedica dezvoltarea industriei naționale; or, industrializarea este singura politică ce ne-ar scoate din sărăcie[271]. Georges Blondei susținea, de asemeni, că țările Europei Centrale, în dorința lor de industrializare, nu pot renunța la taxele vamale prohibiționiste, care le apără tânăra industrie[272]. După o statistică din 1930, valoarea exportului fiecărei țări din bloc, față de toate celelalte țări din blocul Dunării, arată un schimb destul de activ:

1. Ungaria	54,20%	din totalul exportului
2. Iugoslavia	43,30%	ii ii ii ii
3. Austria	31,10%	ii ii ii ii
4. România	25,20%	ii ii ii ii
5.	18,90%	a a a “23

La conferința economică a țărilor din bazinul Dunării, ținută la Viena la 5 noiembrie 1935, la care, pe lângă țările mai sus enumerate a participat și Bulgaria, s-a discutat din nou posibilitatea reorganizării Europei Centrale, prin colaborarea economică a acestor state. Elemer Hantos, profesor la Universitatea din Budapesta, a prezentat depresiunea din statele succesorale drept o criză statică și structurală, datorată modificărilor teritoriale consfințite de tratatul de la Trianon; ea se putea remedia prin înlăturarea cauzelor ce au produs-o, în timp ce reprezentantul României, Manolescu-Strunga, considera criza danubiană drept una dinamică și conjuncturală, o urmare a crizei economice mondiale[273] [274].

271 *Ibidem,* p. 11

272 Georges Blondel, *Les etats-unis de 1'Europe,* p. 376

273 Alexandru Halunga, *Studii de politică externă,* p. 147

274 Ion Evian, *Conferința economică a țărilor din bazinul Dunării,* p. 133

în orice caz, dacă politicienii români s-au pronunțat net împotriva unei federații a Dunării, nici economiștii noștri nu s-au arătat vreodată entuziasmați de un atare proiect. Nici A. Tătaru, care îi consacră o lucrare *colaborării economice a țărilor din bazinul dunărean,* nu susține că este oportun și posibil să se întroneze o federație în cadrul strict delimitat al Dunării[275].

Primejdia externă a provocat de mai multe ori agregări federale care au dat cele mai fericite rezultate sub presiunea unui vrăjmaș amenințător; mici unități statale s-au asociat ca să se apere cu mai mult succes. Astfel,în august 1291, cantoanele Uri, Schwitz și Unterwalden s-au unit într-o ligă de apărare comună împotriva împăratului, care a stat la baza Confederației elvetice. De asemeni, în 1643, câteva colonii din America de Nord formează confederația Marei Anglii, ca măsură de apărare împotriva atacurilor indienilor și francezilor. Numai interesele statelor dunărene se vedeau atât de antagonice, încât nici chiar

spectrul amenințării germane nu le-a putut convinge să se unească într-o confederație. Mica înțelegere își arătase înțelepciunea, ieșind întărită prin pactul de la Geneva și organizându-se după o schemă federală, dar extinderea ei și la Ungaria, Bulgaria și Austria se vădise iluzorie. Ungaria și Bulgaria își leagă soarta din ce în ce mai strâns de Germania, la rândul ei aceasta se angaja să le susțină revendicările revizioniste.

Triumfătoare, Germania patrona acum pe cei trei acoliți: ea începe un atac frontal pentru sfărâmarea Micii înțelegeri, așa cum aceasta se organizase prin pactul de la Geneva. Un prim succes german a fost înlăturarea lui Titulescu de la conducerea politicii externe a României, a cărei orientare filosovietică irita cercurile din Berlin. După ce la conferința Micii înțelegeri de la Zagreb, din 22-23 ianuarie 1934, se

275 A. Tătaru, *op. cit.,* p. 123

hotărâse reluarea relațiilor diplomatice cu URSS, de îndată ce împrejurările politice vor fi oportune, Titulescu, în urma unui schimb de scrisori cu comisarul poporului pentru relațiile străine, Litvinov, din 9 iunie 1934 la Geneva, relua relațiile diplomatice cu Rusia sovietică. Imitând exemplul Cehoslovaciei, care încheiase un tratat de alianță cu URSS, N. Titulescu negociază și pentru România un atare tratat care acorda armatelor sovietice dreptul de a intra pe teritoriul românesc la „o cerere formală din partea noastră[14]. Pentru a nu orienta Mica înțelegere spre URSS, Titulescu a fost sacrificat, după ce încercase cu atâta succes să facă din înțelegerea celor trei state o mare putere în care cetățenii români, cehoslovaci și iugoslavi să se simtă în primul rând cetățeni ai unității internaționale superioare pe care o crease.

Aceeași soartă o va avea în 1937 și ministrul filoromân ce reprezenta Cehoslovacia la București, Jan Seba. Afirmând în lucrarea sa *Rusia și Mica înțelegere* că burghezia română era speriată de asistența militară rusă, spre deosebire de burghezia cehă care aștepta ajutorul sovietic pe o proiectată autostradă Pilsen-Trepschen, el provoacă interpelări în parlamentul român și cehoslovac, fiind acuzat că și-a călcat îndatoririle diplomatice. Deși N. lorga[276], găsindu-i o singură vină,

aceea de a fi vorbit ca istoric iar nu ca diplomat, cerea absolvirea lui, totuși Jan Seba e îndepărtat din România, tocmai într-un post la Shanghai, unde va aduce frumoase servicii industriei cehe, în timpul războiului chino-japonez.

După înlăturarea lui Titulescu, politica Micii înțelegeri față de URSS este departe de a-și găsi unitatea. Dacă ministrul de Externe cehoslovac K. Krofta declara la 1 martie 1937 că Cehoslovacia și URSS au căzut de acord asupra măsurilor de luat în cazul unui atac german, premierul

276 „Neamul românesc"' din 21 februarie 1937

iugoslav Milan Stojadinovic arăta parlamentului din Belgrad că nu va putea relua relațiile cu Rusia sovietică până când nu va primi asigurări de neamestec în politica internă a statului său, iar senatorul român Orleanu (21 februarie 1937) cerea, înainte de semnarea unui pact de neagresiune, rezolvarea unor chestiuni în litigiu între cele două state.

Crearea blocului statelor revizioniste, îndepărtarea lui N. Titulescu și diminuarea influenței sovietice în Europa Centrală, fuseseră tot atât de multe succese diplomatice pentru Germania: ea are un nou motiv de bucurie când conferința Micii înțelegeri din septembrie 1936 de la Bratislava, înfrângând dispozițiile pactului din 1933, admite libertatea de acțiune pentru fiecare din cele trei state în materie de politică externă. Profitând de faptul că era dispensată de consimțământul prealabil al celorlalți membri ai Micii înțelegeri, Iugoslavia inițiază o campanie diplomatică pe cont propriu, prin care credea că își va putea asigura fruntariile prin acorduri bilaterale, dezlegându-se din ce în ce mai mult de obligațiile asumate în 1933. Acelea ar fi putut-o atrage într-un conflict germano-ceh ce se profila la orizont, sau într-o politică filosovie- tică, ce repugna guvernului de atunci. Astfel, la 24 ianuarie 1937, Iugoslavia încheie cu Bulgaria un tratat de veșnică amiciție, care apare ca un supliment de garanție, pentru Iugoslavia inutil, ca și pentru înțelegerea Balcanică. Căci, din momentul în care Pactul înțelegerii Balcanice garanta granițele balcanice împotriva oricărui atac venit din partea unei alte puteri balcanice, Iugoslavia nu trebuia să-l submineze, preferând sistemului securității colective un acord bilateral. Dar politica iugoslavă persevereză pe această cale greșită, a tratatelor bilaterale,

pe care N. Titulescu le condamnă într-un discurs rostit în acest timp la Universitatea din Bratislava. La 25 martie 1938 Milan Stojadinovic iscălea împreună cu contele Galeazzo

Ciano un acord politic de bună vecinătate și cooperare. Tratativele avuseseră loc în cel mai deplin secret, fără consultarea prealabilă a celorlalți doi parteneri, ai căror primi-miniștri, Gh. Tătărăscu și Milan Hodza, întruniți la Praga, afirmau tocmai soliditatea Micii înțelegeri. Prin acest tratat, care rupea cu tradiția diplomatică de a se face aluzie la Pactul Societății Națiunilor[277], Iugoslavia credea că și-a asigurat, în schimbul recunoașterii anexării Abisiniei, amiciția Italiei care nu va mai susține revendicările Ungariei — cel puțin față de Iugoslavia.

Comentând acordul italo-iugoslav, presa germano-italiană vorbea de o înfrângere a Franței în Europa Centrală, în timp ce Emile Bure demasca în „L'Ordre" pe Stojadinovic ca instrumentul lui Mussolini și Hitler pentru dezagregarea Micii înțelegeri și a înțelegerii Balcanice. Presa română, prin N. lorga, își arată indignarea spunând că „e greu să nu simțim o jignire, mai ales când ea a fost voită. Pactul italo-iugoslav nu numai că nu ne cuprinde, dar vădit ne înlătură"[278]. însăși opinia publică iugoslavă reacționa, cu prilejul vizitei ministrului de Externe german von Neurath la Belgrad, când mulțimea striga pe străzi „jos Hitler!", în timp ce ministrul Stojadinovic, în discursul de primire plin de măguliri declara: „Sunt fericit de a avea onoarea să salut în Domnia Voastră un oaspete foarte scump..."

Succesele germane în Europa Centrală însemnau în același timp și o biruință pentru Ungaria filo-germană, care pretindea în primul rând să i se acorde dreptul la egalitate de înarmare. Istvăn Bethlen spunea că înarmarea Ungariei „este o datorie față de popor și viitorul nostru", amenințând că dacă această pretenție și aceea de a se aplica un regim mai blând ungurilor din Transilvania nu vor fi ținute în seamă, Ungaria va întoarce spatele Societății Națiunilor, care îi punea la coș reclama- țiile ca neîndreptățite. în

277 George Sofronie, *Semnificația diplomatică a acordului italo-iugoslav,* în „Universul" din 25 februarie 1937

278 N. lorga, *După comunicat,* în „Neamul românesc", din 25 februarie 1937

Londra, cu ocazia încoronării regelui George al VI-lea, se hotărăște începerea discuțiilor cu Ungaria, la care Stojadinovic își dă adeziunea la 17 iunie 1937, în întâlnirea de pe Dunăre, la bordul vasului „Regele Carol II". La conferința de la Sinaia, din 30 august 1937, ministrul Ungariei la București participă ca observator; conversațiile continuă la 27 septembrie, când are loc întrunirea Consiliului permanent al Micii înțelegeri la Geneva.

în cursul acestor discuții, Ungaria își precizează poziția, urmând aceeași tactică pe care o aplica cu succes și Germania. Ea nu voia să trateze cu Mica înțelegere ca unitate ci prefera să încheie acorduri bilaterale, prin care să spargă frontul comun al alianței tripartite. în al doilea rând, Ungaria urmărea să i se recunoască în drept egalitatea de înarmare, realizată în fapt prin înarmări clandestine, numai pentru ca să se accepte în acest chip de către învingătorii de ieri revizuirea unei clauze a tratatului de la Trianon. Dacă s-ar fi admis principial posibilitatea revizuirii tratatului de la Trianon, s-ar fi putut pune mai ușor în discuție chiar clauzele teritoriale ale tratatului.

Dar înlocuirea cabinetului Gh. Tătărescu, dispus să trateze cu liderii unguri din România[279], prin guvernul Goga-Cuza (29 decembrie 1937) întrerupe tratativele cu Ungaria. Abia peste un an de zile la Bled se va ajunge la un acord principial.

începând din anul 1938 Germania se considera destul de puternică militărește pentru a pune în practică doctrina pangermanistă și a culege roadele acțiunii sale diplomatice. Prima lovitură o primește Austria, fiindcă avea situația cea mai precară din Europa Centrală și fiindcă interesele germane se puteau prezenta aci în haina principiului naționalităților. De la crearea sa și până la *Anschluss,*

279 Mihan Hodza, *op. cit.,* p. 138

Austria se zbătuse în mari nevoi financiare și într-o criză economică cronică, a cărei soluționare o căuta în restaurarea monarhiei habsburgice, sau în alipirea la Germania. Austria, redusă de la 51 000 000 de locuitori la 6 300 000, dintre care o bună parte aglomerați în Viena, părea multora un stat neviabil, o creație artificială a marilor puteri pentru menținerea echili-

brului politic în Europa de mijloc. însuși von Schuschnigg, prim-mi- nistru al Austriei și susținător al independenței statului său, îndemnat de rațiuni economice, susținea integrarea Austriei într-un spațiu economic dunărean[280]. De asemeni, luliu Maniu, într-o călătorie de documentare făcută la Viena în 1936, se convinge că Austria va înceta să mai fie o problemă politică europeană din momentul când va intra într-o strânsă colaborare economică cu celelalte state dunărene[281].

Dar cum soluția federală rămânea încă o utopie, Austria se gândea din ce în ce mai serios la restaurarea Habsburgilor. Mitul legitimist cucerise pe mul ți austrieci dezamăgiți; printr-o lege din iulie 1935 se ridică interdicția pentru membrii Casei de Habsburg de a intra în țară, restituindu-li-se în același timp și averile sechestrate. în 1937, arhiducele Otto de Habsburg sonda cercurile europene din Londra, căutând să obțină aprobarea engleză, care întârzia, a întoarcerii triumfale în Austria. în 1938, Wieaner, șeful legitimiștilor austrieci, obține pentru moștenitorul tronului cetățenia de onoare a orașului Eisenstadt, când evenimentele iau o altă întorsătură prin amestecul direct al Germaniei în treburile interne ale Austriei. Restaurarea Habsburgilor s-a izbit întotdeauna de opoziția statelor succesorale, care erau sigure că o dinastie cu tradiții atât de măreț nu se va resemna niciodată să dom-

280 Richard Hillard, *Iar problema Austriei*
281 luliu Maniu, *Le probleme de la confederation danubienne*

nească numai în spațiul redus al Austriei, ci va aspira și la Ungaria și apoi la alte foste posesiuni ale Coroanei. Această directivă a politicii Micii înțelegeri era menținută chiar de M. Stojadinovic, care se arătase un inovator în alte domenii, atunci când declara în Camera iugoslavă (la 4 martie 1937); „Atitudinea noastră este hotărât împotriva acestei restaurări așa cum a fost întotdeauna".

în timp ce se mai discuta încă posibilitatea restaurării, cancelarul Austriei, von Schuschnigg este chemat, la 12 februarie 1938, de Adolf Hitler, prin intermediul lui von Papen la Berchtesgaden, unde i se cerea, în baza unui acord din 11 iulie 1936, introducerea unui reprezentant național-socialist austriac în guvem, ceea ce se realizează, prin numirea lui Seyss Inquart ca ministru de Interne.

GEORGE CIORĂNESCU

Pentru a pune capăt agitațiilor în favoarea Ansch/uss-ului, Schuschnigg adresează la 9 martie un apel către țară, chemând poporul austriac să se pronunțe dacă voiește „O Austrie liberă, germană, independentă, social-creștină, unită pentru pace, muncă și egalitate de drepturi a tuturor celor care iubesc poporul și pacea“.

Schuschnigg, susținut de frontul patriotic, era sigur că rezultatul plebiscitului va fi pentru o Austrie independentă, când un ultimatum german prezentat președintelui republicii prin Biirkel, cerea amânarea plebiscitului de la 13 martie, demisia lui Schuschnigg, numirea lui Seyss Inquart ca vicecancelar și a altor național-socialiști în posturi de conducere.

Deși ultimatul german a fost acceptat și executat, totuși trupele germane intră în Austria, în timp ce Franța era în plină criză politică și Leon Blum avea întrevederi pentru constituirea unui cabinet. Radio Berlin anunță declarația lui Hitler că: „unități cuirasate, divizii de infanterie și detașamente de protecție SS pe pământ și aviația germană pe cerul senin, chemate de noul regim național-socialist din Viena, vor sta chezășie că poporul german din Austria va avea în cel mai scurt timp putința de a-și făuri printr-un adevărat plebiscit viitorul și prin aceasta soarta sa“.

Rezultatul plebiscitului ținut sub „chezășia" armelor germane era dinainte cunoscut, căci el nu putea infirma teza germană. S-a spus că la 10 aprilie 1938 au votat pentru *Anschluss* în Austria 4 270 317 persoane și contra lui 11 263, iar în Germania au votat pentru 44 300 601 persoane și contra 440 414, adică în ambele țări au fost pentru peste 99% din votanți.

Cu aceasta independența unuia dintre statele danubiene înceta să mai existe, ca o sumbră prevestire și pentru viitorul celorlalte.

Viitoarea victimă a agresiunii germane urma să fie Cehoslovacia, pe care brațele cleștelui german începuseră să o sufoce după realizarea AnscMuss-ului. în Cehoslovacia, la o populație totală de 14 726 000 locuitori, recensământul din 1930 arăta că există 3 231 000 germani, 692 000 maghiari, 549 000 ruteni, 186 000 evrei, 81 000 poloni. Germania nu avea decât să ridice minoritarii împotriva statului cehoslovac și să ațâțe poftele vecinilor hrăpăreți, pentru a pune tânăra republică

într-o situație fără ieșire. într-un discurs răsunător, ținut la 25 aprilie 1938, șeful germanilor din Cehoslovacia, Henlein, cerea să se revizuiască concepția că națiunea cehă este un bastion al slavismului împotriva politicii „Drang nach Osten" germane. Prin programul celor 8 puncte enunțate la Karlovy-Vary, Henlein cerea recunoașterea egalității de drepturi pentru grupul etnic german, delimitarea regiunii locuite de sudeți în vederea acordării unei autonomii în toate domeniile vieții publice, mergând până la libertatea de a propaga ideea națională și concepția mondială germană (pct. 8). Statutul minorităților, pe care guvernul M. Hodza tocmai îl redacta, conceda să se dea garanții sudeților că nu vor fi deznaționalizați, o largă autonomie în școli și o participare proporțională a minorităților în administrație. Se mergea chiar până la acordarea a trei diete provinciale cu atribute

legislative, una a Boemiei, cu sediul la Praga, una a Moraviei, cu sediul la Bmo și alta a Slovaciei, cu sediul la Bratislava. Pe lângă fiecare dietă trebuia să funcționeze câte un comitet regional compus din reprezentanții tuturor naționalităților din provincie, având rolul de organ executiv.

Statutul naționalităților este respins însă de partidul sudet, la 17 august 1938, iar la 12 septembrie 1938, într-un discurs ținut la Niimberg, Adolf Hitler arată că nu se urmărește dobândirea autonomiei sudeților, ci chiar anexiunea lor la Reich. Tratativele directe se rup acum între sudeții care cereau *Ein Volk, ein Reich, ein Fiihrer,* și guvernul Hodza care, față de revolta din regiunea sudetă, declară la 13 februarie starea de asediu.

Sudeții nu erau o problemă internă a Cehoslovaciei; ei apăruseră de la început ca o problemă europeană, care punea la încercare sistemele de alianță în vigoare. în timpul crizei pe care o străbătea, Cehoslovacia se baza pe alianța cu Franța din 25 ianuarie 1924 și pe pactul încheiat cu URSS în 1935. Franța, prin glasul președintelui său de Consiliu, Daladier, declarase că va da asistență Cehoslovaciei, dacă va fi victima unei agresiuni neprovocate, iar URSS, prin comisarul său pentru Afacerile Străine, Litvinov, arătase că dacă Franța își va executa obligațiile luate, Rusia „credincioasă angajamentelor sale, va face același lucru". De cealaltă parte a baricadei se afla însă redutabila

putere germană, susținută fățiș de Italia mussoliniană. Căci pentru Mussolini nu exista o națiune cehoslovacă și deci nu avea rațiune să existe un stat cehoslovac, care să înglobeze atâtea naționalități diverse: cehi, germani, poloni, maghiari, ruteni și slovaci.

în această situație, rolul de mediator între cele două tabere îi revine Angliei, în calitate de mare putere, care nu era direct interesată în regiunea Europei de mijloc. La 26 iulie 1938, premierul englez Chamberlain anunța Camerii

Comunelor că a hotărât trimiterea lordului Runciman în Cehoslovacia ca să medieze între sudeți și guvern. Dar misiunea sa mediatoare nu poate fi dusă până la sfârșit, căci intervine discursul lui Hitler de la Niimberg, prin care se cerea anexiunea. De altfel însuși Runciman, în raportul său, arată că dorința sudeților fiind alipirea la Germania, ținerea unui plebiscit ar fi numai o formalitate. După două întrevederi dramatice pentru salvarea păcii, între Chamberlain și Hitler, se convoacă o conferință la Miinchen, la 29 septembrie 1938, care avea să sacrifice al doilea stat danubian intereselor Germaniei. Teama de război, pentru care Anglia nu era pregătită, a făcut pe Chamberlain să cedeze, nu o oarecare regiune locuită de germani, ci însuși statul cehoslovac care, lipsit de liniile sale fortificate, cu căile de comunicație întrerupte, cu o economie zdruncinată și demoralizat de lipsa de vigoare a marilor democrații, va fi în curând prada Germaniei.

La Miinchen fuseseră cedați 28 291 km^2, cu 3 683 082 locuitori, dintre care 2 811 860 germani, stabilindu-se că problemele minorităților ungară și polonă vor fi rezolvate de o nouă conferință a celor patru puteri occidentale. La 9 octombrie 1938, încep conversațiile ungaro-ceho- slovace de la Komamo, cu privire la soarta minorității maghiare. Tratativele directe neducând la nici un rezultat, din cauza pretențiilor exagerate ale Ungariei, maghiarii cer arbitrajul Germaniei și Italiei, care dau în ziua de 2 noiembrie sentința arbitrară din castelul Belvedere: ținându-se seama de statisticile maghiare din 1910, se cedau Ungariei 12 400 km^2 și 1 064 000 locuitori cu orașele Munkacs și Ujgorod.

De asemeni, Cehoslovacia ceda Poloniei, în urma tratativelor directe cu aceasta, regiunea Teschen (Cieszyn), România rămânând

singurul vecin care nu-i prelinsese nimic, deși comunele românești din Maramureșul rutean făcuseră repetate cereri

la Ministerul de Externe român, cerând alipirea la România.

Speculând și fricțiunile dintre cehi și slovaci, Germania a urmat o politică de divizare a statului cehoslovac, ca să-l facă inofensiv în viitor. Partidul populist slovac, condus până în august 1938 de abatele Hlinka, era separatist. Succesorul acestuia, monseniorul Josef Tiso și deputatul Sidor, continuau să reclame autonomia Slovaciei, cu un guvern și parlament propriu.

Urmându-le exemplul, cele două consilii, al rușilor și al ucrainie- nilor din Rusia subcarpatică, cereau, la 11 iulie 1938, autonomia acestei provincii și introducerea rusei și a ucrainienei ca limbi oficiale.

La 7 octombrie 1938, se constituia, fără aprobarea prealabilă a guvernului central, în baza acordului intervenit între partidele slovace la Zilina, guvernul slovac sub președinția lui Tiso, urmat la 9 octombrie, de guvernul rutean al lui Brody.

în urma acestor grave evenimente și al rezultatului dezastruos al arbitrajului de la Viena, Chvalkosky, ministrul de Externe al Cehoslovaciei, declara că se va proceda la o reorganizare federală a republicii, pe baza a trei regiuni autonome: cehă, slovacă și ruteană, care să graviteze din punct de vedere al politicii externe spre axa Roma-Berlin.

Dar Cehoslovacia federală nu a supraviețuit decât câteva luni, căci nici nu se stabiliseră raporturile dintre guvernul central și cele locale, când Tiso, președintele consiliului slovac, era demis din funcția sa de președintele Hăcha (10 martie 1939), pe motiv că întreținea agitații secesioniste. Germania, profitând de conflictul pe care știuse să-l provoace, ocupă la 14 martie provinciile Boemia și Moravia, pe care le ia sub protecția sa, în timp ce trupele germane, la cererea părintelui Tiso, intrau și în statul independent slovac.

Ungaria, invocând drepturile sale istorice, ocupă la rândul ei Ucraina subcarpatică, al cărei guvern ceruse în unanimitate protectoratul român.

Astfel lua sfârșit republica independentă a Cehoslovaciei, integrată în spațiul vital german pentru cinci ani de zile.

Beată de succesele obținute, Germania se aruncă în toamna anului 1939 asupra Poloniei, cea de-a treia victimă, pretinzându-i la început numai Danzigul, apoi și Posen, ca să sfârșească prin aservirea întregului teritoriu național, ca și în cazul Cehoslovaciei. Chiar și pacifistul Chamberlain, care declarase în cazul Cehoslovaciei: „Cât este de groaznic, cât este de fantastic, de necrezut să fim siliți să săpăm tranșee și să încercăm măști contra gazelor din cauza unei certe într-o țară îndepărtată, între oameni de care nu știm nimic", va trebui acum să tragă spada (1 septembrie 1939).

Peste un an de zile, după ce Germania își va fi terminat campania în Vest, va fi pusă în discuție problema minorității ungare din România, cu scopul de a dezagrega statul român și de a da satisfacție fidelilor maghiari. în ultima conferință pe care Mica înțelegere o ținuse la Bled la 21-23 august 1938, se stabilise un acord de principiu între Ungaria și cele trei țări ale Antantei: să se renunțe reciproc la orice recurs la forță în schimbul recunoașterii de drepturi Ungariei în materie de înarmare. Problema minorităților urma să fie discutată mai târziu, dar maghiarii preferă să-și trimită împutemiciții, pe Teleki și Csaky la Miinchen, unde își expun pretențiile lor (10 iulie 1940). După maghiari, erau chemați la Salzburg și primul-ministru și ministrul de Externe român, I. Gigurtu și M. Manoilescu, care se întorc convinși că problema minorității ungare se va rezolva printr-un schimb de populație, din care omogenitatea etnică a poporului român să iasă întărită.

La 16 august 1940 se deschide conferința româno-ungară de la Tumu Severin, care, ca și conferința de la Komamo eșuează din cauza pretențiilor nemăsurate ale Ungariei. Se urmează întocmai procedura din precedentul slovac și, la 30 august, la Belvedere, se dă o nedreaptă sentință prin care i se răpeau României peste 43 000 km^2 locuiți de 1 200 000 români.

Din însemnările contelui Galeazzo Ciano, ministrul de

Externe al Italiei, rezultă că Hitler și Mussolini, arbitrii improvizați din umbră, nu cunoșteau adevărul în litigiul maghiaro-român, ci urmăreau numai satisfacerea Ungariei: „Fiihrerul e de părere că România trebuie să

cedeze 40 000 km^2 din cei 60 000 km^2 ceruți. Mussolini nu are nici o idee precisă în această chestie și-mi lasă libertatea de acțiune. Hitler îmi încredințează mie și lui Ribbentrop găsirea unei soluții. Singurul lucru care îi stă la inimă este salvarea păcii, ca petrolul românesc să-i curgă în rezervoare"[282].

La auzul sentinței, ministrul român de Externe, care crezuse în dreptatea germană, leșină chiar în sala arbitrajului, în timp ce la București și la Cluj manifestările patriotice care se desfășurau sub deviza „Nu dăm Ardealul!" sunt împrăștiate de autorități.

După cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, după pierderea Dobrogei și a Ardealului de Nord, România se redusese cu 99 737 km^2 și 6 821 000 de locuitori. România se găsea slăbită și izolată, ca urmare a politicii nefaste duse de guvernele personale fără tradiție și experiență ale fostului rege Carol al II-lea. Suveranul trăgea consecința domniei sale dictatoriale, abdicând la 6 septembrie 1940 de pe tronul țării, pe care o lăsase mai slăbită ca oricând, pradă trupelor germane, ce o vor ocupa în curând sub pretext că vor instrui armata română. Gândul românilor a rămas tot timpul spre Ardealul de Nord și în timp ce maghiarii strigau episcopilor luliu Hossu și N. Colan, cu ocazia intrării în Cluj a regentului Horthy (15 septembrie 1940) *„mindent visza“,* totul înapoi, noul conducător al statului român, Ion Antonescu, inaugura o politică greșită alături de Germania, sperând că va.obține Ardealul de Nord pe câmpiile ruse.

282 Galeazzo Ciano, *însemnări zilnice,* în .Jurnalul de dimineață", miercuri 1 mai 1946

Abia la 23 august 1944, rupându-se vechile alianțe, trupele române trec „hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena, pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină"[283]. Atât convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944, prin articolul 19, cât și hotărârile Conferinței de la Paris din mai 1946 declarau nulă hotărârea arbitrajului de la Viena, consfințind drepturile românești asupra Ardealului.

GEORGE CIORĂNESCU

în sfârșit, Iugoslavia, cel de al treilea membru al Micii înțelegerii, continuând politica sa filo-germană, aderă la 25 martie 1941 la pactul tripartit. Adeziunea avea loc tot la Viena, noul sediu al politicii germane sud-orientale, din partea Iugoslaviei iscălind primul-ministru Cvetkovic și ministrul de Externe Cincar Markovic. însă în urma loviturii de stat a regelui Petru al II-lea, cabinetul antipopular Cvetkovic e arestat, regenții demisionează și noul cabinet întârzie să ratifice pactul tripartit. Germania, nemulțumită de noua atitudine a Iugoslaviei, îi invadează teritoriul la 6 aprilie 1941, urmând și aici aceeași politică de dezagregare ca și față de Cehoslovacia și România. Rolul slovacilor l-au jucat în Iugoslavia croații, iar al lui Tiso iugoslavul Ante Pavelic.

Coaliția sârbo-croato-slovenă din 1905, care adaptase ideile lui Racki și Strossmayer, a originii comune a celor trei ramuri slave din sud, era spartă. Croații, este drept, s-au considerat niște nedreptățiți, atât în regatul sârbo-croato-slovan, cum s-a numit Iugoslavia până în 1929, cât și ulterior.

Trăind în contact mai strâns cu Occidentul, având o capitală modernă ca Zagrebul și întrebuințând alfabetul latin, se credeau superiori sârbilor și pretindeau și

283 *Proclamații! către țară a Regelui Mihai,* în „Universul" din 25 august 1944

supremația politică, pe care Belgradul nu voia să o cedeze. Pentru a pune capăt agitațiilor croaților, care primejduiau unitatea statului, Partidul Țărănesc Croat e dizolvat în 1925 și conducătorul lui, Radic, arestat. Apoi constituția e anulată, recurgându-se la un regim de dictatură, care suprimă chiar trialismul din titulatura statului. O dată cu dezlănțuirea ostilităților germano-sârbe, Ante Pavelic adresează o proclamație către croați, chemându-i să constituie un stat independent cu o suprafață de 42 340 km^2 numărând 3 700 000 locuitori .

Regentul maghiar Horthy declară constituirea statului croat: Iugoslavia a încetat de a mai exista. El ordonă trupelor sale să ocupe fostele teritorii maghiare. La 18 mai 1941, noul stat croat trece sub influența Italiei, care desemnează pe Aimone di Savoia-Aosta duce de Spoleto, nepotul fostului rege Victor Emmanuel al IlI-lea, ca rege al Croației. Noul rege urma să domnească sub numele de Tomislav al II-lea.

Guvernul italian se obliga printr-un tratat special să organizeze armata croată și să întrețină strânse legături economice cu Croația.

în noua organizare care s-a dat statului iugoslav după alungarea germanilor, s-a ținut seamă și de experiența dureroasă a războiului, în care unitatea iugoslavilor a lăsat de dorit. Cele două reforme ale mareșalului Tito, republica și federația, s-au făcut în numele libertății popoarelor Iugoslaviei. S-a recunoscut dreptul de autodeterminare, spunea într-un interviu mareșalul Tito, sârbilor, croaților, slovenilor, muntenegrenilor, bosniacilor și macedonenilor care până atunci zăcuseră sub opresiunea dinastiei Karagheorghevic[284].

284 N. Morarii și P. Chirtoacă, *Iugoslavia azi,* București, 1946

La 29 noiembrie 1945, adunarea constituantă iugoslavă proclamă republica federativă a popoarelor Iugoslaviei sub numele *Federativna Narodna Iugoslavia.* Prin acordarea dreptului de autodeterminare naționalităților din noua republică, situația internă nu se liniștește deplin, căci însuși mareșalul Tito recunoaște existența unei mișcări a cruciaților, foști ustași în Croația, care lucrau mână în mână cu cetnicii din Bosnia împotriva frontului popular democratic.

Semne despre o reîntoarcere la politica Micii înțelegeri nu se arată, atâta timp cât Ungaria, înfrântă și redusă la granițele sale etnice, nu va renunța la politica de cucerire care i-a fost fatală în trecut.

CAPITOLUL X

SPRE O NOUĂ COOPERARE DANUBIANĂ ?

Conștienți sau nu de lunga serie a predecesorilor care au trudit pe câmpul federal, oamenii politici contemporani revin asupra vechilor formule, pe care încearcă sa le tonifice cu suflul lor personal.

în timpul celui de al doilea război mondial se arată interesante semne de reconciliere între popoare, care s-au vrăjmășit multă vreme și s-au opus apropierii federale în spațiul danubian, ca românii și ungurii sau cehii și polonii, suferind în egală măsură sub ocupația germană. Cehi, slovaci și poloni hotărăsc să uite micile lor diferende teritoriale, care aveau mai degrabă un substrat economic decât unul etnic, și să se constituie, după victoria împotriva Germaniei, într-o federație a Europei Centrale. La 14 ianuarie 1940, câțiva deputați cehi și slovaci propun în acest

sens o uniune reală între Cehoslovacia și Polonia. în luna iulie a aceluiași an, mai mulți soldați poloni, cehi și slovaci, aflați în refugiu la București, se pronunță în favoarea unei uniuni polono-ceho- slovace, pe care în noiembrie 1940 o aprobau chiar guvernele în exil ale celor două state[1].

în 1941, delegațiile poloneză, cehoslovacă, iugoslavă și greacă la conferința din New York a *Biroului Internațional al Muncii,* semnau o declarație comună prin care anunțau formarea unui bloc al acestor națiuni, care să servească drept bază, la încheierea războiului, pentru confederarea popoarelor de la Marea Baltică până la Marea Egee, pentru a forma o unitate politică, economică și socială[285 286].

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

în lucrarea sa *Federation in Centrai Europe,* 1942, Milan Hodza, reluând argumentarea că organizarea Europei nu se poate sprijini pe un singur pivot, acela al Europei apusene, susținea că trebuie creat un al doilea punct de sprijin puternic în estul Europei prin agregarea statelor din regiunea Dunării de Jos. Proiectul său de federație cuprindea patru state slave: Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia și Bulgaria și patru state neslave: Austria, Ungaria, România și Grecia. Pentru ca Europa Centrală să înceteze de a mai fi spațiu de influență al unei singure puteri, Hodza propunea să se intensifice relațiile economice ale Statelor Unite și Marii Britanii cu această regiune a cărei importanță ar crește astfel pe harta intereselor anglo-saxone, echilibrându-se pe interesele vecinilor imediați ai dunărenilor.

în sfârșit, s-a trecut și la oarecare început de traducere în fapt a proiectelor de până acum, prin declarația guvernelor ceh și polon din iunie 1942 de la Londra, în care se spunea: „Din punct de vedere al securității și prosperității Europei, confederația Poloniei și a Cehoslovaciei trebuie să fie considerată un scop primar și fundamental al politicii, în

285 Milan Hodza, *op. cit.,* p. 179
286 Cyril Hudson, *Nations as neighbours,* p. 58

timpul și după război"[287].

Este locul de a aminti că unele considerente speciale politicii României ne fac să credem că locul țării noastre nu este cel mai nimerit în cadrul federației Dunării și că afinități mult mai evidente și perspective mult mai atrăgătoare îi fixează locul în sânul unei comunități de viață balcanică. Nu condamnăm *de piano* încercările de apropiere dunăreană ci le considerăm cu scepticismul pe care ni-1 îndreptățesc repetatele eșuări înregistrate de istoria contemporană, mai ales când este vorba și de participarea României într-o atare constelație politică.

Cu atât mai mult vor fi sortite eșecului încercările de a da federației Orientului o anumită coloratură politică, detumând-o de la scopurile de cooperare federală și făcând din ea un instrument de luptă al unei puteri împotriva alteia. într-un articol din revista *„Nineteenth Century and afteC,* sub titlul *Integrare sau dezintegrare?,* se caută a se dovedi că interesul Marii Britanii este de a susține o federare a popoarelor de

la Marea Baltică la Marea Egee, ca o stavilă împotriva expansiunii ruse. Articolul publicat la sfârșitul anului 1943 susține că cel care va stăpâni zona de mijloc a Europei, cu cele 100 de milioane de locuitori ai săi, va stăpâni întreaga Europă. Aceasta înseamnă că dacă Anglia va renunța la Europa Răsăriteană, ea va trebui să renunțe la întreaga Europă, să piardă influența în Orientul Apropiat și în Orientul de Mijloc și să-și vadă periclitată securitatea în Golful Persic și în India. Anglia este deci nevoită, în propriul său interes, să susțină o politică de integrare federală a Europei Centrale, pe care să o transforme în clienta sa comercială și politică și să o ridice la nevoie atât împotriva Germaniei cât și împotriva URSS[288]. Cam în același timp

287 *Idem*

288 *Integration or desintgration?* în „Nineteenth Century and after"

(februarie 1944) revista săptămânală engleză „Time and Tide“ acuza URSS că voiește să ridice de la Marea Baltică la Marea Egee o centură a statelor mici, cu guverne acceptate de Rusia, care să ducă o politică filo-sovietică.

Acuzelor că Rusia ar duce o politică de dezintegrare, prin anexarea statelor baltice, a Poloniei orientale și prin intervenție energică în Balcani, le răspunde A. Socolov, arătând că URSS nu va permite să reînvie la granițele ei vestice politica cordonului sanitar. Teama de comunism a făcut puterile occidentale să încurajeze după primul război mondial apariția la frontiera Rusiei a unor regimuri absolutiste anticomuniste, cum a fost cel al lui Horthy în Ungaria, al lui Pilsudski în Polonia și al lui Țankov în Bulgaria. După cel de al doilea război mondial, aceeași politică a cordonului sanitar face puterile occidentale să nu recunoască guvernele balcanice care duc o politică filorusă[289].

In atari condiții, nu este greu să se prevadă că federația Orientului, sau federația balto-egeică, pusă în slujba unei mari puteri împotriva alteia, nu poate avea o viață lungă sau fericită, ci va sucomba lamentabil, fără să contribuie cu ceva la pacificarea lumii sau la ridicarea nivelului de viață.

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

Federația Dunării nu are de luptat numai împotriva acestui dușman extern, care e încercarea de tutelaj din partea marilor puteri, ci și împotriva unor inamici interni, ca neînțelegerea dintre popoarele dunărene. Dacă în timpul războiului mondial din 1939-1945, Polonia și Cehoslovacia, amintindu-și originea comună slavă își promiteau o fraternitate politică postbelică, o dată cu încheierea luptei antigermane, au reînceput disputele asupra ținutului Teschen, pe care conferința ambasadorilor îl împărțise la 28

din 18 noiembrie 1943

289 A. Socolov, *încă o dată despre democrație,* în „Scânteia”, nr. 360-364 din octombrie 1945

iulie 1920 între Polonia (1002 km^2) și Cehoslovacia (1280 km^2). Imediat după război, Cehoslovacia începe o mare campanie de expulzare a locuitorilor săi de origine etnică germană și maghiară ca penalitate pentru lipsa lor de loialitate în împrejurările critice din anii 1938-1939. Expulzările în masă ale minorităților au încetat numai o dată cu venirea iernii, urmând a fi împlinite în vara anului 1946.

Deși amintirea nedreptății de la Viena și umilințele și suferințele proaspete încă îndreptățeau România să ia măsuri cel puțin tot atât de drastice față de maghiari, cum luase Cehoslovacia, guvernul român, continuând politica de împăciuire pe care de un secol și jumătate a purtat-o fără succes, speră că va realiza acum o înțelegere definitivă. Ministrul Naționalităților în cabinetul doctor P. Groza, Vlădescu-Ră- coasa, acordă un statut liberal minorităților; conform lui legile țării trebuiesc traduse în colecție oficială în limbile naționalităților minoritare care reprezintă cel puțin 5% din populația țării (art. 17). Tribunalele, judecătoriile și autoritățile administrative sunt obligate să accepte petițiile în limba populației care are majoritate locală în circumscripția judecătorească sau în districtul administrativ de cel puțin 30% din totalul locuitorilor, conform ultimului recensământ (art. 9 și 10). Funcționarii publici, judecătorești și administrativi vor trebui să cunoască limba naționalităților din districtul în care își exercită funcțiunea (art.12), dar „nu vor putea fi supuși sub nici un motiv vreunui examen de limbă română" (art. 16). Pe lângă Universitatea din Cluj se vor înființa catedre cu limba de predare maghiară (art. 22), iar celelalte își vor putea administra bunurile conform statutelor proprii (art. 23). Ministrul Naționalităților afirmă că guvernul din care face parte „vrea

și va realiza pe seama tuturor naționalităților acea libertate națională și egalitate de drepturi care este democrația

însăși" [290].

Dorința de colaborare cu maghiarii, care constituie cea mai puternică minoritate din regatul român, a fost exprimată și de Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul Justiției, cu ocazia extinderii legislației române în Ardealul de Nord: „Egalitatea națională, o egalitate în fapt, reală și sinceră, este fără doar și poate unul din elementele de bază ale unei adevărate democrații. între poporul român și națiunile conlocuitoare, și în special cu poporul maghiar, noi voim să stabilim cele mai perfecte și mai calde raporturi de prietenie și de înțelegere"[291]. Campania cea mai activă pentru consolidarea relațiilor româno-maghiare a dus-o în ultimul timp dr. Petru Groza, primul-ministru român de la 6 martie 1945. La serbările de la Cluj, prilejuite de reintroducerea administrației românești în Ardealul de Nord, P. Groza declara: „Noi nu mai vrem ca aceste două popoare, poporul român și cel maghiar, pe care destinul neamurilor le-a așezat alături, să trăiască în veșnică dușmănie". După părerea sa România trebuie să devină „patria tuturor acestor popoare conlocuitoare, să fie mamă ocrotitoare pentru toți și pentru toate".

Spre deosebire de Cehoslovacia, care își caută echilibrul în transformarea sa dintr-un stat polinațional într-un stat unitar, România voiește, prin acordarea de autonomie culturală și religioasă și prin proclamarea și realizarea egalității în fapt și în drept a tuturor cetățenilor săi, să devină o patrie a tuturor naționalităților conlocuitoare. Dacă împăciuirea internă reușește, nu rămâne decât să se pășească mai departe, la împăciuirea și colaborarea dintre statul român și cel maghiar. în declarațiile făcute ziarului budapestan „Nepszava", P. Groza declara în acest sens: „Sunt prin urmare pentru înlăturarea tarifelor vamale, a vizei pașapoartelor, a hotarelor create artificial prin birocrație"[292].

Răspunsul dat în numele guvernului maghiar de

290 Gh. Vlădescu-Răcoasa, *Soluționarea problemei naționale.*

291 Lucrețiu Pătrășcanu, *Principiile politice și naționale care stau la baza extinderii legislației românești în Ardealul de Nord.*

292 „Universul", joi 27 iunie 1945

Gyongyossy Jănos, cu ocazia congresului Partidului Țărănesc Independent din

orașul Erddd era, ca puține altele din trecut, încurajator. El spunea că guvernul maghiar primește mâna prietenoasă întinsă de români și consideră vechea politică șovină ca o expresie a feudalismului și reac- țiunii, apuse pe veci acum.

în sfârșit, Zoltan Tildy, în calitate de președinte al guvernului maghiar, declara, cu câteva zile înainte de a fi ales președinte al republicii maghiare, că ideea uniunii vamale lansată de P. Groza a avut un puternic ecou în opinia publică maghiară. „Declarațiile d-sale (P. Groza) ungarofile au întărit vechea mea convingere că legăturile dintre aceste două țări și două popoare pot fi așezate pe baze sănătoase și de aceea întâlnirea noastră personală ar fi utilă“[293].

Nu putem nega că s-a făcut un mare pas înainte de la istoricul Hunfalvy-Hundsdorfer, care considera pe minoritarii din Ungaria drept niște Piei roșii care trebuie să-și asimileze cultura maghiară sau să piară[294], și până la primul președinte al republicii maghiare Zoltăn Tildy, care, privindu-și țara pustiită de război, caută sprijinul și înțelegerea vecinilor.

CAPITOLUL XI

293 „Timpul", joi 31 ianuarie 1946

294 N. lorga, *Istoria românilor,* vol. X, p. 82

CONCLUZII

Ajunși la capătul acestei lungi peregrinări istorice, ce a cunoscut când zile senine, când zori înroșite de sânge, se pune întrebarea dacă este într-adevăr necesară atât de mult discutata federație danubiană. Răspunsul nu poate fi nici categoric afirmativ, nici categoric negativ, variind după statele danubiene ale căror interese sunt luate în considerație.

Vom începe prin a spune că însăși noțiunea de regiune danubiană, care a făcut carieră, este controversată. Căci dacă se consideră drept stat danubian orice stat udat de Dunăre, din această regiune geografică ar trebui să facă parte șapte țări și anume. Germania, Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria și România. In această accepțiune regiunea danubiană ar avea limite ceva mai reduse decât ale Europei Centrale, care după geograful Em. de Martonne cuprinde: Germania, Elveția, Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia și România. Nu mai intrăm în amănuntul că părerile variază chiar asupra limitelor Europei Centrale, Franz Heidrich extinzându-i granițele până în munții Balcani, în timp ce Aulneau îi fixează hotarul pe culmile munților Transilvaniei.

în mulțimea proiectelor federale cercetate până acum, numai rareori s-a găsit câte un autor interesat să enumere Germania printre statele dunărene. Căci participarea Germaniei la organizarea federală a Europei Centrale sau numai danubiene nu înseamnă altceva decât compromiterea ideii de federație. O condiție esențială pentru reușita unei federații este o relativă egalitate de forțe biologice și

coparteneri. Dacă disproporția de forțe dintre membrii federației este prea marcată, statul cel mai puternic nu va întârzia să ia conducerea federației, cum a luat Prusia conducerea Confederației Germaniei de Nord după 1866. Socotind Germania drept un stat danubian, înseamnă să condamnăm *ab initio* orice eventuală federație a Dunării, căci Germania ar ști să o transforme într-un imperiu federal, urmărind scopuri germane, ceea ce nu corespunde intereselor celorlalte state dunărene.

A reduce Europa danubiană numai la cinci state, cum făcea planul Tardieu, Cehoslovacia, Iugoslavia, România, Austria și Ungaria, înseamnă a nesocoti geografia și a elimina pe nedrept din spațiul danubian Bulgaria.

Chiar într-un spațiu puțin mai extins, cum îl circumscrie A. Tătaru, între Carpații nordici, Munții Sudeți, Marea Adriatică și Marea Neagră, colaborarea economică și politică ar întâmpina serioase dificultăți. Colaborarea politică cere sinceritatea partenerilor și încredere reciprocă între statele colaboratoare, care lipsește țărilor danubiene ce s-au vrăjmășit veacuri de-a rândul, până în timpul din urmă. Colaborarea economică nu are perspective serioase, deoarece nivelul schimburilor comerciale interdanubiene este scăzut. Nici unul dintre doctrinarii federaliști ai Dunării nu a încercat să dovedească existența unei regiuni economice danubiene organice, care să impună o colaborare pe teren politic. Toate planurile danubiene cercetate au pornit de la comandamente politice, care încercau să impună o colaborare economică auxiliară. însăși Mica înțelegere a plecat tot de la un sistem de alianțe politico-militare, dezvoltându-se apoi într-o colaborare economică destul de anemică.

Așadar, regiunea danubiană este numai o expresie geografică abstractă, care se poate reduce în Vest prin

eliminarea Germaniei, sau extinde în Est prin integrarea Poloniei, Greciei și chiar a Turciei (ca în planul Mussolini), după cum dictează interesele politice ale momentului. De aici și multitudinea proiectelor federale care pun regiunea Dunării când în slujba intereselor franceze, ca în cazul Micii înțelegeri, când în slujba intereselor italiene, ca în cazul blocului de la Roma, când a celor germane, ca în proiectele Mitteleuropei, sau, dacă ar fi să

dăm crezare polemicelor recente, chiar intereselor engleze, americane și ruse. De aici și succesivele eșecuri înregistrate în domeniul apropierii statelor dunărene, simpli pioni în jocul politic al marilor puteri.

Ilustrarea substratului politic al preocupărilor federale danubiene este chiar întreaga lucrare de față. Dacă, generalizând, vom clasifica autorii federaliști după mobilele politice speciale care îi determină să îmbrățișeze doctrina federală, vom avea următorul tablou:

Autorii federaliști germani, începând cu Fr. List, continuând cu pangermaniștii dinaintea primului război mondial și terminând cu na- țional-socialiștii contemporani, nu au fost nicicând niște federaliști puri, urmărind pacificarea Europei Centrale prin formula federală. Atunci când elaborează planurile *Mitteleuropei,* ei sunt animați de interese naționale egoiste, de supremația rasei germane și de visuri de grandoare imperialistă și de extindere a puterii germane în tot Sud-Estul. Federalismul german este o haină creată de pangermanism pentru a-și ascunde scopurile sale de cucerire. Nu o asociație bazată pe egalitatea statelor participante e programul federal german, ci o asociație de state având nucleele formative și directive la Berlin și Viena, și unde elementul german să aibă preponderență. Expansiunea economică spre Orient, cunoscută sub numele de politica celor trei B., după numele celor trei capitale

Berlin, Belgrad și Bagdad, care marcau etapele pătrunderii germane spre Răsărit, a fost primul țel, după care trebuia să urmeze organizarea politică a regiunii cucerite economicește.

Concepția economică germană ascunsă sub mască federală a fost cea mai primejdioasă pentru statele dunărene, căci aservirea lor politică se baza în planul german pe o formidabilă putere economică, ce a fost de două ori până acum pe punctul de a se impune lumii prin forța armelor.

Interese politice de o natură mai complexă aduceau, după primul război mondial, chiar politica oficială franceză, după un răgaz de peste o sută de ani de la planul lui Napoleon I, să sprijine ideea unei federații danubiene.

ROMÂNII ȘI IDEEA FEDERALISTĂ

După primul război mondial trei imperii dispăruseră: cel german, cel austriac și cel rus. Gardianul noii ordini europene și a tratatelor de pace rămăsese alianța franco-anglo-americană și Societatea Națiunilor. Dar Societatea Națiunilor își va vădi în curând ineficacitatea politică. Statele Unite se vor retrage în politica de izolare, iar înțelegerea fran- co-engleză va cunoaște serioase divergențe pe tema tratamentului de aplicat Germaniei. Anglia burgheză, uitând calamitățile războiului provocat de Germania, preconiza și chiar lucra la redresarea adversarilor de ieri, spre a menține un echilibru european care i se părea nestabil în urma întăririi progresive a republicii socialiste din Est. Franța însă, simțind în coaste presiunea din ce în ce mai puternică a furnalului industrial german și a cazărmilor germane, socotește că marele pericol european îl constituie tot o Germanie puternică. Altădată Casa de Austria și-ar fi oferit voluntar alianța Franței izolate, spre a restabili echilibrul european periclitat prin redresarea Germaniei. Dar acum Austria e un stat mic, care abia mai numără câteva milioane

de locuitori. Fiindcă Europa Centrală nu mai poate oferi un aliat Franței, acesta trebuie inventat. Astfel Franța ajunge să preconizeze înfrățirea popoarelor dunărene, care trebuie să se unească într-un bloc profrancez și antigerman. Dar înțelegând că există animozități seculare și un mândru spirit de independență, explicabil la niște națiuni politice recente, care au luptat îndelung pentru dobândirea independenței lor, Franța renunță la planul dunărean ca întreg, rămânând să colaboreze numai cu Mica înțelegere.

Dar un atare proiect nu putea rămâne fără ecou la Viena. La vechii federaliști austrieci, ca V. A. Werburg, Franz Ferdinand, Karl Renner etc., care urmăreau prin federarea regiunii danubiene salvarea imperiului de la dezagregare, se adaugă acum niște federaliști moderni, la care scopul federării s-a schimbat. Căci dacă pe timpul baronului Werburg Austria era „o denumire fictivă, ce nu determină nici o țară, nici o națiune, nici un popor particular", lipsită de „sentiment național, mândrie națională și conștiința propriilor sale forțe" și, adăugăm noi, zdruncinată de tendințele centrifugale ale naționalităților oprimate care cereau autonomie, după primul război mondial situația era pe

de-a-ntregul schimbată. Dintr-un vast imperiu ce numărase peste 50 000 000 de supuși, Austria ajunsese o modestă republică, cu 6 536 000 locuitori, dintre care aproape o treime erau aglomerați între zidurile Vienei (1 847 000). Viena rămăsese o metropolă internațională, care cultiva artele și științele cu mult succes, înconjurată de o rețea industrială și comercială care amintește de centrele de intensă activitatate din Apus. Viena, construită pentru a fi capitala unui vast imperiu, aspirând să-și recapete rolul de primă metropolă a Europei Centrale, privea cu simpatie încercările de reclădire a fostului imperiu.

Nu numai capitala, dar chiar întreaga Austrie suferea de

pe urma îngustării fruntariilor. Materiile prime care alimentau industria austriacă rămăseseră în teritorii trecute sub suveranitatea statelor beneficiare ale tratatului de la Saint-Germain și viața industrială a noii republici era periclitată.

Austria pierduse, de asemeni, numeroase piețe de desfacere a produselor sale industriale, în favoarea industriei germane, italiene sau cehoslovace, al căror comerț, sub regimul liberei concurențe, prospera continuu. La stagnarea industriei și comerțului se mai adăuga împrejurarea că Austria muntoasă, tributară pentru produsele alimentare străinătății, era amenințată și de înfometare.

Austria era deci în situația de a se salva din criza economică și spirituală pe care o străbătea, căutând un sprijin, fie în formula *Anschluss-uhii,* fie în federația danubiană, fie în sprijinul marilor puteri acordat prin intermediul Societății Națiunilor. Iată dar procesul psihologic prin care opinia publică austriacă și chiar premierul von Schuschnigg ajung să sprijine proiectele danubiene. Federarea ar fi putut salva în 1918 Austria de la prăbușire, federarea putea scoate acum Austria din criza economică în care în mod cronic se zbătea.

în sfârșit, politica maghiară, care s-a opus întotdeauna înaintea primului război mondial la orice plan de federare care ar fi atins integritatea statului unitar maghiar, se schimbă după înfrângerea din 1918. Pe de o parte, politica oficială a regimului Horthy și-a pus de la început toate speranțele în surparea granițelor vecinilor ei cu ajutorul puterii militare germane, pe de altă parte personalități ca Oszkar Jaszi

condamnau tactica revizionismului direct ca greșită și preconizau o federație danubiană în care Ungaria nu avea nimic de pierdut ci totul de câștigat, din moment ce problema granițelor atât de mult hulite ar fi încetat de a mai

exista. Dar federaliștii maghiari au făcut greșeala de a adera la formula federală prea târziu și atunci în mod nesincer, urmărind o revizie deghizată a granițelor impuse la Trianon, cum au făcut M. Kărolyi, Oszkar Jăszi sau Elemer Hantos. Ei au insistat ca federația danubiană să reconstituie fostul Imperiu austro-ungar, ceea ce trezea bănuiala învingătorilor că se urmărește învierea unui trecut pe care îl voiau pe vecie înmormântat.

în sprijinul tezei lor au spus că problema națională nu primise o rezolvare definitivă prin tratatele de pace, că prosperitatea economică ar crește considerabil prin lărgirea spațiului statelor dunărene și chiar că nivelul cultural ar progresa prin recâștigarea influenței austro-ma- ghiare în spațiul sud-estic. S-a spus că descompunerea conglomeratului austro-maghiar în cristalele statelor naționale nu constituie o soluție definitivă a problemei naționale. Căci în loc de a număra 26 000 000 de supuși străini, câți avea monarhia austro-maghiară în puterea sa înainte de dezmembrare, azi pe același teritoriu ar exista 15 000 000 de minoritari[295]. Deci tratatele de la Saint-Germain și Trianon, care urmăreau în primul rând o mai justă repartizare a naționalităților între state pe care le voia naționale, nu și-a ajuns scopul, realizând numai îmbucătățirea teritoriului în mai multe state mărunte, la fel de pestrițe din punct de vedere etnic ca și fosta monarhie. Acest punct de vedere a fost adoptat și de americanul Alfred Bingham; apropiindu-se de limbajul colorat al lui Mussolini, ce vedea în Cehoslovacia un stat câmat, el spunea la rândul său că „Cehoslovacia era exemplul perfect al absurdității statului național în Europa Centrală".

La o analiză mai atentă apare însă ca evident că granițele trasate de tratatele de la Saint-Germain și Trianon erau cele mai juste cu putință (cu foarte mici rezerve), dacă se are în vedere criteriul etnic. Din această cauză vedem că ordinea stabilită în 1919-20 este menținută de

295 Alfred Bingham, TTie *united states of Europe,* p. 114

învingători și după cel de al doilea război mondial. Dacă există 11 562 000 minoritari între granițele a cinci state (iar nu 15 000 000, cum afirma Bingham), și anume: Austria 175 000, Ungaria 750 000, Cehoslovacia 4 587 000, Iugoslavia 1 800 000 și România 4 250 000, nu trebuie să se uite că acest spațiu e mai întins decât cel al fostului imperiu, și apoi că acești minoritari nu mai zac sub jugul opresiv al unui imperiu absolutist, ci se bucură de un regim de protecție instituit chiar prin tratatele de pace.

Nu vom nega că într-o federație s-ar face un pas înainte în problema minorităților, căci cu timpul s-ar ajunge chiar la dispariția ideii de minoritar prin împământenirea în conștiința fiecărui cetățean a apartenenței sale la întregul federal, care primează asupra fragmentului național.

S-au mai evidențiat avantajele economice ale unui spațiu economic mai extins și cu un mediu geografic mai variat, cum a fost Imperiul habsburgic, sau cum ar fi confederația danubiană, față de greutățile întâmpinate în mișcarea oamenilor și a mărfurilor pe același spațiu de cinci ori întrerupt de bariere vamale[296]. Astfel s-a ajuns să se inverseze formula care circula înaintea primului război mondial și în loc să se spună „distrugeți Austro-Ungaria“ să se repete din ce în ce mai des „reconstruiți Austro-Ungaria", nu ca un îndemn de revenire la o formulă politică apusă ci ca un imperativ economic al statelor central-eu- ropene și chiar al Europei întregi.

Dar armonia schimburilor economice, care indică teoretic ca ceea ce exportă grupul statelor agrare, România, Iugoslavia și Ungaria să importe grupul statelor industriale, Austria și Cehoslovacia, nu a funcționat niciodată satisfăcător în practică, din cauza influenței preponderente pe care au jucat-o în spațiul dunărean Germania și Italia, care ocupau întotdeauna primul și cel de-al doilea loc în

296 Paul Boncour, *Ou en sont les espoirs...1*

comerțul extern al acestor state.

Un argument federal prodanubian, care a atins în permanență mândria unora dintre viitorii membri ai federației, a fost că prin integrarea

într-un spațiu austro-maghiar nivelul spiritual general ar crește. Personalități ca Gustave le Bon, Andre Tardieu și generalul Mangin, opunându-se dezmembrării Austro-Ungariei, susțineau că prin extinderea suveranității sârbo-române spre Apus, se va balcaniza centrul Europei. Balcanicii însă au încetat de mult să mai dea o semnificație peiorativă balcanismului, considerându-se continuatorii unei civilizații strălucite cu sediul la Bizanț.

O ultimă categorie de autori federaliști danubieni o constituie minoritarii din fostul Imperiu austriac, cehi, slovaci, români, sârbi și italieni, care au promis soluții federale în speranța că astfel se va îmbunătăți soarta conaționalilor lor, într-o epocă în care realizarea statului național părea încă îndepărtată.

După primul război mondial însă, sârbii și românii, integrați și în alte organisme politice, cum a fost Uniunea balcanică, priveau cu mai puțin interes la realizarea proiectului danubian. Ipoteza substratului comun enunțată de istoricul Hasdeu și verificată antropologic de savantul E. Pittard, a stabilit că popoarele balcanice formau o mare familie înrudită prin sânge. Un trecut istoric comun, în care balcanicii au trăit sub o dominație unică, fie că aceasta era tracică, romană, bizantină sau mai târziu turcă, constituie un îndemn pentru o colaborare viitoare.

în sfârșit, o cultură populară difuzată pe întreaga Peninsulă, a cărei delimitare geografică e mult mai clară decât în cazul federației Dunării, precum și în același stadiu al păstoritului și al agriculturii, fac din regiunea balcanică un spațiu mult mai atrăgător pentru dezvoltarea unei colaborări federale, la care România și Iugoslavia și-au arătat pe timpuri dorința de a participa.

După cum spunea N. lorga, cu toată greutatea cuvântului

său de istoric și a calității sale oficiale pe atunci de prim-ministru al țării, cu ocazia discutării proiectului Tardieu: „Un râu este un drum internațional, dar nu este un mijloc de a reuni mai multe țări, fie chiar sub unicul raport al intereselor materiale, fiindcă el este deschis oricui și oriunde... Nu pot vedea însă destul de clar cum se pot uni economii naționale, chiar în state amice și aliate, când aceste economii naționale

se concurează. Dar când lipsește substratul psihologic al bunelor amintiri și al speranțelor comune în viitor, când dacă sunt învingători care vor să-și uite victoria sunt și învinși care vor să treacă peste această victorie, lucrul mi se pare și mai greu“ [297].

BIBLIOGRAFIE

Alvarez Alejandro, *L 'Organisation internaționale,* Paris, 1935

Andler Charles, *Les originespangermaniennes,* Paris, 1915,339 p.

Antonescu Mihail, *Organizarea păcii și Societatea Națiunilor,* 3 vol., București, 1929-1932

Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente publicate cu ajutorul comitetului pentru ridicarea monumentului lui Ion C. Brătianu, București, Carol Gobi, 1902-1910. Tom IV, 1903,756 p.; tom V, 1904,868 p.; tom VI, 1910,402 p.

297 N. lorga, *Primul ministru al României despre proiectul uniunii dunărene,* în .Adevărul" din 19 martie 1932

Aulneau J., *Histoire del'Europe Centrale. (Depuis Ies origines jusqu 'ă nos jours),* Paris, Payot, 1926,646 p.
Barzan Ioan, C. Argetoianu, M. Manoilescu, C. Garoflid, *Este necesară o Mică înțelegere economică? în* „Democrația", nr. 5,mai 1929
Bălăcescu C., *Colaborarea națională și internațională,* în „Conferința", Tribună liberă.
Universitate. Academie, octombrie 1940.
Bălcescu Nicolae, *Opere. Scrieri istorice, politice și economice.* București, Editura Fundației pentru literatură și artă „Regele Carol al II-lea", 1940. Tom I, partea I, 333 p.; partea a Il-a, 324 p.
Bămuț Simion, *Discursul ținut în catedrala din Blaj la 2/14 maiu 1848,* București, Socec, 1909,248 p.
Benes Eduard, *Cinq annăes de politique extărieure,* Praga, Orbis, 1924,43 p.
Bentwich Norman, *The colonial problem and the federal solution,* în vol. *Studies in federal planning.* Londra, Macmillan, 1943, p. 107-136
Bingham Alfred, *The united states of Europe,* New York, Sloane and Pearce, 1940, 336 p.
Blondel Georges, *Les etats unis d'Europe,* în „Revue economique internaționale", fevrier 1930; *Les etats unis d'Europe et la paix economique,* în „Economie nou- velle", janvier 1930
Boitoș Olimpiu, *Raporturile românilor cu Ledru-RolIin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848,* București, Așezământul cultural I. C. Brătianu, 1940,283 p. + pl.

Boncour Paul, *OLI en sont Ies espoirs d'organisation dans l'Europe danubienne?* în „Le Mois", 1 mai 1934
Borel *E., Pour l'Europe. Pour la paix paria Socidfe des Nations, 1934*
Botiș Teodor, *Monografia familiei Mocioni,* București, Editura Fundației pentru literatură și artă Regele Carol al Il-lea, 1939,473 p.
Brătianu, Gheorghe, *Noua reformă a constituției sovietice,* în „Geopolitica și geo- istoria", III, martie-aprilie 1944; *Colaborarea economică a statelor dunărene,* în „Adevărul", XLV, nr. 14 794, din 24 martie 1932
Briand Aristide, *Memorandum du gouvemement franțais sur 1'organisation d'un fegime d'union federale europeenne*
Budișteanu Radu, *Societatea Națiunilor și principiul suveranității statelor,* București, 1927, 16 p.
Burton Adams George, *Federal government. Its function and method,* New "York and London, C. F. Putman's sons, 1919, 115 p.
Capidan Th., *Les macedo-roumains. Esquisse historique et descriptive*

des populations roumaines de la Peninsule balkanique, București, 1937,77 p. + 10 pl. + 2 h.
Catlin George, *Anglo-american Union as a nucleus of world federation. în vol. Studies in federal planning,* Londra, Macmillan, 1943, p. 299-336.
Ciorănescu George, *Viitorul coloniilor, în* „Universul", 19 august 1944
Codresco Florin, *La Petite Entente,* Paris, Pierre Bossuet, f. a., 1,343 p.; II, 323 p.
Conea Ion, *O poziție geopolitică,* în „Geopolitica și geoistoria", Ill, martie-aprilie 1944;
Scurtă mărturisire a României, în „Revista Fundațiilor Regale", I, nr. 3, 1 martie 1943
Constantinescu N. A., *Originea și expansiunea românilor. Privire istorică,* București, Casa Școalelor, 1943,96 p. + h.
Constitution de Ia republique federative russe des soviets. Paris, 1935, 118 p.
Corteanu A., *Confederația dunăreană,* în voi. *Politica externă a României,* 19 prelegeri publice organizate de Institutul social român între anii 1923-1924, București, f.a., p.177-193
Cotaru Romulus, *Note pentru o bibliografie critică a problemei pan-europene,* în „Arhiva pentru știință și reformă socială", IX, 1930, nr. 1-3, p. 27-54
Cretzianu Al., *Din arhiva lui Dumitru Brătianu. Acte și scrisori din perioada 1840-1870 publicate cu o schiță biografică de...,* București, Așezământul cultural I. C. Brătianu, 1,1933, 367 p.; II, 1934,318 p.
Dahriman Georges, *Pour ies etats confeddfes de l'Europe.* Paris, Argo, 1929, 123 p.
Dante Aligheri, *De monarchia.în Opere minore.* Florența, Sansoni, p. 517-679
Delaisi Francis, *Les deux Europes,* Paris, Payot, 1929, 254 p.
Diedisheim Jean, *Essai sur [' evolution federative des communaufes d'etat (contribution â I'etude d'un federa/isme europden),* Paris, Pedone, 1940, VIII + 164 p.
Djuvara Mircea, *La crise du droit international public,* București, 1936,30 p. (extras din *Melanges Meitani)*

Dummont-Wilden, Louis, *L'evolution de l'esprit europeen,* Paris, Flamarion, 1937, 232 p.
Durkheim Emil, *Educație și sociologie,* București, Casa Școalelor, 1930,191 p.
/Editor/, *Integration or desintegration,* în „Nineteenth century and

after", septembrie 1943
Eliade Rădulescu Ion, *Amintirile și impresiile unui proscrisu. (Exilul. România și Francia. Tatăl nostru),* trad, din limba franceză de C. C. Gârbea, București, ed. revistei „Comoara satelor",244 p.; „Curierul de ambe sexe", vol. VI, București,Tip. Cucu, 1893
Evelpidi C., *Les etats balkaniques. Etude comparde politique, sociale, dconomique et financiere,* Paris, Arthur Rousseau, 1930, 399 p.
Evian Ion, *Conferința economică a țărilor din bazinul Dunării,* în „Observatorul social economic", V, nr. 2-3-4, aprilie-decembrie 1935
Fauchille Paul, *Trăite de droit international,* Paris, Arthur Rousseau et Co, 1925,3 vol.
Gafencu Grigore, *Apropierea economică a statelor dunărene,* în „Lupta", II, nr. 3 120 din 25 martie 1932
Ghica Ion, *Amintiri din pribegia după 1848. Noui scrisori către V. Alecsandri,* Craiova, Scrisul românesc; 1,219 p.; II, 329 p.; III, 267 pVf.aJ
Goodhart A. H., *The Constitution of the United States. A study in federalism,* în voi.
Studies in federal planning. Londra, Macmillan, 1943, p. 235-268
Graur Constantin, *Cu privire la Franz Ferdinand,* București, Adevărul, 1935,576 p.
Greaves H. R. G., *Federal states in Europe,* în vol. *Studies in federal planning,* Londra, Macmilian, 1943, p. 201-234
Greceanu, C., *Statele Unite ale Europei,* în „Analele economice și statistice", III, 1929, nr. 9-10, septembrie-octombrie
Guști Dimitrie, *Problema federației statelor europene, în* voi. *Sociologia Militans,* București, 1934, Institutul social român, p. 255-313; *Societatea Națiunilor. Originea și Ființa ei, ibidem,* p. 206-254
Hallunga Al., *Studii de politică externă a României (un eventual bloc dunărean),* București, Socec, 1932, 176 p.
Hantos Etemer, *Vers une nouvelle organisation del'Europe danubienne,* în "Revue de la science economique et statistique", IX, 1935, septembrie-octombrie; *Une nouvelle organisation politique-commerciale en Europe Centrale,* în „Journal des economistes", I, 1932, fevrier; *Reorganizarea economică a Europei Centrale, în* „Analele economice și statistice", XIX, 1936, ianuarie-februarie
Hillard Richard, *Politica externă a României și problema uniunii europene,* conferință, 1932,24 p.
Hodza Milan, *Federation in central Europe. Reflections and reminiscences,* Londra, Harrolds, 1942,236 p.
Horea V., *Panslavismul, bolșevismul și România, în* „Revista Fundațiilor Regale", VII, 1940, nr. 8-9, august-septembrie

Hudson Cyril, *Nations as neighbours,* Londra, Victor Gollancs, 1943,122 p.

Hurmuzaki Eudoxiu de, *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. XVII, îngrijit de Nerva Hodoș, București, 1913, 1183 p.

lorga Nicolae, *Istoria românilor,* vol. IX, *Unificatorii,* București, Datina românească, 1938,397 p. + 33 il.; vol. X, *întregitorii,* 1939,499 p. + 58 il.; *Unpensatorepolitico italiano all'epoca del Risorgimento: Marc Antonio Canini,* București, Datina românească, 1938, 28 p.; Ce e *Bizanțul?* București, Institutul de studii bizantine, 1939, 22 p.; *Primul ministru al României despre proiectul uniunii dunărene,* în „Adevărul", an. XLV, nr. 14 790 din 19 martie 1932; *Istoria presei românești.* București, Sindicatul ziariștilor, 1922,192 p.; *Iluzii și drepturi naționale în Balcani,* Vălenii de Munte, Neamul românesc, 1916, 34 p.

Joad E. M. C., *The philosophy of federalism,* în vol. *Studies in federal planning.* Londra, Macmillan, 1943, p. 39-76

Jurchescu Liviu, *Un precursor al unirii: Aurel Popovici,în* „Universul", din 2 decembrie 1943

Kant Immanuel, *Spre pacea eternă. Un proiect filosofic (1795), în ideea unei istorii universale,* trad, de Tr. Brăileanu, București, Casa Școalelor, 1943

Kao Lou, *Conception d'une federation mondiale,* Paris, Recueil Sirey, 1930,116 p.

Kleinclausz A., *Charlemagne (742-814),* în vol. *Les grandes figures,* Paris, Larousse, 1939,p. 121-128

Kolsen Hans, *Les rapports de systeme entre le droit interne et le droit international public,* în *Recueil des cours,* Academie de droit international, vol. III, 1926, p. 227-331, Paris, Hachette

Krabbe H., *L'idăe modeme de Pătat, ibidem,* vol. III, 1926, p. 509-581

Lambert J., *Histoire constitutionelle de I'union americaine. La naissance du fedăralisme aux Etats Unis,* Paris, Sirey, 1930,289 p.

Lange Christian, *Histoire de Ia doctrine pacifique et de son influence sur le dăveloppement du droit international,* în Recueil des cours, Academie de droit international, voi. III, 1926, p. 171-226, Paris, Hachette

Lothian, lord Philip Henry Kerr, *The ending of Armageddon,* în vol. *Studies in federal planning,* Londra, Macmillan, 1943, p. 1-15

Lugard, lord, *Federation and the colonies, ibidem,* p. 137-166

Lupaș I., La *ddsagregation de la monarchic austro-hongroise et la liberation de la Transylvanie,*în vol. La *Transylvanie,* II, București, 1928, p. 453-468

Lupu Nicolae, *Despre planul Tardieu,* în „Adevărul", an XLV, nr. 14789 din 18 martie 1932

Madgearu Virgil, *România față de planul înțelegerii economice a statelor dunărene,* în „Lupta", II, nr. 3131 din lOaprilie 1932; *Problema colaborării economice a statelor dunărene, în* „Adevărul", XLV, nr. 14 790 din 19 martie 1932

Makovski W., La *grande federation de I'avenir*. în „Revista de drept public", XV, nr. 1-2, 1940.

Maniu luliu, *Le probleme de la confederation danubienne,* în „L'heure actuelle[11], III, martie 1936; *Uniunea statelor dunărene, în* „Lupta[11], II, nr. 3104 din 10 martie 1932 Manoilescu Mihail, *Cele trei Europe,în* „Chemarea vremii*[1],1,nr. 2-3 din 13 și 20 iunie 1940; *Colaborarea dintre Europa de Răsărit și de Apus pe baze noui, ibidem,* I, nr. 21 din 24 octombrie 1940; *Colaborarea între Europa răsăriteană și cea apuseană pe o bază nouă,în* „Analele economice și statistice[11], XVIII, nr. 1-3, ianuarie-mar- tie 1935; *Triunghiul economic și social al țărilor agricole: orașul, statul, străinătatea,* în „Lumea nouă[11], IX, nr. 7-8 din iulie-august 1940; *La federation des deux Europes,* în „Bulletin pdriodique[11], nr. 73 din decembrie 1929; *Despre planul Tardieu,* în „Adevărul[11], XLV, nr. 14 794 din 24 martie 1932; *Les dtats-unis de l'Europe,în* „Roumanie gconomique[11], V. nr. 11-12 din 1929

Marriott J. A. R., *Federalism and the problem of the small states,* Londra, George Allen and Unwin, 1943, 125 p.

Marcu Alexandru, *Statele unite ale Europei în programul lui Carol Cattaneo,* în „Arhiva pentru știință și reformă socială[11], XIII, nr. 2, 1936; *Antecedentele istorice ale confederației dunărene,în* „Adevărul[11], XLV, nr. 14 807 din 8 aprilie 1932; *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României, 1848-1877,* București, Cartea românească, 1930,373 p.; *Romanticii italieni și românii,* București, Cultura națională, 1924,145 p.

Marsal Franțois, *Les dtats unis d'Europe,*în „Revue dconomique internaționale[11], XXII, nr. 2 din februarie 1930

Martens F. de, *Traife de droit international,* Paris, Libr. Marescq aînd, voi. 1,1883,567 p. Mehedinți Simion, *Geneza celui mai mare stat continental,* în „Revista Fundațiilor
Regale[11], II, nr. 10 din octombrie 1942

Meitani George, *Curs de drept internațional public,* București, 1931, Ed. Al. T. Doi- cescu, 560 p.

Mihalache Ion, *Despre interesele României în planul Tardieu,* în „Adevărul[11], XLV, nr. 14 797 din 27 martie 1932

Mirkine-Guetzewitch B., *Un projet de federation europeenne en 1804,*

în vol. *Melanges offerts ă Nicolas lorga parses amis de France et des pays de langue franțaise,* Paris, J. Gamber, 1933, p. 677-694
Mironescu G. G., *Colaborarea economică a țărilor dunărene,* în „Adevărul[11], XLV, nr. 14 788 din 17 martie 1932
Moga I., *Luttes des roumains de Transylvanie pour 1 'emancipation naționale,* în vol. *La Transylvanie,* II, București, 1928, p. 379—451
Moroianu George, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană,* în voi. *Transilvania. Banatul, Crișana, Maramureșul*, III, *1918-1928,* București, Cultura națională, 1929
Muset Albert, *La Petite Entente. Les origines. son histoire. son avenir.* Paris, Bonnard, 1923,192 p.

Negulescu Paul, *Tratat de drept public,* București, Casa Școalelor, I, 1943, 495 p.; II, 1944,611 p.
Negulescu P.P., *Destinul omenirii,* București, Editura Fundației pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea, 1,1939,487 p.; II, 1940,490 p.; III, 1943,Cugetarea,533 p.; IV, 1944, Cugetarea, 406 p.
Noe Constantin și Marin Popescu Spineni, *Les roumains en Bulgarie,* Craiova, Ramuri, 1939,91 p.
Papanastassiou A.P., *Vers l'union balkanique,* Paris, /1934/, X + 286 p.
Petrescu Nicolae, Anglia, București, Editura Fundației pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea, 1938,497 p.
Pilotti Massimo, *Les unions d'dtats,* în *Recueil des cours,* Academie de droit international, vol. IV, 1928, p. 441-546, Paris, Hachette
Plastara George, *Manual de drept internațional public,* București, Socec, 1927,709 p.
Politis Nicolas Socrate, *Le probleme des limitations de la souverainete et Ia thdorie de Tabus des droits dans Ies rapports intemationaux,* în *Recueil des cours,* Academie de droit international, vol. I, 1925, p. 1-121, Paris, Hachette
Popovici Aurel, *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie,* Lausanne-Paris, Payot, 1918,230 p.+ 1 h.; *Stat și națiune. Statele unite ale Austriei mari. București,* Editura Fundației pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea, 1939,327 p. + pl.
Răutu Constantin, *Eugeniu Carada. Omul și opera (1836-1910),* Craiova, Ramuri, 1940, 310 p. + erată + IX pl.
Robbins Lionel, *Economic aspects of federation,* în vol. *Studies in federal planning.* Londra, Macmillan, 1943, p. 77-106
Rosetti Alexandru, *Istoria limbii române,* București, Editura Fundației pentru literatură și artă Regele Carol al II-lea, II, 1938, *Limbile balcanice,* 127 p.

Lui C. A. Rosetti (1816-1916). La o sută de ani de la nașterea sa, volum comemorativ, București, 1916,419 p. + 12 il.
Schiaffini *Alfred, Latinitatea și italienitatea în Europa sud estică, în* „Revista Fundațiilor Regale", II, 1935, nr. 3
Schuster, *Structure dconomique des etats de l'Europe Centrale et Ies possibilites de colaboration,* 1931
Seișanu Romulus, *Take Ionescu,* București, Universul, 1930, 363 p.
Seton-Watson R. W., *Histoire des roumains,* Paris, Presses Universitaires de France, 1937,664 p.
Sion Gheorghe, *Suvenire contimporane,* București, Minerva, 1915,416 p.
Sofronie George, *Tratat de drept internațional public,* Cluj, Ed. Universității, 1940, 293 p.; *Contribuție la cunoașterea Societății Națiunilor.* București, 1927, 168 p.; *România în viața internațională,™ Enciclopedia României,* I, București, 1938, p.971-1002
Ștefăneanu-Ioniță Octavian, *La theorie naționale socialiste du droit international public,* București, Bucovina, 1940,211 p.

Stere Constantin, *O zi petrecută la Bucov,* în „Curentul", VIII, nr. 2497 din 16 ianuarie 1935
Stoenescu Radu, *Proiecte monetare,* în „Buletinul A.V.I.C.", ianuarie 1944
Streit Clarence K., *Union ou cbaos? Proposition americaine en vue de realiser une federation des grandes ddmocraties,* Paris, Libr. Medicis, 1939,392 p.
Sully duc de, *Memo ires du....* Paris, Etienne Ledoux, vol. VI, 1827,425 p.
Tătaru Augustin, *Colaborarea economică a țărilor din bazinul dunărean,* Cluj, Tip. Națională, 1938, 136 p.
Troquer Yves, *L 'union douaniere europeenne,* în „Economie nouvelle", XXVII, nr. 1, janvier 1930
Urseanu V., *Noțiuni de drept internațional public.* București, Gutenberg, 1913
Vaida Voevod Alexandru, *Câteva amintiri din viața domnului Vaida, în* „Lupta", XI, nr. 3178, din 1 mai 1932; *Un interview cu Vaida Voevod, ibidem,* nr. 3124, din 8 aprilie 1932; *Domnul Vaida se explică,* în „Adevărul", XLV, nr. 14 780 din 8 martie 1932
Valker Gilbert, *Transport and communication in a federation,* în vol. *Studies in federal* planning, Londra, Macmillan, 1943, p. 167-200
Vandorvs, P., *Factori de apropiere între popoarele din sud estul*

Europei, București, Cioflec, 194,16 p.
Wells H. G., *Esquisse d'histoire universelie,* Paris, Payot, 1926,580 p.
Wheare K. C., *What federal government is,* în vol. *Studies in federal planning,* 1943, p.17-36
Wootton Barbara, *Socialism and federation, ibidem,* p. 269-298
Xeni Constantin, *Take Ionescu,* București, Universul, f. a., 502 p.
Xenopol A.D., *Istoria românilor din Dacia traiană,* vol. XII, *Revoluția din 1848,* București, Cartea românească, 1930,320 p.
Zilliacus K., *World government and world peace,* în vol. *Studies in federal planning,* Londra, Macmillan, 1943, p. 337-363

INDICE

A

Aehrenthal Alois Lexa von ~, 61
Alexandru cel Mare, 89
Ana, regină, soția lui Ferdinand 1 de Habsburg, 2
Andler Ch., 74
Andrdssy Gyula, 25,55,56,61,70,98
Andrian-Werburg, Victor von, 6,161
Antonescu Ion, 149
Apponyi Albert Gyorgy, 115
Argetoianu Constantin, 96,127
Arion Virgil, 93
Arrnellini Carlo, 30
Aulneau J., 158
Averescu Alexandru, 93, 104

B

Balbo Cesare, conte de Vinadio, 5
Bataillard Paul, 54
Batthyâny Lajos, 20
Bauer Otto, 69
Bălcescu Nicolae, 13, 17, 22, 25-28, 31-34,36,38,40,44,45,52,74,85
Bămuț Simion, 8,58,59,73
Beldiman Alexandru, 84,93-95
Benei Eduard, 101-107, 112, 123, 132, 135,136
Bernhardi Friedrich, von ~, 91
Bethlen Istvan conte, 109,123, 141
Beust Friedrich Ferdinand von ~, 25
Beuve-Mdry, Hubert, 136
Bibescu Gheorghe, 55
Bingham Alfred, 163,164
Bismarck Otto Eduard Leopold von ~, 87
Blaho Pavel, 103
Blondel Georges, 137
Blum Ldon, 144
Boeme Ludwig, 86
Bois-le-Comte, baron, 3-5
Boitoș Olimpiu, 43
Bolliac Cezar, 13
Bologa lacob, 10
Borel fimile, 112
Botnar Mihai, 10
Branicki Xaver, conte, 31
Brătianu Dumitru, 14. 19, 20, 28, 31,36, 37,39,40,43^6,52,56
Brătianu Gheorghe I., 127
Brătianu Ion C„ 13,14,25,29,38,39,55
Brătianu Ion (Ionel) 1. C., 83,84,93
Brediceanu Caius, 77
Brediceanu Coriolan, 78
Briand Aristide, 106, 111-117, 124, 136
Brody Andreas, 147
Brosch von Aarenau Alexander, maior, 70
Brumând Eric, 115
Burd Emile, 141
Billow Bernard Wilhelm von, 121

C

Candiano-Popescu Alexandru, 29,54
Candiano, doamna ~, 95
Canini Marco Antonio, 51-53
Cantacuzino Constantin, 22
Cantemir Dimitrie, 74
Carada Eugeniu ,29,53,55,56,59
Carol cel Mare, împărat, 1,92
Carol V (Quintul), împărat, 2
Carol VI, împărat, 2
Carol I, domnitor și rege al României, 29, 54,56,59,71,89
Carol II, rege al României, 149
Carol IV, rege al Ungariei și împărat al Austriei, 83,92,96,97,99,105,106
Carp Petre P., 93,95
Cavaignac Louis-Eugdne, 7
Cavour Camillo Benso di ~, 49,51
Cezar (Caius lulius Caesar), 89
Chamberlain Houston Stewart, 73
Chamberlain Arthur Neville, 146,148
Chvalkosky F., 147
Ciano Galeazzo, 141,148
Ciocârlan Costache, 53
Ciupe V., 10
Clarendon v. Villiers
Clemenceau Georges, 9,97
Colan Nicolae, 149
Comnen v. Petrescu Comnen, Nicolae
Costinescu Emil, 78
Coudenhove-Kalergi Richard, 112,136
Crane J.C., 136
Cretzianu Alex.,43
Csăky Istvăn, 148

D

Daladier fidouard, 129,145
Danneberg Otto Richard, 91
Darasz Albert, 35,37
Deăk Ferenc, 60
Dehn Paul, 88
Delaisi Francis, 117,119,120,125-127
Deutscher von Kollesberg, 62
Diebici (Hans Karl Friedrich Anton von ~) conte (Ivan Ivanovici D. Zabal- kanski),4
Dillon John, 102
Djuvara Mircea, 127
Dobran I., 10
Dora d'Istria (Elena Ghica), 52
Dragomir Silviu, 12
Dragoș Ion, 23,35
Dubois E., 104
Duca I. G., 109
Dumba Const., 67

E

Eckhard Tibor, 123
Eckardt lulius von ~, 89
Ekenski, 109
Eliade Mircea, 74
Eliade Rădulescu Ion, 13,22,45-47
Eminescu Mihai, 74
Erdeley, conte, 105
Exarhu C.,64

F

Fallmereyer Jacob Philipp, 18
Ferdinand I de Habsburg, rege și împărat, 2
Ferdinand I, împărat al Austriei, 7,10
Ferdinand I, rege al României, 92-96
Filipescu, 28

Frantz, Constantin, 89,90
Franz Ferdinand, arhiduce, 64-71,77-80,
85,92,97, 161
Franz Joseph, împărat al Austriei, 10,55, 57,59,61,70,79,85,92,96
Friedrich cel Mare, rege, 89
Fuad Efendi, 21

G

Gagern Heinrich (Wilhelm Heinrich August), 17,18
Gallen, abate, 79
Garibaldi Giuseppe, 51-53,58
Garoflid C., 137
Gelu,duce, 8
George VI, rege al Marii Britanii, 146
Gerald James F., 92
Ghica Ion, 14,16,29,31-33,36
Gigurtu Ion, 148
Gioberti Vincenzo, 5
Goga Octavian, 83,142
Gojdu Emanoil, 62
Golescu Alexandru G. (Arăpilă), 12-14, 16, 19,20,24,31
Golescu Constatin, 29
Golescu Nicolae, 13,45,46
Golescu Ștefan, 46
Golești, frații ~, 28
Golovin Ivan, 31,32
Gorceakov Mihail
Dmitrievici,general, 4
Gorgey Artiîr, 27
Grandi di Mordano Dino, 121
Gratz Gusztav, 122
Graur Constantin, 12,71
Grigorovici,G.,69
Groza Petru, 155-157
Guizot Franțois-Pierre-Guillaume, 7
Hdcha Emil, 147
Hantos Elemer, 122,138,163
Hasdeu Bogdan Petriceicu, 165
Hatvani Emeric (Imre), 23
Hegediis, general, 105
Heidrich Franz, 158
Heine H., 86
Henlein Konrad, 145
Hindenburg Paul von ~, 84,94
Hitler Adolf, 6, 128-130, 141,143, 146,
148,149
Hlinka Andrej, 147
Hodoș Iosif, 63
Hodza M., 11
Hodza Milan, 71,74, 77,78, 80,98, 103,
120,141,145, 153
Hoffmann Max, 129
Hohenzollem, dinastie, 92
Horstmann, 94
Horthy de Nagybdnya Miklds, 106, 149, 150,154,162
Hossu luliu, 149
Hunfalvy-Hunsdorfer Păi, 157
Hurban Jozef Miloslav, 11
Hurmuzaki Eudoxiu, 10

I

lancu Avram, 23,25-27, 35
loachim de Prusia, prinț, 95
Ioan (Baptist Josef Fabian Sebastian), arhiduce de Austria, 18
Ionescu Take,79-82,101-104,106-109, 132,133
lorga Nicolae, 10,
12,74,78,79,83,103,
127,133,139,141,165
Iranyi Daniel, 39
Isopescu-Grecul Constantin, 78

Jelacic (Jelacic od Buzima) Josip, conte, 11
Jellineck, autor, 62
Jdrome Napoleon, prinț, 56
Joseph de Habsburg, arhiduce, 82
Jucho Friedrich Sigmund, 17

K

Kaerger, 90
Kălnoky von Korospatak Gusztav, 104
Karagheorghevic, dinastie, 151
Kârolyi Mihâly,98,99,163
Kautsky Karl Johann, 26
Kestner Matilde, 39
Keyserling, von ~ 59
Kiriacescu Oscar, 95
Klapka Gyorgy, 25,31,49,50,54,55
Kokovszky, 102,105
Kontz, colonel, 95
KoroSec Anton,97
Kossuth Lajos,7,8,21-23,25,26,32,34, 35,39,49,50,53,64,98,99
Kozacsek, 11
Kretzulescu Nicolae, 20
Krofta Kamill, 140
Kukuljevic Sakcinski Ivan, 11

L

Lagarde Paul de ~, 89
Lamartine Alphonse-Marie-Louis de Prat, de 18
Lange Friedrich, 90, 131
Lascăr Vasile,78
Lauri an August Treboniu, 10
Le Bon Gustave, 165
Ledru-Rollin Alexandre-Auguste, 31, 35-38,44
Le Fur Louis, 76
Lehar general, 105
List Friedrich, 6, 111, 112, 160
Liszt Frantz von ~, 91
Litvinov Maksim Maksimovici, 139,145
Lloyd George David, 97
Loesch Karl von, 130
Lubomirski Marceli, prinț, 31
Ludendorff Erich Friedrich Wilthelm, 94, 129
Ludovic II Jagiello, rege, 2
Ludovic Filip, rege, 7
Liiders A.N. general, 22
LupașIon,95
Lupu, Nicolae, 125
Lupu Kostaki, Nicolae, 93

M

Mackensen August von ~, 93,96
Madgearu Virgil, 125
Magheru Gheorghe, 13,16, 18,46
Maior Petru, 56
Maiorescu Ion, 9, 14-19, 24, 25, 45, 54, 73,82
Maiorescu Titu, 14,81,82
Makowsky W., 113
Malaspina, 54
Mandi Leopold, 67
Mangin Charles-Marie-Emmanuel, general, 165
Maniu Ion, 59
Maniu luliu, 83,99,103,120, 124,143
Manoilescu Mihail, 125,126,137,148
Manolescu-Strunga Ion, 138
Marcu Alexandru, 32,38,42,44
Maret Maurice, 70
Margareta de Savoia, 56
Marghiloman Alexandru, 79,82,94,95

Masaryk TomăS Garrigue, 104
Matei Basarab,73
Mazuranic Ivan, 11
Mazzini Giuseppe, 21,29-32, 34-40,44,
45,49,51-54,64
Măcelariu Ilie, 62
Mehedinți Simion, 82
Metternich Klemens Wenzel Nepomuk
Lothar von ~, 7
Michelet Jules, 36,44,111
Mihai Viteazul, 73
Mihalache Ion, 116,125
Mironescu George, 113,115,125,132
Mitilineu Ion, 93
Mocioni Alexandru, 60
Mocioni Andrei, 57,58
Mocioni de Foen Ioan, 10
Mocioni de Foen Lucian, 10
Moga Ioan, 12
Mudron Pavol, 103
Mussolini Benito Amilcare Andrea, 114, 121,141,146,148,149,159, 163

N

Nandriș Gr., 74
Napoleon I Bonaparte, împărat, 2^4, 87, 89, 160
Napoleon III, împărat, 29,49, 54, 55,57, 60,110
Nazarie,95
Nenițescu D.,84,93
Neumann Friedrich, 91
Neurath Konstantin von - ,141
Nincic Momcilo, 107

O

Obrenovic Mihailo, principe, 50
Odobescu Ion, 13

P

Palacky FrantiSeck, 9,11,26,73
Palmerston v. Temple Henry John
Pandrea Petre, 74
Papen Franz, von ~, 143
Papiniu,93
Papiu-Ilarian Alexandru, 52
Paris, conte de, 54
PaSic Nicola, 69, 101
Pavelic Ante, 150
Pătrășcanu Lucrețiu, 156
Petrescu-Comnen Nicolae, 85
Petrino Nicolae, 57
Petrovici Ion, 69
Petru II, rege, 150
Philippovich Eugen von ~, 91
Pietraru Ion, 29
Pilsudski J6zef Klemens, 154
Piltz Erazm, 109
Pittard Eugene, 165
Polit Mihailo, 103
Pomuțiu C., 10
Pop de Băsești Gheorghe, 103
Popassu L, 10
Popovici Aurel, 65,69-74,76-81,83-85
Popp I., 10
PozzaOrsatto,63
Pribicevic Svetozar, 77
Prochaska J. J., 63
Pulszky Ferenc, 24,31

Q

Quinet Edgar, 36
Qujnoic, 11

R

Racki Franjo, 150
RacotăC.,47
Radic Stjepan, 120, 150
Radu Negru, descălecător, 46
Rattazzi Urbano, 52

Ratzel Friedrich, 129
Rech berg, 129
Reinhard Ch. conte, 4
Renner Karl, 69,73,74, 161
Ressel, colonel, 93
Ribbentrop Joachim von ~, 149
Richelieu Armand-Jean du Plessis, cardinal ~, 87
Richthofen Emil von, baron, 18
Rieger FrantiSek Ladislav, 24,53
Rigny Henri-Daniel Gauthier, conte, 3
Riou Gaston, 122
Robespierre Maximilien-Franțois-Marie-Isidore de ~, 3
Roman Alexandru, 63
Românul Constantin, 12
Rosenberg Alfred, 129
Rosenthal Constantin Daniel, 29,43
Rosetti Constantin A., 13, 28, 29, 31,38, 39,42,43,54,80
Roth Daniel, 12
Roth Stephan Ludwig, 9,12
Roznovanu Nicolae, 4
Ruge Arnold, 35,37, 86
Runciman Walter, lord, 146
Ruscalla G. Vegezzi, 52,59

S

Saffi Aurelio, 30
Sailer Luigi,60
Saint-Simon Claude-Henri de Rouvroy, conte de ~, 51, 112
Sapieha Eustachy, 109
Savoia-Aosta Aimone di, duce de Spoleto, 150
Seelie Georges, 136
Scerbacev Dmitri Grigorievici,92
Schuschnigg Kurt von ~, 143, 144,162
Scurtu Ioan, 13
Scurtu Ioan,78
SebaJan, 139, 140
Seton-Watson Robert William, 79
Seyss-Inquart Arthur, 143, 144
Sforza Carlo, conte, 69
SidorKarl, 147
Sion Gheorghe, 20,21
Slavici Ion, 66
Socolov A., 154
Soliman Pașa, 21
Solomon Ioan, 13
Stadion-Warthausen Johann Philipp Karl von ~, 11
Stamboliski Aleksandăr, 120
Stanek FrantiSek, 97,98
Steinacher Harold, 131
Stere Constantin, 74,78,81-83,94,95
Stoica L, 10
Stojadinovic Milan, 140-143
Strauss, 86
Stresemann Gustav, 112
Stroganov Serghei Grigorievici, baron, 4
Strossmayer Josip Juraj, 150
Stur Ludovit, 11
Sturdza Mihai, domn, 4,21
Sturdza Mihai, ministru, 134
Supilo Franjo, 77
Suplicat, colonel, 11
Szarvady,23, 24
Sz^chenyi Istvan, 22

Ș

Șaguna Andrei, episcop, 10, 11,23, 25, 57,58,61
Știrbei Barbu, 5
Stirbei Gheorghe, 82

Tătara A., 138,159
Tătărescu Gheorghe, 141,142
Teleki Lăszlo, 23-25,31,32, 34
Teleki Păi, 148
Tell Christian, 13,22,45
Temple Henry John, viconte Palmerston, 18,36
Teodoric cel Mare, rege al ostrogoților, 89
Tildy Zoltăn, 157
Tiso Josef, 147,150
Tisza Istvăn,79,84
Tito losip Broz, 151
Titulescu Nicolae, 115,131-135,139-141
Tomislav II, 150
Traian, împărat, 38
Tiirr Istvăn, 53,55,56

T

Țankov Aleksandăr, 154

U

Ubicini Abdolonyme Honore J., 54
Ukraynski, 108
Ulbrich, autor, 62
Umberto, principe, 56
Urquhart David, 5

V

Vaida Voevod Alexandru, 65, 70,71,84, 95,99,103,124
Venizelos Eleutherios, 101
Victor Emmanuel II, rege, 51
Victor Emmanuel III, rege, 150
Villiers George William Frederick, earl Clarendon, 50,55
Vlădescu-Răcoasa Gheorghe, 155
Voinescu II Ion, 28
Voltaire Franțois-Marie Arouet, 2
Voronțov Mihail Semionovici,conte,4
Vranyezany Ambros, 11

W

Wagner Klaus, 90
Walko, ministru, 12
Wekerle Sandor, 98
Wendel Herman, 67
Wicksmann, 130
Wieaner, 143
Wielowieski J6sef, 109
Wilhelm II, împărat, 86, 89, 90, 92-94, 129
Wilkinson, consul, 4
Wilson Thomas Woodrow, 96
Winterstettein Konrad von ~, 91
Wirth Albrecht, 90
Witos Wincenty, 120

X

Xenopol Alexandru D., 12

Z

Zamoyski Wladyslaw, 23
Zane Gheorghe, 34,44
Zita, soția lui Carol IV, 105

SUMAR

PAG.

„Benjaminulfamiliei Ciorănescu..." ..... **V**
Notă asupra ediției VII
Cronologie George Ciorănescu..... IX
Bibliografie George Ciorănescu IX
Românii și ideea federalistă. Cuprins XIX

CAP. I. Primele planuri federale danubiene 1
CAP. II. Planuri federale revoluționare 7
CAP. III. Planuri federale din exil 28
CAP. IV. Speculații federaliste în jurul războaielor austriece 49
CAP. V. Proiectele federale ale lui Franz Ferdinand-Aurel Popovici ... 65
CAP. VI. Politica Germaniei în spațiul dunărean 86
CAP. VII. Mica înțelegere (1920-1930) 101
CAP.VIII. Statele dunărene în fața planurilor Briand și Tardieu 111
CAP. IX. Național-socialismul și statele danubiene 128
CAP. X. Spre o nouă cooperare danubiană? 152
CAP. XI. Concluzii 158

Bibliografie 167
Indice 175

Apariție: 1997
Coli tipografice: 13

✓T\ PAGINARE COMPUTERIZATĂ
EDITURA ENCICLOPEDICĂ

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial